

**III Міжнародна науково-
практична конференція**

**III International scientific
and practical conference**

25 вересня 2025 р.
м. Дніпро, Україна
September 25, 2025
Dnipro, Ukraine

Наука та освіта в умовах воєнного часу

**Science and education under
wartime conditions**

III Міжнародна
науково-практична
конференція

**Наука та
освіта в умовах
воєнного часу**

Матеріали

25 вересня 2025 р.

м. Дніпро, Україна

III International
scientific and practical
conference

Science and education under wartime conditions

Proceedings

September 25, 2025

Dnipro, Ukraine

Наука та освіта в умовах воєнного часу : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Дніпро, 25 вересня 2025 р.). Research Europe, 2025. 138 с.

До збірника ввійшли матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Наука та освіта в умовах воєнного часу", яка відбулася 25 вересня 2025 року. Збірник розрахований на науковців, освітян, студентів, державних службовців, представників бізнесу та широку громадськість.

Робочі мови конференції: українська та англійська.

Матеріали конференції опубліковані мовою оригіналу та в обсязі, наданому авторами. Збірник відформатовано та підготовлено до публікації в уніфікованому стилі без змін змісту окремих тез доповідей. Автори несуть повну відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, статистичних даних, галузевої термінології та іншої інформації, поданої в їхніх матеріалах.

Відповідно до Закону України "Про авторське право і суміжні права", при використанні наукових ідей та матеріалів цього збірника, посилання на авторів і видання є обов'язковим.

**Research
Europe.org**

IHRC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© Міжнародний гуманітарний
дослідницький центр, 2025
© Research Europe, 2025

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925>

Science and education under wartime conditions : proceedings of the III International scientific and practical conference / International Humanitarian Research Center (Dnipro, 2025, September 25). Research Europe, 2025. 138 p.

The collection includes the proceedings of the III International scientific and practical conference "Science and education under wartime conditions", which took place on 25 September 2025. This collection is intended for scientists, educators, students, government officials, business representatives, and the general public.

Working languages of the conference: Ukrainian and English.

The conference proceedings are published in the original language and as submitted by the authors. The collection has been formatted and prepared for publication in a unified style, without altering the content of individual contributions. The authors are fully responsible for the accuracy of the facts, proper names, quotations, statistical data, industry terminology, and other information presented in their materials.

According to the Ukrainian Law on Copyright and Related Rights, proper citation of the authors is required when using any scientific ideas or materials from this collection.

**Research
Europe.org**

IHRC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© International Humanitarian
Research Center, 2025
© Research Europe, 2025

Official website: researcheurope.org

ЗМІСТ

.....

TABLE OF CONTENTS

СЕКЦІЯ 1. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ

.....

SECTION 1. INFORMATION TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION

Бичковська О. В.

Hackathon as an innovative interdisciplinary approach to English
language learning for future information protection specialists. 11

Кахерський Ю. В.

Візуальні медіа як інструмент формування історичної
пам'яті здобувачів освіти під час вивчення курсу "Історія
державності та культури України". 13

СЕКЦІЯ 2. ШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 2. SCHOOL EDUCATION

Багно Н. В.

Компетентнісне навчання в НУШ. 17

Білоган Л., Калита Н.

Реалізація педагогіки партнерства в умовах
сучасної початкової школи. 21

Данилів Г., Калита Н.

Формування емоційно-ціннісного ставлення учнів
початкових класів до навколишнього середовища. 24

СЕКЦІЯ 3. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 3. HIGHER EDUCATION

Bilousov, S.

Transparency as the basis of trust in
university–stakeholder communication. 27

Любченко О. А., Гапоченко С. Д.

Особливості викладання фізики

онлайн в умовах воєнного стану. 31

СЕКЦІЯ 4. ОСВІТА ДОРОСЛИХ

.

SECTION 4. ADULT EDUCATION

Мороз Р. А.

Методи запобігання емоційного вигорання практичного
психолога при здійсненні постковідної соціально-психологічної
реабілітації учасників освітнього процесу. 35

СЕКЦІЯ 5. ТОЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

.

SECTION 5. EXACT AND NATURAL SCIENCES

Коробчук Л. І.

Розвиток екології та агрономії як пріоритетних напрямів
науки та освіти природничих наук в умовах війни. 40

Шупранова Л. В., Барановський Б. О.,

Кармизова Л. О., Іванько І. А.

Біохімічна адаптація інвазійного виду *Zizania latifolia* Turcz.
порівняно з аборигенними видами до різних умов
забруднення води у річках Дніпро і Коноплянка. 42

СЕКЦІЯ 6. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.

SECTION 6. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Божок І., Пантук М.

Громадянська компетентність у
спадщині педагогів минулого і сучасності. 45

Гончарук В. А., Кузнєцов М. О.

Екзистенційні мотиви в есеях Костянтина Москальця
та методика їх вивчення в закладах освіти. 48

Nanivska, L., Zhukova, A.,

Demikhova, S., Sergienko, O.

Military phraseology of the English

language as an object of linguistic analysis. 52

Овдєй В. І., Чернобровкін В. М.

Вплив тривожності на цілепокладання

старшокласників в умовах війни. 55

Синякова В. Б.

Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. 58

Синякова В. Б.

Психологічні передумови професійного

добору кандидатів на суддівську посаду. 61

Чумак І. В.

Сутність та особливості категорії модернізації публічного

управління системи національної безпеки України. 63

Ярема В., Калита Н.

Поняття екологічної грамотності учнів

у психолого-педагогічній літературі. 67

СЕКЦІЯ 7. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

.

SECTION 7. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Бриль І. В.

Дослідження методів оцінювання

людських ресурсів підприємства. 71

Васильчишин О. Б.

Фінансові злочини у банківській системі

як загроза національній безпеці України. 74

Волошин В. С., Гарват К. О.

Вебплатформи краудфандингу як інструмент підтримки

соціальних ініціатив в умовах воєнного часу. 76

Гурська Л. Л.

Формування економічної компетентності студентів

в умовах гібридної війни та економічних санкцій. 79

Кичкайло О. А.

Методичні засади оцінювання стану інклюзивного

розвитку аграрної сфери в умовах воєнного стану. 82

Ліпський Ю. В.

Репутаційні ризики у міжнародному
рекламному менеджменті агробізнесу. 85

Макаренко В. Ю.

Адаптивний менеджмент суб'єктів
господарювання в умовах невизначеності. 88

Приходько О. В.

Аналіз методичних підходів та методів оцінювання
втрат людського потенціалу підприємств. 90

Сук П. Л.

Розподілення витрат майбутніх періодів за методом
на основі чистого доходу від реалізації послуг. 93

Харченко Т. Б.

Тенденції розвитку збутової логістики в сучасних умовах. 98

Чернуха Т. С.

Сучасні підходи до організації маркетингової діяльності
підприємства на зовнішніх ринках в умовах воєнного стану. 100

Шевчук О. Р.

Державне управління сталим розвитком
територій в умовах модернізації. 104

Шуплецов Д. О.

Зміна економічних драйверів розвитку
будівельної галузі України в умовах воєнного часу. 107

СЕКЦІЯ 8. ІНОЗЕМНІ МОВИ

.....

SECTION 8. FOREIGN LANGUAGES

Ніколієць Д.

Суть поняття "Англомовне усне спілкування". 111

Шундель Т. О.

Упорядкування англійської стоматологічної
термінології та особливості її класифікації. 114

СЕКЦІЯ 9. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

.....

SECTION 9. PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Дубіна А. А.

Фізкультурно-спортивні технології для відновлення
осіб з емоційним та фізичним виснаженням. 117

Максименко Я. Р., Копильців А. І.

Вплив рухливих ігор на фізичний розвиток
дітей молодшого шкільного віку. 120

Максименко Я. Р., Саманюк І. А.

Мотивація дітей молодшого шкільного
віку до занять спортом. 122

Неухацька С.

Соціальний брендинг глобальних спортивних корпорацій як
інструмент підтримки національного спорту в умовах війни. 125

Прохоров О.

Шахи та іноземні мови як педагогічні інструменти
розвитку особистості першокласників в школі. 128

СЕКЦІЯ 10. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

.

SECTION 10. CULTURE AND ART

Барко Л. В.

Натюрморт у творчості О. Фіщенка. 131

Попович К. М.

Мистецькі рефлексії під час війни в Україні. 133

**СЕКЦІЯ 1. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ**

.....

**SECTION 1. INFORMATION TECHNOLOGIES
AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION**

Бичковська О. В.,
молодший науковий
співробітник науково-дослідного центру,
Інститут спеціального зв'язку та захисту
інформації, Національний технічний
університет України "Київський
політехнічний інститут імені
Ігоря Сікорського", м. Київ

УДК 378.147:811.111'276.6

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.02>

**HACKATHON AS AN INNOVATIVE INTERDISCIPLINARY
APPROACH TO ENGLISH LANGUAGE LEARNING FOR
FUTURE INFORMATION PROTECTION SPECIALISTS**

While teaching English for specific purposes (ESP) at higher educational institutions, it is important to find ways to increase students' intrinsic motivation, so that they understand why it is important for them to learn the foreign language and how they might use their communication skills at work. Hackathons bridge the critical gap between classroom learning, regarding Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), and the dynamic demands of a globalizing industry, simulating real-world communication scenarios where students must actively use English to collaborate, problem-solve and present their results. The approach is based on interdisciplinary connections of different cycle disciplines, such as "English for specific purposes", "Cybersecurity", "Special information and communications systems" etc., providing situations that might occur in students' professional life. This approach not only cultivates specific technical English skills but also integrates soft skills and vital 21st-century competencies [1, c. 374].

English-language Hackathons are intensive, collaborative events where students work in teams to solve real problems or develop innovative projects related to their field of study, using English as the main language of communication [2, c. 71]. From brainstorming and planning to presenting and defending their ideas – all are conducted in English. In essence, hackathons transform English language learning from a theoretical classroom exercise into a practical tool for technical students to

achieve their professional goals. They create a supportive environment where students can apply their English skills to practical problems, resulting in noticeable, long-term progress in their professional communication.

The main advantages for students with technical specialties of participating in hackathons conducted in English as a primary language of communication:

1. Task-based learning. The entire hackathon is a large-scale task-based learning experience. Students are driven by the need to complete a project, which intrinsically motivates them to use English for practical purposes, rather than just abstract language exercises.

2. Authentic communication in professional context. Hackathons replicate the environment of professional technical workplace, where students have to communicate in English to negotiate ideas, assign tasks, troubleshoot problems and make collective decisions [3, c. 32].

3. Development of technical vocabulary and discourse. Students encounter and use technical jargon and industry-specific phrases in their field within a relevant context. Working on projects students learn to use appropriate discourse markers, transition words and logical connectors to explain ideas, justify their choices, and structure their presentations [3, c. 32].

4. Error Correction in Real-Time.

While not explicitly graded on language, the need for clear communication in a team setting often leads to peer correction or self-correction of language errors as they realize miscommunication can hinder project progress.

5. Integration of soft skills and 21st-century competencies.

Working on projects in teams requires collaboration, conflict resolution and leadership skills, all of which are practiced in English. The final pitch is also a critical component: students must present their project's value and technical details to an audience, often including professionals [1, c. 374].

6. Time Management and Adaptability.

The intense, time-constrained nature of hackathons pushes students to prioritize and adapt quickly, honing their ability to communicate effectively under pressure.

7. AI as an on-hand tool for learning English.

If a non-native English participant encounters a complex phrase or unfamiliar technical jargon, AI translator can quickly provide clarification, preventing misunderstandings between teammates. AI writing assistant can provide corrections when drafting technical documentation or presentations. AI chatbots with speech recognition and pronunciation tools can help participants to practice discussions or pitching ideas in English.

8. Motivation and engagement. The competitive and creative nature of hackathons is highly motivating. This intrinsic motivation makes language learning feel like a necessary tool to win and succeed [2, c. 71].

To conclude, hackathons can significantly diversify ESP learning for future information protection specialists and facilitate the development of professional communicative skills as well as other soft and hard skills. This confirms that the immersive, task-based nature of hackathons provides a powerful environment for developing specific technical English skills.

Список використаних джерел

1. Швирка В. Освітній хакатон як технологія формування soft skills у здобувачів вищої освіти. Grail of Science. 2023. С. 373-376. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.09.06.2023.59>.
2. Петрушова Н. В., Люлька В. М., Щербак В. В. Вивчення англійської мови у закладах вищої освіти під час воєнного стану: освітній хакатон. Імідж сучасного педагога. 2023. № 3 (210). С. 69-75. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-69-75](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-69-75).
3. Колонюк С. М. Метод хакатонів у навчанні мови. Молодий вчений. 2023. № 1.1 (113.1). С. 31-35. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-113.1-8>.

Кахерський Ю. В.,
доктор філософії, доцент
кафедри мовної підготовки
та міжкультурних комунікацій,
Заклад вищої освіти "Університет
трансформації майбутнього", м. Чернігів

УДК 378.016:94(477):[070:004
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.03>

ВІЗУАЛЬНІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ "ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ"

Науковці підкреслюють, що сучасна вища освіта має на меті не лише забезпечити здобуття професійних компетенцій, необхідних для майбутньої кар'єри, але й сформувати інтелектуальну еліту суспільства, акцентуючи увагу на розвитку особистісних якостей людини [2].

У цьому контексті особливо актуальною є проблема формування історичної пам'яті студентів неісторичних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Історична пам'ять виступає фундаментальним соціокультурним чинником формування та збереження національної ідентичності, а також забезпечує міжпоколіннєву спадкоємність, сприяє консолідації спільноти та формуванню колективного уявлення про минуле, що визначає ціннісні орієнтири сучасного суспільства. Як підкреслює Н. Дічек, одним із ключових завдань історичної освіти є її здатність виступати ефективним засобом формування в молоді патріотичних почуттів та громадянської свідомості. Вивчення історії України відіграє суттєву роль у процесі соціалізації здобувачів освіти, сприяючи формуванню та зміцненню їх національно-культурної ідентичності [1].

Перед викладачами закладів вищої освіти постають завдання розробки ефективних методик викладання дисциплін, які сприятимуть не лише засвоєнню фактів, а й глибокому осмисленню історичних подій, формуванню критичного мислення та усвідомленню культурного спадку.

Одним із сучасних викликів підвищення ефективності освітнього процесу є еволюція інформаційного простору, що супроводжується утвердженням візуально орієнтованого покоління, яке характеризується образним мисленням і схильністю сприймати інформацію переважно через цифрові комунікаційні платформи.

В умовах цифрової трансформації освіти дедалі більшого значення набуває використання візуальних медіа як засобу активного впливу на формування історичної пам'яті здобувачів освіти. Відтак викладач історико-культурних дисциплін має не лише передавати знання, а й розвивати в здобувачів вищої освіти навички критичного сприйняття та аналізу візуального контенту.

Візуальні джерела як повноцінні ресурси історичної інформації надають широкі можливості для комплексного вивчення різних аспектів історичних явищ, оскільки вони є носіями історичних знань. Під час викладання курсу "Історія державності та культури України" візуальні ресурси доповнюють навчальний матеріал і сприяють глибшому емоційному та критичному осмисленню подій минулого, водночас вони допомагають більш глибоко та якісно засвоїти навчальну дисципліну.

Завдяки таким форматам, як історичні документальні фільми, цифрові реконструкції, інфографіка, віртуальні музеї та інтерактивні карти, здобувач освіти має змогу побачити візуальне втілення історичних подій, архітектурної спадщини, культурних артефактів та ін. Це дозволяє не лише краще запам'ятовувати інформацію, але й формує зв'язок між індивідуальним досвідом і колективною історичною пам'яттю.

Особливу науково-пізнавальну цінність мають візуальні матеріали, що репрезентують ключові періоди української історії, такі як боротьба за незалежність, визвольні

змагання та ін. Саме завдяки образам, архівним матеріалам і мистецьким інтерпретаціям здобувачі вищої освіти мають змогу глибше осмислити історичні події, виходячи за межі суто фактологічного рівня сприйняття.

Формати практичного використання мультимедійних засобів можуть варіюватися, серед них:

1. *Засоби візуалізації*, зокрема мультимедійні презентації, інтерактивні карти, динамічні хронологічні стрічки подій та інфографіки, сприяють більш ефективному засвоєнню навчального матеріалу.

2. *Відеоматеріали (відеофільми, кінофільми, відеосвідчення)* та *історичні реконструкції* сприяють емоційному зануренню у відповідну епоху, підвищують мотивацію до навчання.

3. *Цифрові архіви та онлайн-бібліотеки* забезпечують доступ до першоджерел (літописів, хронік, урядових актів), дозволяючи здобувачам освіти формувати критичне мислення через роботу з автентичними матеріалами.

4. *VR/AR-технології та віртуальні музеї* дають змогу здійснювати віртуальні подорожі історичними локаціями, що особливо цінно за умов дистанційного навчання. Наприклад, віртуальні тури Софійським собором, Києво-Печерською лаврою або експозиціями Національного музею Голодомору-геноциду надають можливість глибше зануритися в контекст епохи.

Історичні візуальні медіаматеріали знаходять широке застосування в освітньому процесі, зокрема для мотивації навчальної діяльності здобувачів освіти на початкових етапах занять; демонстрації різноманітних інтерпретацій, що відображають багатогранність оцінок історичних процесів, подій та явищ; активізації розумової діяльності та формування у студентів дослідницьких і творчих компетентностей. Окрім того, такі матеріали можуть інтегруватися як окремі складові структури заняття, виконувати функції підсумку чи узагальнення навчального матеріалу, а також слугувати елементом тематичного оцінювання.

Попри те, що мультимедійні засоби є потужним інструментом модернізації історичної освіти, їх використання потребує критичного осмислення та відповідального підходу з метою запобігання можливим маніпуляціям і фальсифікаціям історичних фактів, що може вплинути на об'єктивність освітнього процесу.

Медіаматеріали на історичну тематику можуть містити політичні упередження, псевдоісторичні наративи, бути створеними за допомогою штучного інтелекту, містити дезінформацію, маніпулятивні повідомлення, а також представляти односторонні або спотворені інтерпретації історичних подій.

Для формування у здобувачів освіти умінь відрізняти достовірні візуальні джерела від фальсифікованих, викладач закладу вищої освіти повинен

впроваджувати методи аналізу історичних фото- та відеоматеріалів. Крім того, важливим є критичне порівняння офіційних та альтернативних візуальних джерел як засобу розвитку аналітичних навичок здобувачів освіти.

Таким чином, візуальні медіа виступають не просто допоміжним засобом, а повноцінним педагогічним інструментом, який активізує пізнавальну діяльність студентів, зберігає культурну спадщину та формує національну ідентичність через осмислення історичного досвіду. Поєднання традиційного викладання з цифровими візуальними технологіями не лише підвищує якість засвоєння матеріалу, а й сприяє розвитку історичної свідомості та вихованню громадянської позиції.

Цифрова трансформація історичної освіти відкриває перспективи, які включають інтеграцію штучного інтелекту в аналітику історичних джерел, застосування гейміфікації в освітньому процесі, а також розвиток відкритих освітніх платформ та інших інноваційних практик.

Список використаних джерел

1. Дічек Н. П. Діалоги з минулим, або стратегія формування в молоді історичної пам'яті. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання*. Зб. тез методолог. семінару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.). м. Київ. 2023. С. 134–138. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735211>.

2. Фінін Г. І., Руднік Д. Г., Хряпін Е. О. Історична пам'ять як складова змісту вищої історичної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки*. 2023. № 2 (356), червень. С. 42–51.

СЕКЦІЯ 2. ШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 2. SCHOOL EDUCATION

Багно Н. В.,

УДК 373.3/.5:37.091.12

учитель початкових класів,
спеціаліст вищої категорії, старший учитель,
опорний заклад "Хорольська гімназія
Хорольської міської ради Лубенського
району Полтавської області", м. Хорол

КОМПЕТЕНТІСНЕ НАВЧАННЯ В НУШ

У сучасному освітньому контексті важливою та актуальною є тема компетентнісного навчання в рамках Нової української школи (НУШ). Нова українська школа - це амбіційна реформа, спрямована на зміну підходів до навчання та виховання учнів, щоб підготувати їх до викликів сучасного світу. Однією з центральних концепцій цієї реформи є компетентнісний підхід до навчання.

Компетентнісне навчання в Новій українській школі передбачає розвиток учнівських здібностей та вмінь, які є необхідними для самореалізації та успішної адаптації в сучасному інформаційному суспільстві. Цей підхід не обмежується лише засвоєнням фактичних знань, а акцентує увагу на розвитку критичного мислення, творчості, комунікативних та соціальних навичок.

Мета роботи: вивчення ефективності впровадження компетентнісного навчання в освітній процес в умовах Нової української школи.

Завдання роботи:

- розкрити поняття компетентнісного підходу як засобу досягнення освітніх завдань початкової школи;
- охарактеризувати основні принципи компетентнісного навчання в Новій українській школі початкової ланки;
- охарактеризувати використання різних навчальних технологій при компетентнісному підході у навчанні;
- дослідити вплив компетентнісного навчання на академічну успішність учнів в НУШ.

Практичне значення роботи полягає у тому, що запропонована система роботи та методичні матеріали можуть бути використані вчителями початкових класів під час вивчення інтегрованого курсу "Математика".

Головне завдання сучасної системи освіти - створення умов для якісної освіти, впровадження компетентнісного підходу - це найважливіша умова, що працює на підвищення якості освіти [7].

Під поняттям "компетентнісний підхід" розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися у процесі навчання і містити знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [5].

В освітньому закладі "Хорольська гімназія" акцент на розвитку основних компетентностей учнів є однією з важливих пріоритетних цілей освітнього процесу. На уроках в ОЗ "Хорольська гімназія" відбувається систематична робота з формування ключових навичок і здібностей, які є необхідними для успішної адаптації учнів у сучасному світі та їх подальшого життя.

Важливою частиною розвитку компетентностей в ОЗ "Хорольська гімназія" є позашкільна діяльність, включаючи гурткову роботу, конкурси, семінари та інші заходи, що допомагають учням розкрити свій потенціал та розвивати різні аспекти особистості. У закладі освіти надається спеціальна увага інноваційним методикам та технологіям навчання. Використання сучасних засобів інформаційних технологій дозволяє зробити навчання більш інтерактивним і цікавим для учнів. Це сприяє не лише засвоєнню знань, але й розвитку інформаційної грамотності, вміння працювати з великим обсягом інформації та вирішувати завдання в цифровому світі.

Крім того, працівниками закладу освіти був розроблений проєкт "Створення компетентнісно спрямованих завдань – шлях до мотивації учнів". Терміни впровадження проєкту: 2023-2026 роки. Завдання, спрямовані на розвиток компетентностей, сприятимуть формуванню в учнів цілісного уявлення про світ, в якому ключовим є вміння застосовувати свої знання, вчити дітей самостійно набувати нові знання та, важливо, стимулювати їх мотивацію до навчання та отримання нової інформації.

Моя педагогічна діяльність спрямована на те, щоб навчати дітей працювати самостійно, а також у команді, вирішуючи проблемні задачі. Саме в цьому мені допомагають інтегровані уроки, а саме застосування технології "Щоденні 3", яка є ефективним інструментом для розвитку ключових компетентностей учнів. Ця методика базується на підході до навчання, який враховує індивідуальні потреби та можливості кожного учня.

Технологія "Щоденні 3" на уроках математики.

Ключова мета: зацікавити математикою, навчити учнів самостійності та витривалості, правилам успішного вибору. Головне - багато практики, тому на уроках я більше вивільняю часу на самостійну роботу.

"Щоденні 3":

1. Математика самостійно;
2. Математика з другом;
3. Математика письмово.

Усі завдання, які діти виконують самостійно, мають бути знайомі.

Працюємо за принципом:

Я роблю ми робимо ви робите. →

Обов'язково для "Щоденних 3" я самостійно підбираю матеріал, відповідно розташовую його у відповідному місці. Для цього використовую маніпулятивні ігри, настільні ігри, гральні кубики, геометричні фігури, танграм, логічні завдання, картки і т. д.

На першому мініуроці навчаю учнів вибирати та прибирати матеріали, складаємо разом правила, обговорюємо поведінку учнів і вчителя. Перше - це тихий дзвоник: замість голосу використовую маленький дзвоник, щоб дати зрозуміти, що етап закінчився, і що учні повинні повернутися до місця загального збору. Тому у перші дні я навчаю дітей, як збиратися разом, коли вони чують дзвоник, а потім дозволяю їм показати свої дії на практиці. Важливим компонентом є створення в класі "Я-схем" із моделями бажаної поведінки. Вони зберігаються протягом усього року і ми будемо постійно до них повертатися. Щоб упровадити технології "Щоденні 3", треба пройти 10 кроків до самостійності.

Крок 1 Визначаю, чого потрібно навчити.

Крок 2. Ставлю ціль та створюю атмосферу терміновості.

Крок 3. Записую бажані моделі поведінки на "Я – схему".

Крок 4. Моделюю найбільш бажану поведінку.

Крок 5. Моделюю найменш бажану поведінку, тоді найбільш бажану.

Крок 6. Розміщую учнів у класі.

Крок 7. Разом тренуємо витривалість.

Крок 8. Не заважаю.

Крок 9. Використовую тихий сигнал, щоб скликати учнів до початкового місця збору.

Крок 10. Проводжу групове опитування: запитую "Як все пройшло?"

Разом з учнями складаємо правила:

1. Я беру матеріали швидко і тихо.
2. Під час роботи залишаюсь на одному місці.
3. Одразу починаю працювати.
4. Я нікому не заважаю.
5. Я працюю весь відведений час.
6. Я прибираю матеріали на місце.

А я в цей час займаюся з учнями індивідуально або з малою групою дітей. У 1 класі робота над "Щоденними 3" йде поступово. Працюємо над "Математикою

самостійно" та "Математикою письмово". Коли їх опануємо, то переходимо до "Математики з другом".

Для самостійної роботи з математики я застосовую такі методи:

□ Ігри:

1. "Математичне доміно".
2. "Утвори фігури з паличок".
3. "Лабіринти".
4. "Математичне лото".
5. "Знайди закономірність".
6. "Розклади фігури" (за формою, за кольором, за величиною).
7. "Магічні квадрати" (набір карток з малюнками).
8. "Знайди відмінності".
9. Танграм.

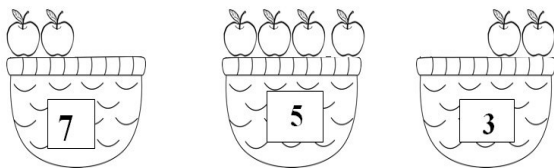
"Математика письмово – це час, коли учні працюють з виразами, цифрами, задачами, а інколи створюють власні завдання також.

□ Види завдань:

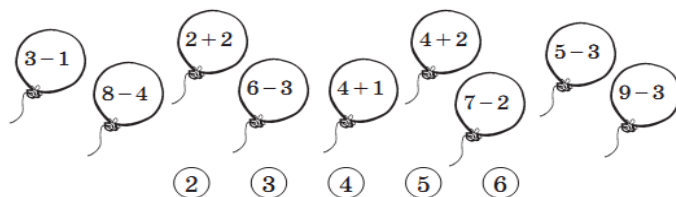
1. Впиши, які числа пропущено.

1		3	4		6
---	--	---	---	--	---

2. Домалюй потрібну кількість предметів

3. Підбери приклад і з'єднай.

Отже, компетентнісний підхід у Новій українській школі початкової ланки - це сучасна освітня парадигма, спрямована на активній участі учнів, інтерактивному навчанні та індивідуалізації. Компетентнісний підхід у НУШ у початковій ланці сприяє створенню більш ефективної та адаптивної системи навчання, яка готує молодше покоління до викликів і можливостей сучасного суспільства.

Правильно організована робота за допомогою методичної системи "Щоденні 3" на уроках математики сприяє розвитку творчих здібностей молодших школярів, сприяє вихованню відповідальності у класі, коли кожен учень відповідає за себе і свій клас. Ця технологія сприяє розвитку творчості, відповідальності, самостійності та комунікативних навичок учнів. Крім того, вона може підвищити їхню мотивацію до навчання та надати вчителям зручний інструмент для відстеження прогресу та індивідуалізації навчання.

Список використаних джерел

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади. *Початкова школа*. 2010. №8. С.15.
2. Бібік Н.М. Нова українська школа:порадник для вчителя. Київ:Видавничий дім "Плеяда". 2017. 206 с.
3. Білова К. Компетентнісна педагогіка. *Директор школи (Шкільний світ)*. 2005. №37. С. 11-12.
4. Бондар С. Термінологічний аналіз понять "компетенція" і "компетентність" у педагогіці: сутність та структура. *Освіта і управління*. 2007. № 2.С. 93-99.
5. Вакулєнко О. Формуємо ключові компетенції учнів. *Школа (Шкільний світ)*. 2007. № 11. С. 11-15.
6. Впровадження компетентнісного підходу шляхом міжпредметної інтеграції впочатковій школі. Методичний посібник / Л.В. Майданюк та ін. Вінниця: ММК. 2017. 121с.
7. Кондакова А.М. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. Київ: Початкова школа. 2002. 127 с.

Білоган Л.,

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

Калита Н.,

канд. пед. наук, доцент кафедри

педагогіки та методики початкової освіти,

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

УДК 373.3.091.212:37.018(043.2)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Політичні, економічні та соціальні зміни, що відбуваються у житті нашої держави, впливають і на систему освіти, зумовлюючи необхідність її перебудови відповідно до потреб сьогодення. Під впливом загальнодемократичних процесів, способів розвитку освіти поступово переосмислювалася, поширювалася педагогіка співробітництва. Основна ідея – зробити з дитини колегу, однокласника вчителів, вихователів, батьків в освітньому процесі, тобто рівноправного учасника педагогічного процесу, відповідального за його наслідки. Особистість учня стає центром освітнього процесу. Педагог, вихователь переходить від педагогічних

вимог до педагогіки відносин, дотримуючись гуманного та особистісного підходу, забезпечує єдність навчання та виховання, реалізує ідею спільності учасників освітнього процесу. Саме тому концепція Нової української школи базується на якісно новому рівні побудови взаємовідносин між учителями, учнями та їхніми батьками. Частиною формули НУШ є педагогіка партнерства, а саме трикутник "учень – учитель – батьки" [2]. Передбачається, що родина має залучатися до навчання дитини, співпрацювати зі школою, учителем. Метою такої партнерської взаємодії є інтеграція батьків учнів у педагогічний процес через створення необхідних умов для залучення сім'ї до супроводу дитини в освітньому процесі. Саме тому впровадженню педагогіки партнерства в початковій школі приділяється все більше уваги.

Питання педагогіки партнерства не є новим для освіти. Відомі вітчизняні науковці в галузі освіти досліджували педагогічне партнерство в контексті гуманної педагогіки (роботи І. Бега, М. Гузика, І. Зязюна, О. Савченко, В. Сухомлинського, Ю. Мальованого); історичному аспекту розвитку педагогіки партнерства приділена увага в дослідженнях Г. Маринченко, Л. Ткачук. Дослідники активно розробляють проблему партнерських відносин між учнями, вчителями та батьками в контексті вітчизняної освітньої системи. Так, О. Бондар вивчала роль батьків у формуванні освітнього середовища та активну участь у навчальному процесі своїх дітей. О. Ковальов активно досліджує взаємодію між вчителями та батьками в контексті виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами. Його роботи спрямовані на розробку ефективних стратегій співпраці між школою та родиною для забезпечення інклюзивного середовища для всіх учнів. Л. Воробйова вивчала партнерські відносини як ключовий елемент успішної освіти та виховання в українських школах. Її дослідження висвітлюють важливість співпраці між учасниками освітнього процесу та вплив цього на навчальні досягнення учнів та їхній загальний добробут [5].

Проекція на партнерство у школі міцно закорінена в національній педагогічній традиції. За системою **Василя Сухомлинського**, виховання особистості має здійснюватися через тріаду "школа – сім'я – громадськість" [4].

У своїх працях (зокрема, "Людина неповторна", "Серце віддаю дітям") ще в 1960-х роках класик педагогічної думки писав, що *"дитина – це активний і самодіяльний індивід, який не "вчиться на дорослого", а живе повноцінним і цікавим життям"*, отже, до неї слід ставитися доброзичливо і з розумінням [4].

За ближчого розгляду виявляється, що такі ідеї у В. Сухомлинського виникали тому, що він мав відкритий допитливий розум і мислив резонансно з провідними інтелектуалами світу. У тих, хто мислив вужчими категоріями і орієнтувався на вказівки керівництва, а не на принципи, ідеї вироджувалися в доктринерство. Отже, сенси, які акумулював у своїх працях вчений, на Батьківщині тривалий час обмежувалися цитуванням [4].

У сучасних умовах в освітній сфері зростає діапазон теоретичних знань, які необхідно освоїти молодому поколінню. Основне завдання вчителя – розвиток моральних, культурних, естетичних навичок, а навчання націлене на якісне навчання дітей. Цей напрям педагогічної науки розкривається в педагогічній системі В. Сухомлинського. У своїх дослідженнях автор представляє набутий досвід роботи, що розкриває неповторність особистості вчителя та фактори, які сприяють формуванню збереження цілісності навчального процесу. Педагогічна система В. Сухомлинського відображає принцип партнерства, за якого вчитель негативно ставиться до крику, шуму, погроз, покарань учня. Учитель переконливо доводить, що в школі має бути позитивна атмосфера, де учень має вірити у свій успіх.

Проблема партнерства у педагогічній взаємодії є предметом досліджень багатьох науковців. Так, Н. Пов'якель розглядає психологічну готовність будь-якої соціальної структури до взаємодії у контексті необхідної передумови становлення партнерських відносин при вирішенні конфліктів [3].

На думку В. Желанової, партнерство є багатоаспектним, поліфункціональним феноменом, що ґрунтується на принципах рівності, добровільності, рівнозначності партнерів й має певну стадіальність. До базових сфер партнерства дослідниця відносить: стосунки та комунікацію – стосунки вибудовуються без примусу на принципах добровільності й спільності інтересів, повазі й рівноправності, розподіленого лідерства, емпатії; перцепцію – сприйняття партнера, з одного боку, таким, яким він є, з іншого – вміння "подивитися на себе очима партнера" у засіб реалізації механізму зворотного зв'язку на основі кооперативної та комунікативної рефлексії; взаємодія (інтеракції) – командна робота, толерантна співпраця на засаді "суб'єкт – суб'єктної" взаємодії, яка дає можливість, з одного боку, зберегти за викладачем функцію управління, а з іншого, – студентів діяти самостійно [1].

Список використаних джерел

1. Желанова В. В. Логіка формування навичок партнерства у майбутніх педагогів в освітньому середовищі ЗВО. Проблеми освіти. № 91. С.157–161.
2. Концепція Нова українська школа // https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258.
3. Пов'якель Н. І. Психологічна готовність до партнерства як ознака психічного здоров'я особистості та умова превенції конфліктів. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2010. Вип. 2. С. 139-150.
4. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 томах. Т 3. Київ. Радянська школа. 1977. 668 с.
5. Yерikhina M. Реалізація ідей педагогіки партнерства у сучасному вимірі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: "Педагогіка. Соціальна робота"*. 2021. 1(48), 133–136.

Данилів Г.,

УДК 373.29/3:159.942]:502/504

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

Калита Н.,

канд. пед. наук, доцент кафедри

педагогіки та методики початкової освіти,

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Однією з важливих потреб сучасного суспільства є порушений дисбаланс взаємовідносин між людиною та природою. Це обумовлено тим фактом, що особистість, не зважаючи на значні попередження продовжує нехтувати природним середовищем, зловживати та знищувати. В контексті цього розуміння актуальною є потреба в екологічному вихованні, культурі та формуванні екологічної свідомості. Враховуючи той факт, що індивід на сьогодні залишається залежним від природи, перед сучасними науковцями стоїть виклик розробити шляхи, які б зменшили негативний вплив людини на природу. Одним із таких шляхів є саме формування емоційно-ціннісного ставлення до природи починаючи з раннього дитинства. Сучасне освітнє середовище Нової української школи однією із концептуальних засад є саме екологічна компетентність дитини. В контексті цього пріоритетною діяльністю шкільних педагогів є виховання ціннісного ставлення до об'єктів природи, розвиток уміння приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища.

Щодо особливостей початкової школи в рамках НУШ, то основною її місією в сучасному концептуальному вигляді є різнобічний розвиток особистості дитини та її індивідуальних психофізіологічних особливостей. Не менш вагомою роль відіграє саме формування у дитини загальнокультурних і морально-етичних цінностей, які б стали ключовими для забезпечення її готовності до продовження навчання в основній школі, та життя у соціумі [1]. Однією із цілей НУШ є наскрізний процес виховання, який формує цінності. Як бачимо, дана ціль є дотичною до теми даної кваліфікаційної роботи. Оскільки основним компонентом НУШ є дитиноцентризм, то відповідно ми повинні бути ознайомлені з особливістю даного вікового періоду учнів початкової школи.

Формування емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до навколишнього середовища передбачає розвиток у дітей любові до природи, усвідомлення її цінності та відповідальності за її збереження. Це досягається через різноманітні форми роботи, які включають екологічні ігри, спостереження за природою, творчі завдання та виховні заходи.

Нині існує певна суперечність між природною потребою дітей у спілкуванні з навколишнім середовищем і все більшим відчуженням їх від природи. Для подолання цієї ситуації необхідно створити таке розвивальне середовище, яке повністю буде спрямоване на екологічну освіту. У результаті освітній процес повинен сприяти розвитку дитини загалом, формуванню її як особистості, задовольняти її потреби в різних видах діяльності. Тому домінантним постає завданням зі створення умов для формування у дитини відповідної ціннісно-мотиваційної сфери, у якій чинне місце посідають елементи екологічної культури, екологічно грамотна поведінка, ціннісне ставлення до природи.

Сучасні дослідження педагогів наголошують на формуванні у молодого покоління емоційно-ціннісного ставлення до природи. І це не випадково, тому що цей вид ставлення більшість учених вважають історично найбільш "стародавнім", оскільки, з огляду на психологічні особливості дітей, більш значущими для них є емоційно-чуттєві переживання під час спілкування з природою. Тому О. В. Молчанюк основним змістом емоційно-ціннісного ставлення дітей до природи виділяє потреби в емоційному переживанні відповідних мотивів й інтересів, що знаходить своє втілення у почуттях [5].

Ціннісне ставлення як складну, інтегративну особистісну якість, що являє собою сукупність перцептивно-афективного, когнітивного, практичного та вчинкового компонентів визначає Л. Демчук [2]. Виокремлюють основні характеристики ціннісного ставлення до природи: – усвідомлення природи як цінності; – активна позиція особистості в екологічній діяльності; – пізнавальний інтерес до природних об'єктів, їхнє оцінювання;

– адекватний вибір способів взаємодії людини з природою; – створення нової цінності, яке відбувається в результаті прояву ціннісного ставлення до природи. Ціннісне ставлення людини до природи – деякий універсальний регулятор, який визначає способи впливу людини на природу, вибір засобів цього впливу, результат перетворювальної діяльності суспільства, а значить і процесу становлення системи "природа – суспільство". Дослідник Л. І. Білик вважає, що ціннісне ставлення є одним з компонентів екологічної вихованості молодшого школяра і являє собою єдність гуманного мотиву, екологічних уявлень і вмінь [1].

Формування емоційно-ціннісного ставлення до природи - це тривалий процес, який вимагає від вчителів творчого підходу, використання різноманітних форм роботи та індивідуального підходу до кожної дитини.

Список використаних джерел

1. Білик Л. І. Екологічна відповідальність: граючись навчаємось Черкаси: Вертикаль, 2014. 320 с.
2. Демчук Л. І. Формування відповідального ставлення до природи як проблема в науковій літературі. Вісник Житомирського педагогічного університету. 2018. № 37. С. 191–194.
3. Магрламова К. Г. Формування ціннісного ставлення до природи у змісті екологічного розвитку учнів загальноосвітніх шкіл. Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук, праць / гол. ред. С. О. Сисоєва. Київ: ЕКМО, 2018. Вип. 1. С. 141–147. 7.
4. Михайлик О. Г. Морально-естетичне ставлення людини до природи – важливий елемент екологічної культури сучасного суспільства. Наукове Пізнання: методологія та технологія. Філософія. 2013. Вип. 1. С. 95–100.
5. Молчанюк О. В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа розвитку в особистості ціннісного ставлення до природи. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2019. Вип. 1. С. 98–113.
6. Тарасенко Г. С. Природа як цінність у контексті актуальних проблем екологічного розвитку / за заг.ред О. В. Сухомлинської. Київ, 2017. 392 с. 14.
7. Шевчук С. К. Ціннісні аспекти ставлення людини до природи. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 10. С. 104–109.

СЕКЦІЯ 3. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 3. HIGHER EDUCATION

Bilousov, S.,
PhD Student,
Department of Marketing,
Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics, Kharkiv

УДК 378.1:659.44

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.01>

TRANSPARENCY AS THE BASIS OF TRUST IN UNIVERSITY–STAKEHOLDER COMMUNICATION

In the 21st century, higher education is experiencing a crisis of trust. According to a survey conducted by Gallup and the Lumina Foundation, only 32% of Americans express a “high level of trust” in universities, whereas in 2015 this figure was 57% [3]. According to Deloitte, a similar trend can also be observed in Europe: “Trust in higher education continues to decline, as evidenced by the latest Gallup data. Concerns about the value of a degree, politicization, rising tuition costs, and perceived misalignment with workforce needs continue to contribute to the erosion of public confidence in US higher education.” [1, p. 2].

At the same time, universities traditionally communicate with their target audiences primarily through promotional materials and general indicators of prestige. Students and parents often encounter a lack of specific data on program outcomes – such as employment rates, average graduate incomes, and completion rates. As Kelchen emphasizes: “As the price tag of higher education continues to rise, colleges and universities across the country are under increasing pressure to demonstrate their value.” [2]. In other words, the lack of transparent program outcomes directly undermines institutional trust.

Overall, a higher education degree retains its economic and social value, yet this value is not uniform. As Carnevale writes: “the difference in economic returns across majors can amount to hundreds of thousands of dollars over a lifetime” [5, p. 14]. This creates a problem: students and their families often make decisions without access to verified information, relying solely on universities’ marketing claims.

As contemporary research shows, the transparency of learning outcomes has become a subject of particular attention. Kelchen & Liu argue: “We provide the first empirical examination of whether the release of program-level outcomes data under GE led for-profit colleges to close low-performing programs or even entire institutions.” [4, p. 2]. Similar conclusions are also drawn by the team of the Georgetown University Center on Education and the Workforce (CEW), led by

Anthony Carnevale: "students have a right to know which programs deliver economic returns and which put them at financial risk" [5, p. 22]. Raj Chetty emphasizes that "some colleges substantially boost upward mobility for low-income students, while others simply reproduce inequality" [6, p. 33].

Chetty et al. also emphasize: "We showed that students from low-income families have excellent long-term outcomes after attending selective schools, but that there are very few low-income students at these schools." [6].

European organizations also emphasize transparency. The ENQA ESG Standards document states: "Institutions should publish information about their activities, including programmes, intended learning outcomes and graduate employment, which is clear, accurate, objective, up-to-date and readily accessible" [7, p. 23]. And in the global report OECD Trends Shaping Education 2025, it is emphasized that: "Transparency and accountability are increasingly viewed as public goods in education" [8, p. 45].

The practice of European Union countries shows that transparency is gradually becoming a standard. In the United Kingdom, the Department for Education annually updates the Longitudinal Education Outcomes (LEO) database, which presents graduate earnings by university and program [9]. The Office for Students has developed open dashboards that allow prospective students to evaluate the cost–benefit ratio of higher education in terms of study expenses and potential earnings [10]. In the Netherlands, the Studiekeuze123 portal is actively developing, where prospective students can compare programs by graduate satisfaction, employment rates, and average earnings. In Scandinavia (for example, in Denmark and Norway), government websites regularly publish statistics on "time-to-job" and the alignment of degrees with labor market needs. These practices confirm that transparency is becoming not only a marketing tool but also a policy instrument in the field of education.

Despite the fact that international standards and research define transparency as a public good and a key element of quality, in university practice it often remains a mere declaration. Information on the outcomes of individual programs is either unavailable or presented in a simplified form that does not allow for an informed choice. This directly leads us to the core of the problem.

The value of higher education is heterogeneous: not all programs ensure a positive return on investment (ROI). A lack of transparency leads to informational asymmetry: universities often promise a "successful future" but do not provide data. As Carnevale & Cheah demonstrate, the estimated lifetime ROI in medicine can reach \$220,000 over ten years, whereas in the arts it barely exceeds \$10,000 [5, p. 18]. This undermines the trust of students and parents, leads to misguided program choices, and deepens social inequality.

Thus, the main problem lies in the loss of trust in higher education caused by informational asymmetry. Restoring this trust is possible only through systemic measures aimed at enhancing the transparency and accountability of universities.

The first direction is the creation of open dashboards of learning outcomes. Such dashboards should display key indicators: graduate employment rates, average salaries, and the share of students who completed the program. Empirical evidence from the United Kingdom (the LEO dataset) shows that the availability of such data enables prospective students to make informed choices and provides universities with incentives to enhance the quality of their programs. [9].

The second direction is ensuring transparency at the level of specific programs rather than only at the university as a whole. Institutional averages often mask significant disciplinary differences. As Carnevale points out: "students have a right to program-level data" [5, p. 19]. The publication of program-level indicators will reduce the risk of misguided choices and enhance institutional accountability.

The third direction is cooperation with employers in the development of relevant metrics. The labor market is changing rapidly, and the traditional "employed/unemployed" indicators are no longer sufficient. Companies can participate in designing graduate success metrics that reflect skills and suitability for specific professional roles. This also enhances employers' confidence in institutional data.

The fourth direction is the clear interpretation of data for target audiences. As the practice of the Office for Students (OfS) shows, complex tables and methodologies do not work for prospective students. Important tools include infographics, interactive ROI calculators, and visual program comparisons. Transparency must be not only formal but also effective in communication with stakeholders.

The fifth direction is the ethical responsibility of universities in presenting data. There is a risk of manipulating indicators, for example, by reporting only successful graduates. Therefore, it is important to establish standards that require universities to publish complete and verified data. As the OECD points out, transparency is a public good and should serve society rather than merely institutional interests. [8, p. 45].

All these steps share a common goal – the restoration of trust. Transparency is no longer a peripheral concern but has become a fundamental quality criterion. According to Kelchen, as the number and variety of credentials available to students has increased, so too requires greater transparency about the economic value of those credentials [2].

A lack of transparency undermines trust: students make decisions without having complete information, while society questions the effectiveness of educational investments. Transparency should be understood not merely as a communication strategy but as a response to societal demand [5].

Moreover, transparency is an integral component of the quality assurance (QA) system. Universities that make data open and accessible not only strengthen their brand and gain a competitive advantage but also demonstrate social responsibility and compliance with European quality standards (ENQA ESG, OECD). If transparency remains merely declarative, the gap between universities and society will widen, further undermining trust and exacerbating the crisis. Systemic openness should be regarded as a cornerstone for building a new model of partnership between universities, students, employers, and society at large.

References

1. Deloitte. (2025). *2025 higher education trends report*. Deloitte Insights. <https://www.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/2025-us-higher-education-trends.html>.
2. Kelchen, R. (2023). *Higher education accountability*. Johns Hopkins University Press.
3. Gallup, & Lumina Foundation. (2023). *What America thinks of higher education 2023*. Gallup. <https://www.luminafoundation.org/resource/the-state-of-higher-education-2023-report>.
4. Kelchen, R., & Liu, Z. (2022). Did gainful employment regulations result in college and program closures? *Education Finance and Policy*, 17(3), 454–478. https://doi.org/10.1162/edfp_a_00340.
5. Carnevale, A. P., Cheah, B., & Wenzinger, E. (2021). *The college payoff: More education doesn't always mean more earnings*. Georgetown University Center on Education and the Workforce. https://cew.georgetown.edu/wp-content/uploads/cew-college_payoff_2021-fr.pdf.
6. Chetty, R., Friedman, J. N., Saez, E., Turner, N., & Yagan, D. (2020). *Mobility report cards: Income segregation and intergenerational mobility across colleges in the United States*. Opportunity Insights. <https://opportunityinsights.org/paper/undermatching>.
7. European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). (2015). *Standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area (ESG)*. <https://enqa.eu/index.php/esg-standards-and-guidelines>.
8. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2025). *Trends shaping education 2025*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ee6587fd-en>.
9. Department for Education. (2025). *Longitudinal education outcomes (LEO) dataset*. <https://explore-education-statistics.service.gov.uk/find-statistics/leo-graduate-and-postgraduate-outcomes/2022-23>.
10. Office for Students. (2024). *Discover Uni data dashboard*. <https://discoveruni.gov.uk>.

Любченко О. А.,

канд. фіз.-мат. наук,
професорка, завідувачка кафедри фізики,
Національний технічний університет
"Харківський політехнічний
інститут", м. Харків

УДК 371.3+53+004

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.04>

Гапochenко С. Д.,

канд. фіз.-мат. наук,
професорка кафедри фізики,
Національний технічний університет
"Харківський політехнічний
інститут", м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИКИ ОНЛАЙН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна українська система освіти проходить надзвичайно складний період, пов'язаний із воєнним станом. Навчальні заклади змушені були швидко адаптуватися до нових умов, використовуючи дистанційні та змішані формати роботи. Для викладання фізики, яка поєднує теоретичні знання з експериментальною практикою, це стало особливим викликом. Онлайн-формат відкриває нові можливості для інтерактивності та доступності, однак водночас створює низку труднощів, пов'язаних з обмеженням доступу до обладнання, нестабільним інтернетом та психологічним станом студентів та викладачів.

Особливі складності в процесі навчання створюють технічні проблеми, зокрема пов'язані з відключеннями електроенергії та інтернет-зв'язку, що ускладнює проведення занять згідно із розкладом. Крім того, не всі студенти мають доступ до сучасних гаджетів або стабільних каналів зв'язку. Зрозуміло, що забезпечити повноцінне сприйняття матеріалу за допомогою смартфона досить важко.

Дуже важливим негативним фактором є неможливість виконання студентами лабораторних робіт у стандартному аудиторному режимі.

Фізика, як експериментальна наука, потребує навичок роботи з реальними приладами та іншим обладнанням, що неможливо досягти у віддаленому форматі. Онлайн-симуляції частково компенсують цей недолік, проте за межами навчального процесу залишається, наприклад, така важлива частина експерименту як визначення і обчислення похибок. Залишається тільки згадувати ті цікавість, ентузіазм, і, навіть, захоплення, з якими студенти виконували лабораторні роботи і спостерігали за очікуваними, а іноді й неочікуваними результатами експериментів.

Особливу увагу треба звернути на психологічні фактори, які є серйозною перешкодою успішності освітнього процесу. Це постійний стрес та тривожність, які впливають на концентрацію та мотивацію студентів. Зазначимо, що з подібними проблемами стикаються також викладачі. Зокрема, дуже поширеним є емоційне вигоряння викладача з причини збільшення навантаження та нестабільності умов праці.

Суттєво, що доволі багато студентів знаходяться не у своїх домівках, містах і селах, а є переселенцями. Перебування в нерідному оточенні, коли обірвані звичні зв'язки, хтось з рідних відсутній, знаходячись або на війні, або просто в інших місцях, також не сприяє зосередженості студентів на навчальному процесі. Необхідно зауважити також, що частина студентів перебуває за кордоном, де вони мають додаткове навантаження, пов'язане з необхідністю вивчати мову країни перебування або відвідувати школу в цій країні. Особливо це стосується першокурсників, які, наприклад, у Німеччині після закінчення українського одинадцятого класу повинні навчатися у німецькому дванадцятому класі. Тому таке подвійне навантаження створює значні труднощі для таких студентів.

Але можна визначити також й позитивні моменти та тенденції, які надає дистанційне навчання. Це, перш за все, використання онлайн-симуляторів, наприклад, PhET Interactive Simulations, Algodoo, Crocodile Physics. Вони дозволяють відтворювати експерименти та візуалізувати фізичні процеси. Їх використання допомагає студентам глибше зрозуміти абстрактні поняття навіть без доступу до лабораторного або експериментального обладнання. Подібні сервіси почали активно створюватися в умовах карантину, пов'язаного з COVID-19, у провідних закордонних університетах найкращими фахівцями як в галузі програмування, так в галузі фізики та методики її викладання. В процесі використання ці сервіси підтвердили свою ефективність і корисність, що сприяло активній розробці симуляцій для майже усіх тем фізики, які вивчаються в технічному університеті, а також і для низки споріднених дисциплін (хімія, математика тощо). Наша практика застосування мультимедійних ресурсів, які містять відео-експерименти, інтерактивні презентації та 3D-моделі, довела, що лекції, практичні і лабораторні заняття стають більш інформативними, наочними та привабливими, а також сприяють мотивації студентів до вивчення фізики.

Ще однією перевагою навчального процесу в онлайн-форматі є його гнучкість. Онлайн-формат дозволяє організувати навчання асинхронно: студенти можуть переглядати записи лекцій, практичних і лабораторних занять, працювати з матеріалами у зручний для них час, що особливо важливо в умовах повітряних тривог чи евакуації, або при відвідуванні шкіл у країні перебування.

Зазначимо, що викладачі й студенти при роботі в онлайн-форматі набувають додаткові корисні навички роботи з сучасними навчальними платформами і методиками, що підвищує їхню конкурентноспроможність у майбутньому.

Наостанок розглянемо особливості роботи викладачів при онлайн навчанні та можливості, які воно відкриває.

Важливим моментом є необхідність адаптації змісту та об'єму лекцій й практичних занять до обмеженості часу спілкування зі студентами. Доцільно зосереджуватися на ключових поняттях і закономірностях, залишаючи другорядні теми для самостійного опрацювання. Треба ретельно готувати презентації, а також надавати студентами матеріали для їх самостійної роботи. Багато можливостей для організації роботи надає платформа TEAMS MO365, яка має багато сервісів і інструментів, що дозволяють покращити і урізноманітнити навчальний процес.

Значна увага повинна приділятися індивідуальним методам навчання: консультаціям, зворотному зв'язку (feedback), відгукам і реакціям на питання студентів як під час занять, так і при перевірці та обговоренні розрахункових робіт і виконаних індивідуальних завдань. Викладач повинен організувати це спілкування так, щоб мати можливість відповідати на питання студентів, пояснювати складні теми у персональних консультаціях, використовувати месенджери для підтримки комунікації. До речі, така комунікація забезпечує також й психологічну підтримку студентів, створюючи комфортну атмосферу, допомагає зберігати оптимізм і формує позитивну мотивацію учнів навіть у складних умовах.

Отже, викладання фізики онлайн в умовах воєнного стану є складним і таким, що вимагає багато зусиль як від викладачів, так й від студентів. Водночас такий формат навчання надає також й широкі можливості для оновлення освітнього процесу. Використання цифрових ресурсів, інтерактивних симуляцій та нових педагогічних стратегій дозволяє забезпечити безперервність та ефективність навчання. Головним завданням викладача залишається не лише передача знань, але й підтримка учнів у кризових умовах, формування їхньої стійкості, мотивації до навчання та віри у майбутнє.

Список використаних джерел

1. Циганок, Г. В. Викладання фізики з використанням ІКТ в умовах дистанційного навчання. Житомир : Старокотельнянський ліцей, 2023. 103 с.
2. Голярдик Н., Гевко О. Дистанційне навчання в умовах війни: виклики та можливості для системи вищої освіти України. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. 2023. Т. 34. №3. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1467?articlesBySimilarityPage=5>.

3. Kostikova I., Viediarnikova T. Online teaching and learning, extracurricular activities at the university in wartime in Ukraine. Open Edition journals. Trema. 2023. № 60. URL: <https://journals.openedition.org/trema/8525>.

4. Pietsch M., Londar L. Providing distance education during war: the case of Ukraine. Information Technologies and Learning Tools. 2023. V.98. №6. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/5454>.

5. Гапченко С. Д., Любченко О. А. Методичні вказівки до виконання індивідуального домашнього завдання з елементами гейміфікації "Дослідження руху тіла, кинутого під кутом до горизонту" з курсу "Фізика" для студентів усіх спеціальностей. Харків: НТУ "ХПІ", 2024. 46 с. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/83616>

6. Гапченко С. Д., Любченко О. А. Методичні вказівки до виконання індивідуального домашнього завдання з елементами гейміфікації "Дослідження моделей атома та закономірностей радіоактивного розпаду ядер" з курсу "Фізика" для студентів усіх спеціальностей. Харків : НТУ "ХПІ", 2024. 38 с. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/83615>.

СЕКЦІЯ 4. ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

.....

SECTION 4. ADULT EDUCATION

Мороз Р. А.,

УДК 159.9+37.091.12:005.963

старша наукова співробітниця,
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи
НАПН України, м. Київ

МЕТОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРЯННЯ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПОСТКОВІДНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті розглядається проблема методів запобігання емоційного вигорання практичного психолога при здійсненні постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу на основі розробленої програми. В статті запропоновано психологічну методику, спрямовану на поліпшення загального самопочуття і зниження рівня емоційного вигорання практичних психологів.

Акцентується увага на тому, що серед методів профілактики емоційного вигорання найбільш ефективні такі базові підходи як: інтервенції психологічного дебрифінгу; психологічна невідкладна допомога; емоційно-фокусована когнітивно-поведінкова терапія; покращення навичок керування стресом; десенсибілізація та репроцесуалізація рухом очей (EMDR); психоосвіта; фізичні вправи, рухливий спосіб життя, йога, керована уява.

Ключові слова: вікарна травма, постковідна соціально-психологічна реабілітація, емоційне вигорання, повномасштабна війна.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними, завданнями. Проблема емоційного вигорання фахівців допомагаючих професій набула особливої гостроти на четвертий рік повномасштабного вторгнення: після сумнозвісних подій пандемії COVID-19, соціальної ізоляції, переживань за життя і здоров'я дітей і своє власне, українці зіткнулися з найстрашнішою катастроф людства – війною.

На фоні важких подій, які спровокували виснаження, зберегти психічне здоров'я, благополуччя і працездатність виявилось нелегким завданням для фахівців різних сфер, зокрема, педагогічної. Тому збільшується кількість звернень і запитів до психологів та психотерапевтів, неврологів і психіатрів з ознаками емоційного вигорання. У той же час фахівці-психологи також зазнають виснаження, професійної деформації, переживають редукцію професійних досягнень, втрачають мотивацію до здійснення свого функціоналу. Тому важливим питанням в роботі практичного психолога є запобігання виникнення вікарної травми, яка уособлює травматичний стрес, який виникає у фахівців, які працюють з людьми, котрі пережили травму. Відтак, психологи, які надають допомогу постраждалим від пандемії COVID-19 та наслідками воєнних дій, особливо вразливі до цього виду травми [1, с. 29-30].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам емоційного вигорання і пошуку шляхів його запобігання присвячені спеціальні дослідження таких учених: Л. Карамушки, В. Климчука, В. Панка, Т. Титаренко та ін. Проблема професійного вигорання знайшла своє відображення в роботах зарубіжних і вітчизняних науковців: М. Буриш, А. Видай, М. Гінзбург, Г. Діон, Ф. Джонс, М. Дмитрієв, Н. Левицька, М. Лейтер, Д. Льюїс, С. Максименко, Е. Махер, М. Смульсон, В. Снетков, Т. Форманюк, Х. Шуфелі, а також методам його діагностики (В. Бойко, Н. Водоп'янова, С. Джексон, К. Маслач, Т. Ронгинська, О. Старченкова та ін.).

В рамках проєкту "Постковідна соціально-психологічна реабілітація учасників освітнього процесу в діяльності працівників психологічної служби (реєстраційний номер 2021.01/0198), науковцями і практиками Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України обґрунтовано "Програму тематичного спецкурсу з методики партнерської супервізії (інтервізії) для практичних психологів, які здійснюють постковідну соціально-психологічну реабілітацію учасників освітнього процесу".

Програма стане в нагоді працівникам психологічної служби, адже містить детальний опис методики інтервізійної підтримки практичних психологів та методики соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу; спрямована на забезпечення практичних психологів актуальними знаннями і практичними рекомендаціями для ефективної діяльності в умовах невизначеності воєнного часу.

Мета статті полягає в описі методів запобігання емоційного вигорання практичного психолога при здійсненні постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу на основі розробленої програми.

Виклад основного матеріалу. Емоційне вигорання – це серйозна недуга, яка абсолютно виснажує людину, коли ресурси вичерпані, а сили для звичного

функціонування повністю витрачені. Практичні психологи – вразлива категорія фахівців сфери "людина-людина", які мусять сумлінно і невинно виконувати свої функціональні обов'язки, попри нічні прильоти і обстріли, залишаючись резильєнтними. Така ситуація небезпідставно зараховує психологів до потенційної "групи ризику", провокуючи емоційне вигорання.

Ознаками синдрому емоційного вигорання є: виснаження, хронічна втома, психосоматичні хвороби, безсоння, негативні думки, безвідповідальне ставлення до роботи, нехтування виконанням своїх обов'язків, збільшення прийому тютюну, кави, алкоголю, заспокійливих, знеболювальних, зменшення апетиту чи переїдання, зниження рівня домагань, посилення роздратованості, напруги в тілі, песимізм, безнадія тощо.

Розглянемо покроково методи запобігання емоційного вигорання практичного психолога при здійсненні постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу.

Крок 1. Дайте собі відповідь на запитання:

❑ Які ваші особисті якості та властивості були вам необхідні тоді, щоб справитися з цією ситуацією? (запишіть)

❑ Які почуття і установки потрібні були вам у той момент, аби подолати і пережити цю ситуацію? (запишіть)

❑ А що ви відчували насправді в ці ситуації? (запишіть)

Яка фраза, що дає сили з'являється, коли ви перечитуєте все, що записали?

Крок 2. Подумайте і запишіть: що з того, що ви робите впродовж дня, виконуєте із задоволенням (хоча б 2-3 дії). Згадайте деякі моменти зі свого дитинства. Можливо, спочатку це важко. І запишіть: за що вас хвалили в дитинстві. В який момент ви відчували себе щасливими? Що саме ви робили в той момент? Далі запишіть: без чого вам важко уявити своє життя найближчим часом. Вам необхідно поступово, виключно на емоційному рівні, по крихіткам опиратися на те, що ви любите, чого бажаєте.

Крок 3. Вправа "Активізація внутрішніх ресурсів"

Кожній людині необхідне позитивне підкріплення, фіксація власних здобутків і досягнень. Подумайте, якими власними рисами, здібностями, досягненнями Ви пишаєтеся/задоволені. Заповніть таблицю.

Таблиця 1

Мої кращі риси (ті, що подобаються і складають сильний бік вашої особистості)	Мої здатності, уміння, навички, таланти (в будь-якій сфері)	Мої досягнення (в будь-якій області, навіть незначні)
---	---	---

Питання для обговорення:

❑ Чи були певні складнощі?

❑ Що нового в собі відкрили?

Крок 4. Візьміть простий олівець, або пензлик і фарби. Намалюйте кульбабку, яка вже готується сіяти насінини. Пишна, кругленька, пропорційна.

Намалюйте ті крихітні парашутики, які полетіли: вліво, вправо, вгору...

Частина кульбабки залишилася і не облетіла.

Усі ті насінинки, які полетіли, – це те, що ви відпускаєте, це те, чим ви можете і хочете поділитися: ваші знання, досвід, таланти, здібності, навички, особливості характеру, мотивація, воля, емоції (радість, настрій, почуття).

Все те, що лишилося, – теж цінне і важливе. Це ваше сокровенне, це "тільки ваше" – те, що ви б хотіли зберегти, як скарб, у нетлінних закутках вашої душі.

В груповій роботі слід попросити поділитися тим, чим людина згодна і здатна поділитися. У індивідуальній роботі – можна обговорити всю вправу (за бажанням).

Крок 5. Важливу роль у боротьбі з емоційним вигорянням практичних психологів належить самому фахівцю. Одним із способів оберігання від вигоряння психолога, який здійснює постковідну реабілітацію, є обмін інформацією з представниками інших служб і систем, участь в інтерв'їзійних та Балентівських групах. Співпраця дає відчуття іншої реальності, ніж та, який існує всередині особистості. В нагоді стануть курси підвищення кваліфікації, воркшопи, нетворкінги, вебінари, конференції, де зустрічаються досвідчені люди з різних сфер, з якими можна поспілкуватися на професійні та абстрактні теми.

Методика запобігання емоційного вигоряння практичного психолога при здійсненні постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу має включати такі базові підходи як: інтервенції психологічного дебрифінгу; психологічна невідкладна допомога; емоційно-фокусована когнітивно-поведінкова терапія; покращення навичок керування стресом; десенсибілізація та репроцесуалізація рухом очей (EMDR); психоосвіта; фізичні вправи, рухливий спосіб життя, йога, керована уява.

Висновки. Описані методи спільно створюють комплексний підхід до запобігання емоційного вигоряння практичного психолога при здійсненні постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу, сприяючи оптимальному адаптивному розвитку під час та після періоду виконання професійних обов'язків. Програма багатогранна і глибока, дозволяє з різних позицій розглянути проблему вигоряння, знайти шляхи і засоби запобігання недуги XXI століття.

Список використаних джерел

1. Панок В.Г. Потенціал посттравмівного відновлення педагогічних працівників. *Перспективи та інновації науки* (Серія "Педагогіка", Серія "Психологія", Серія "Медицина"). 2025. № 7 (53). С. 1515–1533. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7\(53\)-1515-1533](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-1515-1533) URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746156>.
2. Практики надання соціально-психологічної допомоги учасникам освітнього процесу, які перехворіли на COVID-19 та/або втратили близьких внаслідок пандемії та війни (результати опитування) : препринт / за наук. ред. В. Г. Панка ; [авт. кол.: В. Г. Панок (керівник), І. І. Ткачук, Д. Д. Романовська, В. В. Предко, Р. А. Мороз, Т. Д. Каменщук, Н. В. Сосновенко, Г. В. Якимчук ; НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи]. Київ : Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи, 2024. 56с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741738>.
3. Програма тематичного спецкурсу з методики інтервізійної підтримки практичних психологів, які здійснюють постковідну соціально-психологічну реабілітацію учасників освітнього процесу / за наук. ред. В.Г. Панка; [авт. кол.: В.Г. Панок (керівник), Р.А. Мороз, Т.Д. Каменщук, І.І. Ткачук, Д.Д. Романовська, В.В. Предко, Г. В. Якимчук; НАПН України, Укр. наук.- метод. центр практ. психол. і соц. роботи]. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 53 с.

СЕКЦІЯ 5. ТОЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

SECTION 5. EXACT AND NATURAL SCIENCES

Коробчук Л. І.,

УДК 504.378.37

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри екології,
Луцький національний технічний
університет, м. Луцьк

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЇ ТА АГРОНОМІЇ ЯК ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ НАУКИ ТА ОСВІТИ ПРИРОДНИЧИХ НАУК В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна система освіти функціонує в нових умовах розвитку вищої школи, що зумовлює необхідність визначення ключових пріоритетів освітньої політики з урахуванням досвіду європейських країн, а також адаптації їхніх принципів, підходів, інструментів та практичних напрацювань [1].

Військові дії на території України створили безпрецедентні виклики для науки та освіти, особливо в сфері природничих дисциплін. Серед них найбільш актуальними є агрономія та екологія, адже вони визначають стан продовольчої безпеки, здоров'я населення, стійкість агроєкосистем і здатність країни до відновлення після руйнівних наслідків війни. В умовах воєнного часу система освіти зазнала суттєвих трансформацій. Підготовка майбутніх фахівців має базуватися не тільки на класичних знаннях, а й на навичках роботи в екстремальних умовах.

Аграрний сектор України є ключовою складовою національної економіки та глобальної продовольчої системи. Сучасна війна спричинила:

- інтенсивні руйнування сільськогосподарських угідь і меліоративних систем;
- мінування та забруднення орних земель вибухонебезпечними предметами;
- втрати техніки, насіння, добрив і палива;
- скорочення трудових ресурсів через мобілізацію та вимушену міграцію.

Наука в сфері агрономії повинна зосереджуватись не лише на пошуку рішень для відновлення агровиробництва, а й формувати основу для майбутнього сталого розвитку сільського господарства України.

Окрім того, війна призводить до масштабних екологічних катастроф, від яких потерпає наша країна:

- забруднення ґрунтів важкими металами, нафтопродуктами та залишками вибухових речовин;
- руйнування природних екосистем, лісів, водно-болотних угідь;
- загибель диких тварин і порушення міграційних шляхів птахів;

- пожежі, що виникають унаслідок обстрілів і знищують значні площі рослинності;
- викиди в атмосферу токсичних сполук під час підривів нафтобаз і промислових об'єктів.

Виходячи з вище викладеного, видно, що екологія в умовах воєнного часу виконує не лише діагностичну, а й прогностичну функцію, створюючи наукову базу для майбутнього екологічного відновлення країни.

Відновлення агроєкосистем України можливе маючи реальну мотивацію до отримання відповідної освіти, яка має формуватись за рахунок цілої низки підходів [2, ст. 34]:

- активного використання дистанційних освітніх платформ та онлайн-курсів;
- інтеграції результатів сучасних наукових досліджень у навчальні програми;
- міжнародної співпраці закладів освіти, участь здобувачів і викладачів у програмах академічної мобільності;
- формування в здобувачів практичних умінь із екологічного моніторингу, оцінки деградованих земель та відновлення агроєкосистем;
- розвитку міждисциплінарного підходу, що об'єднує агрономію, екологію, біотехнології та економіку.

В нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на природничих науках, котрі не лише забезпечують підготовку майбутніх конкурентоспроможних фахівців, а й стають потужним інструментом формування нової генерації вчених і практиків, здатних відбудовувати нашу країну в майбутньому [2, ст. 182].

Наука та освіта в умовах війни в Україні набувають подвійного значення. З одного боку, вони спрямовані на вирішення нагальних завдань – відновлення аграрного виробництва, мінімізацію екологічних збитків, забезпечення продовольчої та екологічної безпеки. З іншого – формують фундамент для сталого розвитку повоєнної країни за рахунок екологізації освітнього процесу [3].

Отже, поєднання зусиль агрономічної та екологічної науки, підтримка освітніх програм та міжнародне партнерство дозволять не лише подолати наслідки війни, а й перетворити їх на поштовх для інноваційного розвитку природничих наук в Україні.

Список використаних джерел

1. Освіта в Україні : інформаційно-аналітичний збірник. МОН України, ІОА. Київ, 2022. 358 с.
2. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи : *матеріали всеукраїнського науково педагогічного підвищення кваліфікації*, 4 березня-14 квітня 2024 року. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. 368 с.
3. Природничі науки: проекти, дослідження, перспективи: *матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"*; укладачі: Мацай Н. Ю., Кирпичова І. В., Березенко К. С. К.: Талком, 2022. 176 с.

Шупранова Л. В.,
старший науковий співробітник,
НДІ біології, Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
Барановський Б. О.,
провідний науковий співробітник,
НДІ біології, Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
Кармизова Л. О.,
старший науковий співробітник,
НДІ біології, Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
Іванько І. А.,
директор,
НДІ біології, Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

УДК 581.526

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.05>

БІОХІМІЧНА АДАПТАЦІЯ ІНВАЗІЙНОГО ВИДУ ZIZANIA LATIFOLIA TURCZ. ПОРІВНЯНО З АБОРИГЕННИМИ ВИДАМИ ДО РІЗНИХ УМОВ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДИ У РІЧКАХ ДНІПРО І КОНОПЛЯНКА

Zizania. latifolia Turcz. (*Poaceae*)) - це інвазійний колонофіт (популяція виду допоки не вийшла за межі свого місця занесення) азійського походження, є домінантом і формує високопродуктивні фітоценози. Інтродукований в Україну на початку 50-х рр. минулого сторіччя з фітомеліоративною метою. Крім того *Z. latifolia* використовується в культурі для виробництва дикого рису [7, 8]. Вид добре натуралізувався в аборигенні фітоценози Середнього Придніпров'я і проявляє себе переважно як С-стратег. Віддає перевагу водоймам високого трофічного статусу (від мезо-евтрофного до евтрофного) [2].

В Україні дослідження показали, що *Z. latifolia* утворює густі насадження, а частка покриття коливається від 85% до 100% (висота рослин коливається від 150 до 250 см) (Dvoretzkiy, 2021). *Z. latifolia* значно поширилася в прибережній частині островів дельти Дніпра в останні роки. Вважають, що вона може змінювати структуру природних рослинних угруповань [1]. Угруповання цього вида-інтродуцента зустрічаються у Запорізькому водосховищі [3]. Росте з такими аборигенними видами як *Typha angustifolia* (рогоз вузьколистий) і *Phragmites australis* (очерет звичайний). Дослідження зизанії широколистої в основному спрямовані на вивчення її впливу на аборигенні фітоценози, морфологію та

анатомію рослин. Активно вивчається хімічний склад насіння і набряклого стебла у зв'язку з їх використанням у ліках і харчових продуктах, як потенційних антиоксидантів та імуномодуляторів [5, 6].

Нового значення набуває дослідження чужорідних видів макрофітів, їх фізіолого-біохімічних особливостей та переваг порівняно з аборигенними видами. У зв'язку з цим метою роботи було порівняльне дослідження активності та складу пероксидази в листках інтродуцента *Z. latifolia* і аборигенних видів *T. angustifolia* і *P. australis* в умовах прибережного Дніпра (м. Дніпро) і річки Коноплянки (Кам'янський район) .

Під час гідрологічно-геоботанічних досліджень нами було виявлено дві локації *Z. latifolia* у м. Дніпро: на лівому березі Дніпра біля Акваріуму (умовно чиста акваторія) і на правому березі ріки, де вода забруднена викидами з каналізації, прибережних кафе і ресторанів міста. Відбір зразків листя *Z. latifolia*, *T. angustifolia* і *P. australis* проводили також на р. Коноплянка, яка являє собою ділянку заболоченого русла, що межує через греблю з могильниками ПХЗ. З південного сходу в Коноплянку впадає злив з міської дренажно-меліоративної системи, яка приймає стоки зливової каналізації центральної частини м. Кам'янське. Виявлені токсичні метали, такі як кадмій, ртуть, селен, хром і титан. ГДК перевищено в два рази.

Нами було проаналізовано активність і склад бензидин-пероксидази (ВРх) і гваякол-пероксидази (GРх), ферментів антиоксидантного захисту рослинних клітин від стресів різного походження. Компонентний склад ВРх визначали методом ізоелектрофокусування (ІЕФ) в діапазоні рН 3,5-6,0.

Забруднювачі повітря і води такі як важкі метали зазвичай викликають неспецифічне підвищення активності пероксидази в асиміляційних органах рослин. Нами встановлено, що активність пероксидаз змінювалась залежно від різних умов зростання досліджених видів. Так, активність ВРх підвищувалась у листі *Z. latifolia* і *P. australis*, які росли у прибережжі р. Коноплянки, порівняно з екологічно сприятливою зоною (Акваріум) на 34,9 і 77,0% відповідно. Натомість рогоз вузьколистий показав суттєве зниження активності ВРх на 59,1%. Слід відзначити, що в сприятливих умовах найбільшу активність ферменту проявив *T. angustifolia* ($606,0 \pm 34,5$ U/g * mg protein * min). Порівняно з *Z. latifolia* і *P. australis* він перевищував цей показник на 59,9 і 106,4% відповідно. Проаналізована мінливість якісного складу ВРх, яка показала видоспецифічність ІЕФ профілів досліджених видів. Найбільшу кількість ізоформ пероксидази виявлено у цицанії широколистої (18-20 ізопероксидаз) і в листі очерета звичайного (17 ізопероксидаз). Найменша гетерогенність ВРх у кислому діапазоні рН

задокументована у рогоза вузьколистого (4-5 компонентів). Компонентний склад ферментів є генетично детермінованим, однак несприятливі умови зростання можуть модифікувати ізоферментні спектри. Як показали дослідження ІЕФ профілі досліджених видів достатньо стабільні. В умовах забруднення води (р. Коноплянка) спостерігалось підвищення рівня активності ВРх по всьому спектру.

Дослідження активності гваякол-пероксидази встановило, що її рівень був практично однаковим у зизанії і рогозу в екологічно сприятливих умовах, а в листі очерету був зниженим приблизно в 2,2 рази. В умовах сильного забруднення зафіксовано суттєве зниження GRx у *Z. latifolia* на 58,7% і підвищено її активність у аборигенних видів і, особливо, у *T. angustifolia* на 69,6%. Отже, можна констатувати, що різна активність пероксидаз у відповідь на забруднення водойм свідчить про те, що досліджені види мають різні механізми подолання несприятливих впливів довкілля.

Список використаних джерел

1. Дубина Д.В., Дзюба Т.П., Дворецький Т.В., Золотарьова О.К., Таран Н.Ю., Мосякін А.С., Ємельянова С.М., Казарінова Г.О. Інвазійні водні макрофіти України. Український ботанічний журнал. 2017. В. 74, № 3, С. 248-262.
2. Прокопук М.С., Погорелова Ю.В. Сезонна динаміка вмісту біогенних речовин у водоймах міста Києва. Вісник ЗНУ. 2017. В. 1. С. 161–169.
3. Барановский Б.А. Растительность руслового равнинного водохранилища: монография. Днепропетровск, 2000. 172 с.
4. Dvoretzkiy T.V. Assessment of microclimatic conditions in *Phragmites australis* cenoses in the Dniestermouth area under the influence of *Zizania latifolia* invasion. Hydrobiological Journal. 2021. В. 57. С. 3–11.
5. Ding, X., Shi, G., Chen, W., Xu, X.: [Morphological studies on the development and cold resistance of the winter buds of *Zizania caduciflora* Hand.-Mazz.] – J. Wuhan Bot. Res. 1993. № 11. Pp. 104-110.
6. Wu K., Zhang W., Addis P.B., Epley R.J., Salih A.M. and Lehrfed J. Antioxidant properties of wild rice. J. Agric. Food Chem. 1994. 42, № 1. Pp. 34-37.
7. Yan N., Du Y., Liu X., Chu ., Shi J., Zhang H., Liu Y. and Zhang Z. (2018). Morphological Characteristics, Nutrients, and Bioactive Compounds of *Zizania latifolia*, and Health Benefits of Its Seeds. Molecules. 2018. № 23. P. 1561.
8. Yu X, Yang T, Qi Q, Du Y, Shi J, Liu X, Liu Y, Zhang H, Zhang Z, Yan N. (2021). Comparison of the contents of phenolic compounds including flavonoids and antioxidant activity of rice (*Oryza sativa*) and Chinese wild rice (*Zizania latifolia*). Food Chem. 2021. 344. P. 128600.

СЕКЦІЯ 6. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.....

SECTION 6. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Божок І.,

УДК 37(477)(092)(043.2)

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

Пантюк М.,

д-р пед. наук, професор кафедри

педагогіки та методики початкової освіти,

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

**ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СПАДЩИНІ
ПЕДАГОГІВ МИНУЛОГО І СУЧАСНОСТІ**

Одним із напрямків сучасної початкової освіти є компетентнісний підхід. Зміст поняття "компетентність", "компетенція" залишається і сьогодні не повністю усталеним, що в свою чергу породжує цілий комплекс проблем, які пов'язані з визначенням мети і завдань на які орієнтується сучасна система освіти. В Енциклопедії Освіти, Н.М. Бібік, зазначає, що "компетентність – це коло питань в яких людина добре розуміється" [1]. "Компетентність набувається не тільки під час вивчення предмету чи групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти" [1]. Передбачається, що компетентність заснована на здатності людини до творчих рішень виникаючих перед ним життєвих проблем.

Питання формування у молоді громадянськості та громадянської компетентності не є новою. Античні філософи розглядали деякі аспекти громадянського виховання у своїх працях. Саме їх цікавило питання залежності особистості і суспільства, поділ громадян на групи за майновою ознакою, взаємозв'язки прав і обов'язків, відповідальності і свободи та інше.

Давньогрецький філософ Платон (427-348 рр. до н.е.), створюючи вчення про державу, намагався узгодити індивідуальну чесноту і суспільну справедливість, вважаючи ідеалом згоду окремих чеснот людини-громадянина з ладом держави в цілому. Платон виділяв такі складові чесноти як благочестя, мужність, розсудливість, мудрість в сенсі правильного розуміння добра і зла, а також справедливості. Така чеснота, на думку філософа, необхідна, щоб всі члени держави як громадяни, як частини політичного організму, враховували інтереси держави. Громадянська чеснота, на думку Платона, співвідноситься з

якостями душі людини-громадянина. Платон вважав, що кожна людина повинна зрозуміти своє призначення в державі.

Такої ж думки дотримувалися Арістотель - один з представників західноєвропейської античної та класичної педагогіки. Він, поряд з Платоном, пов'язував проблему громадянського виховання, перш за все, з формуванням поваги до держави, законослухняності. У свою чергу Руссо, бачив "основу громадянського виховання у вільному розвитку особистості, у створенні умов для самовираження" [13]. Найбільш повно теорія громадянського виховання в зарубіжній педагогіці була розроблена німецьким педагогом Г. Керкенштейнером, який "відзначив необхідність цілеспрямованого формування громадянського виховання, знання історії держави, політичної освіченості людей" [4].

Ідея народності у вихованні, сформульована К. Ушинським, "ґрунтувалася на обліку особливостей радянського менталітету, розвитку національної самосвідомості, виховання громадянина" [6]. "Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя" [6].

Основи громадянськості закладаються ще у дитячі роки. Сухомлинський В., дає нам таку пораду, "...займіться перспективою становлення людини – громадянина" [5], адже "дитина, якій сім років, яка несміливо переступає поріг школи і виводить у зошиті кружечки і палички, через десять років на ваших очах стане громадянином" [5].

Проблемою громадського виховання особистості молодших школярів займалися: І.Бех, М.Боришевський, І.Зязюн, В.Кремень, В. Лозова, А.Скемська, Г. Троцько, К.Чорна, Г.Филипчук, та ін.

Громадянська компетентність – це здатність людини активно, відповідально і ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства [1].

Основними складовими громадянської компетентності є цінності і ставлення особистості: повага до людської гідності та прав людини; поцінування рівності і справедливості; відкритість і повага до інших думок, культур, переконань, поглядів, повага до людей; громадянська свідомість; відповідальність; упевненість у своїх силах, самозарадність.

Формуються навички і знання громадянської компетентності: аналітичне та критичне мислення; навички конструктивної участі у місцевій громаді та процесі ухвалення рішень на всіх рівнях; навички співпраці; комунікативні навички; навички ведення переговорів та мирного вирішення конфліктів; емпатія; знання самого себе та критична самооцінка; знання та критична самооцінка світу.

В умовах полікультурного суспільства, яке обумовлюється не тільки особливостями історичного шляху нашої країни, а й інтенсивністю міграційних процесів останніх років, яка в майбутньому буде тільки зростати, здатність людини до соціокультурного взаємодії стає чи не головним чинником індивідуального розвитку. Треба сказати, що якщо проблема виховання

громадянина є однією з найбільш обговорюваних і досліджуваних в педагогічній науці і практиці, то погляд на цю проблему з точки зору компетентнісного підходу поки що мало вивчений. Цікавий підхід до вирішення проблеми громадянського виховання міститься в напрацюваннях сучасних педагогів та науковців. У числі завдань шкільної освіти називається моральне, патріотичне, культурне та цивільне самовизначення. Людина має право вирішувати, який народ, культуру, цінності він буде вважати своїми. В процесі пошуку відповіді на це питання формується цілий комплекс цивільних компетенцій. Можливість вільного вибору у визначенні своєї позиції визначає моральний характер патріотизму, громадянськості і ціннісних установок.

Громадянське виховання нерозривно пов'язане з патріотичним вихованням. У енциклопедії освіти слово "патріотизм" означає "земляк, співвітчизник" - суспільний моральний принцип ставлення до свого народу [3]. Патріотизм як якість особистості проявляється в любові до своєї Батьківщини, відданості, готовності служити своїй батьківщині. Проявом високого рівня культури міжнаціонального спілкування виступає почуття інтернаціоналізму, яка передбачає рівність і співробітництво всіх народів. У патріотизмі закладена ідея поваги і любові до своєї Батьківщини, повага і солідарність з іншими народами і країнами.

У Концепції національно-патріотичного виховання наголошується на тому, що "патріотичне виховання і формування культури міжнаціонального спілкування здійснюється в процесі включення учнів в активну творчу працю на благо Батьківщини, прищеплення дбайливого ставлення до історії батьківщини, до його культурної спадщини, до звичаїв і традицій народу - любові до малої Батьківщини, до своїх рідних місць; виховання готовності до захисту Батьківщини; вивчення звичаїв і культури різних етносів" [2].

Патріотичне виховання в навчальній і позакласній діяльності реалізується за допомогою різноманітних форм і методів. Важливу роль в патріотичному вихованні відіграє організація роботи з вивчення державних символів нашої держави: герба, прапора, гімну.

Велика роль у вихованні патріотизму відводиться предметам мовно-літературної освітньої галузі та громадянській освітній галузі. Перш за все це досягнення в процесі навчання, відбору змісту освітнього процесу. Вивчення природи рідного краю, його історичного минулого емоційно переживається дитиною, зміцнює і розвиває почуття любові до Батьківщини.

Слід зазначити, що проблема громадянського виховання є важливою для педагогіки, яку не можна вирішити раз і назавжди. В кожній епісі ця ситуація відбувається по-різному, це ми можемо спостерігати у працях вітчизняних та зарубіжних педагогів.

Список використаних джерел

1. Громадянська компетентність // Вікіпедія <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16. 06.2015 р. // [Електронний ресурс] Режим доступу: rnpri.edu.ua/ua/files/vr/knpvdm16062015.doc.
3. Концепція Нової української школи// <https://mon.gov.ua>
4. Лозова В., Троцько Г. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. 2-е вид. Харків: "ОВС", 2002. 400 с.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. Київ. Радянська школа. 1973.
6. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні / К. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. К.: Рад. школа, 1983. Т. 1. С. 43 – 103.

Гончарук В. А.,

УДК 821.161.2-1.09(477.82)

канд. пед. наук, доцент

кафедри української літератури,

українознавства та методик їх навчання,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини, м. Умань

Кузнецов М. О.,

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини, м. Умань

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ В ЕСЕЯХ КОСТЯНТИНА МОСКАЛЬЦЯ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИВЧЕННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Есеїстика Костянтина Москальця є унікальним явищем в сучасній українській літературі, оскільки глибоко занурена в екзистенційну проблематику. Автор не лише торкається фундаментальних питань людського буття, а й пропонує своєрідне, часто меланхолійне, але завжди щире осмислення проблем буття і небуття, сенсу життя та самотності. Ці мотиви є наскрізними, вони формують філософське підґрунтя есеїв К. Москальця і розкривають унікальність авторського світогляду.

Підтвердження цієї думки зустрічаємо у дослідницькій роботі "Концепція людини в есеїстиці Костянтина Москальця" Тетяни Целюх: "Його есе просякнуті глибокою філософічністю та вишуканою естетичністю, у них він обстоює власну

філософську теорію "нікому не належності" та дотичність людини до буття" [1, с. 60]. На думку дослідниці, більша частина його есеїстики схожа на давньояпонський жанр "дзуйхіцу" ("вслід за пензлем"), що є "своєрідним синтезом письма і малювання, таким собі чорно-білим кіно, що встигає зафіксувати творення думок і перелітних вражень, тонких обрисів весняного краєвиду і барв улюбленого кімоно, снування спогадів, віршів, жартів – словом, усього, що врешті складається на повню людського життя" [1, с. 58]. За Т. Целюх, К. Москалець використовує сполохи як власну альтернативу дзуйхіцу, в яких головне – записування "стану свідомості, яка несподівано прокинулася й "рветься" на свободу" [1, с. 59]. У його сполохах спостерігаємо заглиблення у внутрішній світ людини та в неосяжне розумом буття.

Творчість Костянтина Москальця привернула увагу таких дослідників, як Т. Гаврилів, О. Гриценка, Н. Зборовської, К. Константинович, С. Матвієнко, Н. Мельник, Т. Пастуха, Н. Пахаренко, М. Челецької. Тарас Федюк у рецензії на книгу К. Москальця "Вечірній мед" зазначає, що "...проза Москальця (а це і роман "Вечірній мед", і повісті "Зірка на ім'я Марія" та "Досвід коронації", і низка есеїв) приваблюють своєю багатоплановістю, "багатоповерховістю" смислів, не лінійністю, а швидше об'ємністю зображуваного" [2].

Вивчення означених та інших аспектів есеїстики Костянтина Москальця в освітньому процесі дозволить не тільки глибше зрозуміти творчість письменника, а й сприятиме формуванню в учнів навичок критичного мислення, філософських роздумів, саморефлексії та особистісного зростання.

Мета нашого дослідження – розкрити екзистенційні мотиви есеїв письменника та запропонувати методичні настанови щодо вивчення їх у закладах загальної середньої освіти.

Дослідниця І. Девдюк зазначає, що літературний екзистенціалізм є формою мислення, яка зосереджена на осмисленні людського існування і має давню історію. Вона вказує, що чимало творів видатних авторів, зокрема Ф. Ніцше та Ф. Кафки, пройняті "трагічним гуманізмом", що відображає болісну неповноцінність буття, і демонструють екзистенціалізм. Загалом, поняття "екзистенціалізм в літературі" може бути застосоване до творчості багатьох письменників. Покликаючись на висновки Келвіна Голла, І. Девдюк стверджує, що справді велика література завжди була і залишається екзистенційною, оскільки її головним предметом є саме буття-у-світі [3].

Ідейно-художній світ творів Костянтина Москальця має глибоку спорідненість зі східною, зокрема японською, естетичною картиною світу. Дослідниця його творчості Наталія Мельник у своїй статті вказує, що ця картина світу характеризується кількома ключовими рисами. Це здатність автора до самозаглиблення, прагнення досягнути вічні, позачасові категорії людського буття та схильність до медитації. Природа

сприймається як універсальний шлях до пізнання законів Всесвіту, а естетизм підкреслюється у виборі тем, проблем та способів їх відображення [4, с. 126].

У своїй есеїстиці Костянтин Москалець запрошує читача вийти за межі шаблонного сприйняття реальності та переоцінити стереотипні моделі мислення. Його письмо формує особистий, глибокий спосіб переживання дійсності, наголошуючи на непохитній екзистенційній аксіомі: *"сущє існує"* – те, що справді є, є фундаментом людського буття. Саме через здатність розпізнавати воно – сущє – у побутовому й утилітарному світі виникає глибше розуміння самого себе та оточення. Таку ідею К. Москалець формулює у творі "Роса на рівнині Адасі", де пастух Сашко, вийшовши за рамки буденних стандартів мислення, інтуїтивно відкриває зрозумілий світ тільки через глибоке буття: символ – айстру [5]. Цей момент розкриває феномен "вищої єдності" між людиною та світом, що веде до усвідомлення істинного буття [6].

Окрім цього, у своїй есеїстиці К. Москалець відзначає вразливість буття, його плинність і нерозривний зв'язок із небуттям – теми, які неодноразово повторюють його філософський задум. Есеї "Сполохи" та "Людина на крижині" зазвичай зосереджені на поверненні до такого прямого, індивідуального сприйняття, є літературним втіленням цієї філософської позиції. Таким чином, думка про те, що через сприйняття сущого ми пізнаємо світ і себе, а сама свідомість буття невід'ємна від автентичності та майже метафізичної свободи, є фундаментальною для К. Москальця. Його письмо апелює до того, щоб читач удивлявся уявному "прозрінню" через просте буття та зберігав внутрішню свободу мислення попри зовнішні тиск і ідеологічні рамки.

Вивчення творів К. Москальця у закладах загальної середньої освіти має подвійне значення: 1) літературознавче – ознайомлення з особливостями його есеїстики; 2) виховне – формування у здобувачів уміння рефлексувати, усвідомлювати власне "Я", цінність життя, свободу та відповідальність за вибір. Учителі можуть використовувати його есеї як авторські матеріали на додаток до основної програми з української літератури – особливо для середнього і старшого шкільного віку. Екзистенційна тематика К. Москальця може стати в нагоді при реалізації творчих проєктів, додаткових уроків чи факультативів.

На початку вивчення вчитель знайомить здобувачів закладів загальної середньої освіти із поняттям "есе" як жанру та основними ідеями екзистенціалізму, адаптуючи їх до вікової категорії: "Сущє існує. Це – єдина істина, яку неможливо зруйнувати", "Межа між буттям і небуттям – це тільки мить", "Життя – це завжди дар, навіть якщо воно сповнене болю". Екзистенційні мотиви (плинність часу, крихкість буття, пошук сенсу, свобода вибору, співіснування життя і смерті) особливо близькі підліткам, які перебувають у процесі становлення власної ідентичності, та найефективнішу роботу над цими мотивами можна організувати зі старшокласниками.

Щоб старшокласники не просто "прочитали" тексти К. Москальця ("Людина на крижині", "Гра триває", "Постскриптум до тиші", "Келія чайної троянди", "Роса на рівнині Адасі", "Мій сон – Львів"), а прожили їх, важливо застосувати інтерактивні та рефлексивні підходи, активні методи та прийоми: дискусії "за і проти" – обговорення тез автора ("сущє існує", "життя крихке, але повноцінне") з пошуком власних аргументів; метод занурення – читання вголос із паузами для коротких асоціативних нотаток ("Я відчуваю...", "Мені здається..."); щоденник рефлексій – після кожного есе учні записують власні думки про сенс життя, страхи, вибір; аналіз ситуацій – моделювання моральних дилем (напр., свобода проти відповідальності) з подальшим зіставленням із філософією автора; порівняльні паралелі – співставлення з екзистенціалістами (Серен К'єркегор, Альбер Камю, Жан-Поль Сартр), що дає міжкультурний контекст.

Здобувачам підібрані уривки з есеїв К. Москальця, щоб вони визначили, які екзистенційні проблеми там піднімаються. Напр., цитата з "Есеїв та нотатників": "Межа між буттям і небуттям – це тільки мить" (запитання: "Які почуття у вас викликає це твердження?"). Також пропонуємо написати міні-есе "Моє сущє існує", в якому здобувач має описати, як він розуміє власне існування у світі.

Отже, екзистенційні мотиви в есеях К. Москальця – це не просто констатація факту буття, небуття, пошуку сенсу та самотності. Це глибинний, щирий та багатогранний діалог із фундаментальними питаннями людського існування, що запрошує читача до власної рефлексії. Його філософія просякнута меланхолійною мудрістю, яка знаходить сенс і красу навіть у плинності та самотності. Інтеграція вивчення цих мотивів у навчальну програму ЗЗСО за допомогою запропонованих підходів і методів дозволяє не лише сформувати відповідні компетентності у здобувачів, а й сприяє їхньому духовному та особистісному зростанню.

Список використаних джерел

1. Целюх Т. М. Концепція людини в есеїстиці Костянтина Москальця. DSpace at KDPU. URL: <https://surl.lu/yzgami> (Дата звернення: 23.08.2025).
2. Зразкова інтелектуальна проза: рецензія Тараса Федюка на книгу Костя Москальця, BBC. URL: <https://www.instagram.com/p/DFm8kdZtYmJ> (дата звернення: 24.08.2025).
3. Девдюк І. Екзистенційний дискурс в українській та британській прозі міжвоєнного періоду: монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2020. 484 с.
4. Мельник Н. Свобода і творчість як шлях до пізнання буттєвих смислів (за есеєм Костянтина Москальця "Місяць милування місяцем"). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2019. № 13. С. 123–129.
5. Сполохи (збірка). Костянтин Москалец. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Moskalets_Kostiantyn/Spolokhy_zbirka (дата звернення: 25.08.2025).
6. Читати книгу – "Сполохи [Літературна критика та есеїстика]". URL: <https://read.ukrainianbooks.com/4366-spolohi-literaturna-kritika-ta-eseyistika-kostjantin-vilovich-moskalec.html> (дата звернення: 25.08.2025).

Nanivska, L.,

PhD in Educational and Pedagogical
Sciences, Head of the Department of Foreign
Languages at the Military Institute of Tank
Forces of the National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute", Lviv

УДК 811.111'373.7:81'367.625

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.06>

Zhukova, A.,

PhD in Educational, Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of
Foreign Languages and Military Translation,
National Army Academy named after
Hetman Petro Sahaidachnyi, Lviv

Demikhova, S.,

Lecturer at the Department of Humanities,
Institute of Psychological Support National
Army Academy of Ukraine named after
Hetman Petro Sahaidachnyi, Lviv

Sergienko, O.,

Senior lecturer, Department of foreign
languages of language training center,
National Academy of the National
Guard of Ukraine, Kharkiv

MILITARY PHRASEOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE AS AN OBJECT OF LINGUISTIC ANALYSIS

Unfortunately, our time is a time of wars, terrorist acts, various crimes and the fight against international crime. All of this is widely covered by the English-language press. The emergence of a large number of lexical innovations has caused the need to study the relevant concepts in more detail. English military vocabulary and idioms have formed a large lexical group.

Research into contemporary military topics in the English language has become very relevant since the start of the Russian-Ukrainian war, as there is a need to report important facts about events on the front lines in Ukraine and abroad, on television and on social media.

Recently, military vocabulary has been particularly noticeable in various spheres of public life, and therefore some aspects of its study are becoming particularly relevant: the problems of translating military vocabulary, the development of a dictionary on military topics, and the study of military idioms.

The composition and structure of military vocabulary, the study of the field of military words, as well as the problems of differentiation and classification of military lexical units require more detailed study. **The relevance** of the study is determined by the role of military vocabulary in enriching the vocabulary of the English language, as well as by the need to study military vocabulary, which is constantly growing due to military actions in our country and various types of military and humanitarian aid coming from different countries. Many innovations and new information require immediate translation for further use, in particular in headquarters, on the battlefield, and during training in the use of various types of weapons.

Lexical and phraseological sources of the modern military sphere are an important component of innovations in modern English, as new conflicts, wars and the fight against terrorism are currently the focus of global attention. Currently, military vocabulary is particularly noticeable in many areas of life in different countries around the world, and therefore its study is extremely relevant.

Special military vocabulary consists of words and phrases that correspond to the concepts and realities of military affairs and form a corresponding group in the linguistic environment. In general, military terminology in the English language can be divided into the following groups: *terminological* (represented by terms); *professional* (represented by professionalisms); *specific vocabulary of certain social groups* (represented by jargonisms).[1]

Modern English military and military-technical terminology is not constant and often changes and grows. Military vocabulary is constantly being replenished and changed due to the discontinuation of the use of a number of words, or, conversely, the emergence of new concepts, changes in meanings, and the constant addition of new terms, for example, in connection with the reorganisation of the armed forces, the emergence and development of new types of military weapons and military equipment, new strategies for conducting combat operations, etc.

In addition to unambiguous terms of military vocabulary, there are also ambiguous terms, such as security – protection, provision, combat provision, safety, counterintelligence.

In addition to terms, English military vocabulary also includes emotionally charged words and expressions, as well as slang. They arise for various reasons and have common characteristics. There are words and phrases, well-known and little-known terms. At the same time, a significant part of this vocabulary, under certain conditions, can become widely used and well-known.

The specific part of emotionally charged English military vocabulary that is rarely used and little known or completely unknown to the general public includes vocabulary with the following characteristics: words and phrases from this part of military vocabulary arise mainly among the military of the United States and England and are used, as a rule, only among the military, although some words can be used in

other contexts; the words occur and are used in both written and spoken language. However, they mainly function in spoken language and only occasionally appear in literary language, which contributes to their consolidation; they include vocabulary with a wide range of emotional connotations; these words and phrases are incomprehensible when used outside the armed forces.

Military slang can be divided into two parts according to frequency and sphere of use. The first part is numerous and widely used as a component of colloquial vocabulary in the English language (denoting military concepts). For example: leatherneck - marine; brass hat - general; GI - soldier; flat top - aircraft carrier.

The other part is more numerous, but has a narrower sphere of use, limited mainly to the armed forces of the United States and England. This military slang consists mainly of specific military vocabulary.

For example: loot - lieutenant; in the bucket - on the phone; slick - unarmed helicopter.

Neologisms usually appear as a result of abbreviation, based on existing lexical and grammatical material and in accordance with the rules of English word formation. Only the structure of the words is transformed. The study distinguishes the following types of military abbreviations: initial abbreviations; sound abbreviations (acronyms); sound-letter abbreviations; letter-sound abbreviations; compound abbreviations.

Thus, the study has established that English military vocabulary and phraseology is a dynamic system, the development of which is determined by both intralinguistic and sociocultural factors. A significant part consists of lexical and phraseological units that are understandable only in a specific military environment, among which military slang plays an important role. It is characterised by emotional colouring, active use of abbreviations, borrowings and word-formation models, which gives military language expressiveness and ease. Jargonisms occupy a special place, functioning as social dialectisms and giving speech an additional expressive effect. Analysis has shown that the formation of new military terms and slangisms occurs mainly through word formation and affixation, as well as through telescoping and borrowing. The most productive word-forming elements are a number of prefixes (anti-, non-, super-, cyber-, info-, etc.) and suffixes (-er, -able, -ize, -ist, etc.). As a result, it can be concluded that word-formation processes in English military vocabulary are closely linked to historical events, technical progress and the development of military affairs. Throughout the 20th and 21st centuries, the main methods of creating new lexemes remain word formation and affixation, which account for more than half of the innovations in military terminology and non-standard vocabulary. This testifies to the systematic nature of the development of English military vocabulary and its ability to adapt to new conditions and realities of the modern world. Thus, over the last century, word formation and affixation have remained the main methods of word formation in the field of military vocabulary. Overall, 57% of all innovations in military terminology and 54% of military substandard vocabulary are formed through word formation and affixation, respectively.

References

1. Andrusiak I. V. English neologisms of the late 20th century as a component of the linguistic picture of the world: abstract of dissertation ... Candidate of Philological Sciences: 10.02.04. Kyiv National University named after T. Shevchenko, 2003. 20 p.
2. Dictionary of Military Terms [Bowyer R].- Bloomsbury , 2004.-262 p.
3. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news>
4. CNN: Breaking News, Latest News and Videos. URL: <https://edition.cnn.com>
5. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms.- Joint Publication 1-02, 12 April 2001,(As Amended Through 5 September 2003).- 580 p.
6. New words [Hargraves O.]. – Oxford University Press, 2004. –320 p.
7. Orcs (Seredzemia). Material from Wikipedia – the free encyclopaedia. Mode of access: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8_\(%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B7%D0%B5%D0%BC%27%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8_(%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B7%D0%B5%D0%BC%27%D1%8F)) (in Ukrainian).
8. Sheftalovich Zoya. The Rashists from Mordor vs. the Tractor Troops: Ukraine's new language of war. An English-language guide to Ukrainian slang. URL: <https://www.politico.eu/article/rashists-mordor-tractor-troops-ukraines-new-language-of-war> (in English).

Овдєй В. І.,

здобувачка першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти,

Національний університет "Києво-

Могилянська академія", м. Київ

Чernобровкін В. М.,

д-р психол. наук, професор, завідувач

кафедри психології та педагогіки,

Національний університет "Києво-

Могилянська академія", м. Київ

УДК 159.923.2:355.01-053.6

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.07>

ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тривожність, як одна з найбільш поширених реакцій на стресові життєві події, набула особливого значення в умовах війни, що створює тривалий психотравмуючий вплив на населення, зокрема на молодь.

Водночас, цілепокладання виступає важливим механізмом саморегуляції, що дозволяє людині орієнтуватися в майбутньому, підтримувати мотивацію та зберігати активність навіть у несприятливих умовах. Вивчення взаємозв'язку між тривожністю та цілепокладанням у старшокласників є актуальним, адже саме

цей віковий етап є особливо важливим для стабілізації емоційної сфери особистості та формування життєвих планів та цілей, адже він характеризується появою нових соціальних ролей, формуванням світогляду та новоутворень, що мають прямий зв'язок з цілепокладанням.

Об'єктом дослідження був процес цілепокладання в учнів старших класів, а метою роботи стало теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей впливу тривожності на цілепокладання старшокласників в умовах війни.

На основі цього, гіпотезу дослідження склали припущення про те, що високий рівень тривожності негативно впливає на цілепокладання особистості в умовах війни.

Здійснений теоретичний аналіз проблематики тривожності виявив різноманіття концептуальних підходів до трактування цього поняття. В цій роботі ми орієнтуємось на визначення тривожності як емоційного стану, що супроводжується відчуттям напруги, тривожними думками, надпильністю та певними фізіологічними проявами [1]. Вона має орієнтовану на майбутнє природу й може негативно впливати на когнітивні здібності та упередження, що знижують якість життя. Водночас певний рівень тривожності вважається адаптивним і необхідним для успішної діяльності.

Для старшого шкільного віку характерні інтенсивні психологічні зміни: формування самосвідомості, професійне самовизначення, зростання відповідальності. Ці фактори часто супроводжуються підвищенням тривожності, що може ускладнювати процес гармонійного розвитку.

В умовах війни тривожність набуває більш глибинного й особистісного характеру, поглиблюючи труднощі у сфері саморегуляції. Це, своєю чергою, безпосередньо впливає на здатність старшокласників ставити адекватні та досяжні життєві цілі.

Цінним для аналізу став підхід Ендрю Дж. Елліота та Джеймса В. Фрайера, що ґрунтується на розгляді цілей у контексті когнітивно-мотиваційних процесів [2, с. 235]. З огляду на це, ціль – це когнітивне уявлення майбутнього об'єкта (тобто результату, події чи досвіду), до якого прагне наблизитися або якого хоче уникнути суб'єкт, що включає емоційну складову, орієнтованість на майбутнє, об'єкт спрямування, усвідомлене зобов'язання та полярність "наближення – уникнення" [2, с. 245-246]. В свою чергу, постановка цілей передбачає вже визначення цілей, яких людина хоче досягти, та критеріїв оцінки успіху.

У цьому контексті варто зазначити, що високий рівень тривожності часто призводить до неадекватного сприймання реальності, наприклад коли людина бачить небезпеку де її насправді немає, що і спричиняє постановку неадекватних життєвих цілей.

Отримані теоретичні положення стали підґрунтям для емпіричного дослідження впливу тривожності на цілепокладання старшокласників.

Нами було використано наступні методики: тест "Смисложиттєвих орієнтацій" Джеймса Крамбо і Леонарда Махолика (в адаптації Д. О. Леонтьєва) та "Шкала реактивної і особистісної тривожності" Спілбергера-Ханіна. Респондентами та респондентками стали 25 учнів десятого класу одного із закладів загальної середньої освіти м. Києва. З них – 14 осіб жіночої статі та 11 осіб чоловічої статі, у віковій категорії від 15-ти до 16-ти років.

За результатами дослідження встановлено, що старшокласникам властивий помірний рівень реактивної тривожності з тенденцією до високого, а також високий рівень особистісної тривожності. Це свідчить про переважання середніх та високих показників тривожності серед опитуваних.

Дані методики "Смисложиттєвих орієнтацій" показали, що в досліджуваних встановлено низький рівень цілепокладання за середніми показниками, тобто уявлення про значущі життєві цілі та впевненість у можливості їх досягнення. Щодо факторів цілепокладання, то результати свідчать про недостатню сформованість загальної осмисленості життя та відчуття контролю над ним, що може ускладнювати процес постановки та реалізації життєвих цілей. За шкалою "Цілі життя", що є однією з ключових у нашому дослідженні, встановлено одні з найнижчих результатів серед усіх показників. Це свідчить про те, що старшокласники мають певне уявлення про майбутнє та плани, проте їхні цілі залишаються недостатньо конкретизованими й стійкими. Водночас простежуються статеві відмінності: у юнаків частіше спостерігаються низькі результати, ніж у дівчат.

Кореляційний аналіз підтвердив негативний зв'язок між рівнем тривожності та показниками цілепокладання: чим вищою була тривожність, тим нижчими виявлялися результати, пов'язані з постановкою й реалізацією цілей.

Таким чином, отримані дані підтвердили висунуту гіпотезу про негативний вплив тривожності на цілепокладання старшокласників в умовах війни.

На основі теоретичного аналізу та результатів емпіричного дослідження були розроблені практичні рекомендації, спрямовані на зниження рівня тривожності та оптимізацію процесу цілепокладання у старшокласників. Вони можуть застосовуватись безпосередньо учнями або слугувати основою для впровадження відповідних заходів у шкільній практиці. До них належать використання технік саморегуляції емоцій, розвиток адаптивного цілепокладання, модифікування когнітивних патернів, формування проактивного мислення та ефективне планування. Реалізація цих заходів сприяє підвищенню усвідомленості життєвих цілей, зміцненню контролю над ними та покращенню психологічного добробуту учнів.

Список використаних джерел

1. Anxiety // APA Dictionary of Psychology. – Washington, DC : American Psychological Association, 2015. – URL: <https://dictionary.apa.org/anxiety> (дата звернення: 22.09.2025).
2. Elliot A. J., Fryer J. W. The goal construct in psychology // Handbook of motivation science. – New York : The Guilford Press, 2008. – С. 235–250.

Синякова В. Б.,

д-р психол. наук, доцент,
професор кафедри психології,
завідувач кафедри психології,
Міжрегіональна Академія
управління персоналом, м. Київ

УДК 159.9:364.4

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.08>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Сучасна Україна стикається з масштабним явищем внутрішнього переміщення населення внаслідок воєнних дій. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) опинилися в умовах втрати дому, роботи, соціальних зв'язків та звичного способу життя. Це призводить до серйозних психологічних наслідків, які потребують уваги фахівців у сфері психічного здоров'я. Актуальність проблеми підкреслюють праці українських дослідників – **Н. Пов'якель, Т. Яценко, Л. Найдьонової**, а також зарубіжних науковців – **R. Lazarus, V. Frankl, J. Berry**, що вивчали стрес, травму та соціокультурну адаптацію.

Нашою метою є аналіз основних психологічних особливостей внутрішньо переміщених осіб, виявлення чинників, що ускладнюють або сприяють їхній адаптації та окреслення можливих напрямків психологічної допомоги й підтримки.

Проблема внутрішньо переміщених осіб в Україні є однією з найактуальніших у сучасних соціально-психологічних дослідженнях. Вимушене переселення супроводжується втратою дому, роботи, звичного середовища та соціальних зв'язків, що створює значне психоемоційне навантаження. Це призводить до появи специфічних психологічних особливостей, які проявляються у сфері емоцій, мислення, поведінки та соціальної взаємодії. Узагальнення результатів досліджень українських і зарубіжних науковців дає можливість окреслити типові труднощі ВПО. Зокрема труднощі *емоційно-афективної сфери*. Для більшості переселенців характерним є підвищений рівень тривожності та страху, пов'язаних як із пережитою небезпекою, так і з невизначеністю майбутнього. Страх втрати близьких, житла чи роботи посилюється відчуттям нестабільності та залежності від зовнішніх обставин. У своїх роботах Б. Лазарус і С. Фолкман наголошували на ролі стресових чинників у формуванні тривожних і депресивних проявів, а також на механізмах подолання стресу через копінг-стратегії [6, с. 74]. Українські дослідження О. Бондаренко, І. Козуб вказують на поширеність депресивних станів та емоційного виснаження серед ВПО [2, с. 25]. Окрім тривожності й депресії, частими є емоційні коливання, дратівливість,

апатія, втрата інтересу до життя, що знижують здатність до активної соціальної адаптації. Значна частина переселенців відчуває почуття провини – за залишений дім, неможливість забезпечити стабільність для дітей чи літніх батьків, що ще більше посилює внутрішню напругу.

Хронічний стрес негативно впливає на когнітивні особливості ВПО. Переселенці часто відзначають труднощі з довготривалим запам'ятовуванням інформації, проблеми зі сном, що поглиблюють когнітивне виснаження. Дослідження А. Бека та його когнітивної теорії депресії підтверджують, що стрес і травма формують песимістичне сприйняття майбутнього, а негативні установки ("я нічого не можу змінити", "моє життя втратило сенс") закріплюються у свідомості [7, с. 36]. У мисленні переселенців нерідко домінує "тут-і-зараз" підхід, спрямований виключно на задоволення базових потреб – житла, безпеки, харчування. Довгострокові цілі й плани відсуваються на другий план. В умовах невизначеності майбутнє часто сприймається як загрозове, що знижує упевненість у власних силах і можливостях.

В поведінковій прояві ВПО спостерігається як тенденція до соціальної ізоляції та уникання нових контактів, так і, навпаки, підвищена активність, спрямована на пошук роботи, житла, нових соціальних ролей. Цей контраст пояснюється різним рівнем психологічної стійкості та ресурсів. У деяких випадках відчуття залежності від допомоги держави чи волонтерів знижує суб'єктивне відчуття контролю над власним життям, що може призводити до пасивності та очікувальної позиції. Водночас у людей з високим рівнем життєстійкості виникає прагнення до самореалізації, професійної перебудови, відновлення соціального статусу навіть у нових умовах.

Адаптація ВПО значною мірою залежить від того, як їх приймає нове соціальне оточення. Дослідження міжкультурної адаптації J. Berry показують, що успішна інтеграція знижує рівень стресу та сприяє формуванню нової соціальної ідентичності [9, с. 67]. У випадку відторгнення чи дискримінації можуть розвиватися відчуття ізоляції, зневіра та вторинна травматизація. Соціальна підтримка – сімейна, дружня, громадська, волонтерська – виступає найважливішим захисним чинником. Українські дослідження підтверджують, що підтримка громади та можливість відчувати себе частиною колективу знижують ризик дезадаптації [5, с. 47]. Попри складні обставини, багато переселенців демонструють високий рівень життєстійкості. Концепція *resilience*, яку розробляли А. Антонівський, Е. Вернер, пояснює здатність людини долати кризові обставини та зберігати психологічне здоров'я [10, с. 82].

Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб є багатовимірними й охоплюють емоційну, когнітивну, поведінкову та соціальну сфери. Вони

формується під впливом як травматичного досвіду, так і ресурсів, доступних людині в нових умовах. Як наголошують Н. Пов'якель, Л. Найдьонова, J. Berry, успішна інтеграція можлива лише за умов психологічної підтримки, соціальної допомоги та розвитку внутрішніх ресурсів особистості [3, с. 35].

Узагальнюючи, психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб – це багат шаровий феномен, який важко звести до окремих симптомів. Його розуміння потребує спільних зусиль психологів, соціологів, кризових інтервенцістів і медиків. Майбутня робота з данною соціальною категорією може бути зосереджена на: профілактиці хронічного стресу серед ВПО; розвитку сервісів психологічної допомоги, медико-психологічному супроводі дітей та підлітків; міжсекторальному підході (психологія, регіональна політика, правозахисна діяльність, соціологія).

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості у кризових ситуаціях : навч. посіб. – Київ : Либідь, 2011. – 304 с.
2. Козуб І. М. Психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб // Актуальні проблеми психології. – 2017. – Т. 4. – Вип. 15. – С. 112–120.
3. Пов'якель Н. І., Найдьонова Л. А. Психологічна підтримка постраждалих в умовах воєнного конфлікту : метод. рек. – Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2015. – 64 с.
4. Яценко Т. С. Глибинна психокорекція : теорія та практика. – Київ : Главник, 2008. – 456 с.
5. Karamushka L., Tokareva N. Social and psychological support for internally displaced persons in Ukraine // Psychological Journal. – 2020. – Vol. 6 (2). – P. 45–53.
6. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. – New York : Springer, 1984. – 456 p.
7. Beck A. T. Cognitive Therapy and the Emotional Disorders. – New York : Penguin, 1979. – 356 p.
8. Frankl V. E. Man's Search for Meaning. – Boston : Beacon Press, 2006. – 184 p.
9. Berry J. W. Immigration, acculturation, and adaptation // Applied Psychology. – 1997. – Vol. 46 (1). – P. 5–34.
10. Antonovsky A. Unraveling the Mystery of Health: How People Manage Stress and Stay Well. – San Francisco : Jossey-Bass, 1987. – 218 p.
11. Werner E. E., Smith R. S. Overcoming the Odds: High Risk Children from Birth to Adulthood. – Ithaca : Cornell University Press, 1992. – 272 p.

Синякова В. Б.,

УДК 159.9:347.965

д-р психол. наук, доцент,

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.09>

професор кафедри психології,

завідувач кафедри психології,

Міжрегіональна Академія

управління персоналом, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО ДОБОРУ КАНДИДАТІВ НА СУДДІВСЬКУ ПОСАДУ

Проблема професійного добору кандидатів на посаду судді є надзвичайно актуальною для України в умовах судової реформи, підвищення вимог до прозорості та довіри суспільства до правосуддя. Рівень незалежності й ефективності судової влади прямо залежить від якості кадрового складу, що вимагає не лише правової та професійної підготовки, а й належного психологічного відбору.

Вітчизняні дослідники, серед яких **В. Бондар, Н. Сопільник, О. Ярмиш, М. Костицький**, наголошують на необхідності комплексного підходу до відбору суддівських кадрів, де психологічні критерії є не менш важливими, ніж професійні. У працях **О. Бандурки, В. Барко, О. Тімченка** підкреслюється роль стресостійкості, моральної врівноваженості та етичних якостей у діяльності представників юридичних професій.

Серед зарубіжних науковців значний внесок у дослідження проблематики зробили **Р. Леві, Дж. Шапіро, Г. Холл**, які розглядали психологічні чинники суддівської діяльності, а також **К. Девіс і М. Фінкельштейн**, котрі акцентували увагу на когнітивних особливостях прийняття рішень у судовій практиці.

Метою дослідження є виявлення та обґрунтування психологічних передумов, що визначають професійну придатність кандидатів на посаду судді, а також окреслення підходів до їх оцінювання в процесі добору.

Діяльність судді пов'язана з постійним інтелектуальним та емоційним навантаженням, необхідністю ухвалювати рішення в умовах інформаційної невизначеності, впливу суспільних очікувань і моральних дилем. Тому психологічна готовність кандидата є невід'ємним критерієм його професійної придатності. Як зазначають **В. Барко, М. Костицький, О. Ярмиш**, саме психологічні чинники здатні істотно впливати на якість суддівської діяльності та рівень довіри суспільства до правосуддя [1; 4].

Ключові особистісні характеристики. Серед базових психологічних передумов можна виділити:

- високий рівень емоційної врівноваженості та стресостійкості;

- сформоване почуття справедливості, неупередженість і моральну відповідальність;
- здатність до самоконтролю й дотримання етичних стандартів;
- розвинені комунікативні навички, необхідні для взаємодії з учасниками судового процесу [1, с. 45].

На думку **О. Бандурки та Н. Сопільник**, саме такі характеристики формують психологічний фундамент суддівської професійної діяльності.

Не менш важливими є інтелектуальні якості: аналітичне та критичне мислення, уміння прогнозувати наслідки рішень, швидкість і точність у прийнятті рішень, а також здатність відокремлювати юридично значущі факти від другорядних. Зарубіжні дослідники, зокрема **К. Девіс, М. Фінкельштейн, Дж. Шапіро**, акцентували увагу на ролі когнітивних процесів у прийнятті судових рішень [1;9;10].

Для визначення психологічної готовності кандидатів можуть використовуватися психодіагностичні методики, структуровані співбесіди, а також моделювання професійних ситуацій (кейсові завдання). Такі підходи дозволяють виявити приховані риси особистості та оцінити їхній вплив на майбутню професійну діяльність. Вітчизняні психологи та юристи (зокрема **О. Тімченко**) підкреслюють ефективність комплексних методів оцінки, які поєднують правову та психологічну складові [6, с. 205].

Психологічні передумови професійного добору кандидатів на суддівську посаду становлять важливий компонент забезпечення ефективності судової системи. Врахування особистісних і когнітивних характеристик під час відбору сприяє формуванню корпусу суддів, здатних діяти об'єктивно, професійно й відповідально. Це, у свою чергу, забезпечує зміцнення авторитету правосуддя та підвищення рівня довіри громадян до судової влади [7, с. 78].

Перспективи подальших досліджень. Подальшого вивчення потребують:

- розробка стандартизованих психодіагностичних методик для добору суддів;
- дослідження впливу стресових факторів та професійного вигорання на ефективність суддівської діяльності;
- порівняльний аналіз українського досвіду з практикою зарубіжних країн;
- інтеграція психологічних критеріїв у державні програми професійного відбору та підготовки суддів.

Реалізація зазначених напрямів дозволить створити більш ефективну й обґрунтовану систему відбору кандидатів, що відповідатиме сучасним вимогам суспільства та сприятиме розвитку незалежної судової влади в Україні.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. М. Психологія управління : навч. посіб. Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. 336 с.

2. Барко В. І. Психологія праці судді : монографія. Київ : Наук. думка, 2006. 248 с.
3. Бондар В. С. Професійна підготовка суддів: психологічні та етичні аспекти // Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 4. С. 112–119.
4. Костицький М. В. Юридична психологія : підручник. Київ : Алерта, 2010. 456 с.
5. Сопільник Н. В. Психологічні засади формування професійної культури юриста. Харків : Право, 2012. 224 с.
6. Тімченко О. В. Психологічні основи прийняття рішень у професійній діяльності юриста. Харків : ХНУВС, 2017. 312 с.
7. Hall G. S. Judicial Psychology and Decision-Making. New York : Routledge, 2011. 215 p.
8. Shapiro J. Judicial Independence and Judicial Decision Making // Law & Society Review. 2013. Vol. 47 (1). P. 141–166.
9. Davis K., Finkelstein M. Studies in Judicial Behavior. New York : Russell Sage Foundation, 1964. 389 p.
10. Levy R. Psychological Aspects of Judicial Work // Journal of Applied Psychology. 2010. Vol. 95 (3). P. 745–753.

Чумак І. В.,

УДК 351.07

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Комунальний заклад вищої освіти
"Дніпровська академія неперервної освіти"
Дніпропетровської обласної ради, м. Дніпро

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасна наукова думка розглядає публічне управління як складну, динамічну систему, що охоплює процеси формування, реалізації та контролю державної політики на всіх рівнях. Вітчизняна система публічного управління з 2022 року існує в надскладних умовах - кардинально змінилося безпекове середовище нашої країни, виявилися нові вразливості та загострилися вже існуючі, що вимагає системних кардинальних трансформацій та адаптації. [3, с.30] Національна безпека є комплексною характеристикою умов буття людини,

суспільства та інститутів держави в той чи інший період, відповідно, належний рівень національної безпеки є передумовою прогресивного розвитку людини (індивіда), суспільства та держави. [6, с. 114-115]

Публічне управління сферою національної безпеки зазнає трансформації, виходить за межі ефективного надання послуг чи оптимального використання ресурсів, набуває оборонної та превентивної спрямованості, охоплюючи здатність держави адаптуватися до викликів, захищати ключові інтереси суспільства і держави, а також гарантувати її суверенітет і територіальну цілісність. [3, с.30]

Відповідно до аналізу теоретичних досліджень вітчизняних науковців, з точки зору системного підходу, та дефініції, визначеної законодавцем, сферу національної безпеки пропонується визначити як відкриту, динамічну, соціальну-політичну систему, до складу якої входять органи державної влади та місцевого самоврядування, громадяни та їх об'єднання, елементи та зв'язки якої обумовлені виконанням визначених законодавством функцій в процесі забезпечення національної безпеки, метою якої є захист національних інтересів від реальних та потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру. [4, 5, с.120]

За науковими розробками [Кучменко, Тишкул, Міщенко, Міщенко], сутність публічного управління в контексті забезпечення національної безпеки характеризується:

- комплексним характером, охоплює економічний, соціальний, екологічний, інформаційний, культурний та інші виміри безпеки, вимагає інтегрованого підходу, координації дій різних державних органів, приватного сектору та громадянського суспільства;

- стратегічною орієнтованістю: має ґрунтуватися на довгострокових стратегіях, прогнозуванні загроз та розробці превентивних заходів;

- адаптивністю та гнучкістю: публічне управління повинно бути здатним швидко адаптуватися до нових викликів та загроз. Це вимагає гнучких структур, оперативних механізмів прийняття рішень та можливості швидкого перерозподілу ресурсів;

- легітимністю та довірою. Прозорість, підзвітність, верховенство права та участь громадян у процесах прийняття рішень є критично важливими для забезпечення легітимності та підтримки державної політики безпеки. [2, с. 30; 3]

Кудь О., розглядає категорію модернізації публічного управління як "процес вибіркового оновлення якоїсь важливої складової або принципу побудови в певній суспільній системі, що тягне за собою масштабніші зміни в самій суспільній системі з метою наближення її до стану найкращих наявних зразків". [1, с. 33] За думкою автора [Кудь], саме такий аспект модернізації є доречним для застосування до системи публічного управління, оскільки "модернізувати

систему публічного управління означає глибше зрозуміти і спільно спроектувати ті засоби та ресурси, за допомогою яких влада, громадяни та небайдужий бізнес взаємодіють у процесі розробки та прийняття політичних заходів". [1, с. 33] Як результат процесу модернізації – "сучасний механізм модернізації системи публічного управління має забезпечувати більш децентралізований спосіб управління, але без несподіваної втрати органом влади контролю над процесом реалізації публічної влади." [1, с. 36]

Ситник Г. та Орел М., в якості необхідного критерію для оцінки ефективності процесу модернізації публічного управління в галузі національної безпеки визначають безпеку та виваженість управлінських рішень та директив: оскільки "прийняття управлінського рішення є квінтесенцією управлінської діяльності в соціальних системах", [6, с. 115], таким чином "ефективними та виправданими управлінськими впливами суб'єктів влади можуть вважатися лише ті, що не призводять до істотного погіршення безпеки людини, суспільства та інститутів публічної влади, тому рішення суб'єктів публічної влади передусім не повинні призводити до небезпек вказаній безпеці." [6, с. 115-116]

За визначенням Міщенко Д., Міщенко Л., модернізація державного управління є "неперервним процесом адаптації системи управління до мінливих умов внутрішнього та зовнішнього середовища, що спрямований на підвищення її ефективності, гнучкості та здатності вирішувати складні завдання." [3, с.31]

В процесі модернізації публічного управління, як визначив Кудь О., на перше місце виходить контроль за керованістю системи, тобто здатністю до передбачуваного переходу з одного стану в інший, який має бути однією з ключових властивостей управління, які безпосередньо впливають на якість управління та здатність передбачувано здійснювати бажані модернізаційні зміни, які можуть бути запропоновані, наприклад, новими технологіями. Автор робить висновок, - "при проектуванні модернізації системи публічного управління слід зосередити увагу саме на максимальній узгодженості пропонованих дій та здатності нових інструментів і інститутів інтегруватися з уже існуючими." [1, с. 36]

Модернізація публічного управління є невід'ємною частиною стратегії підвищення стійкості України до сучасних загроз національній безпеці, та "вимагає не лише технічних удосконалень, а й фундаментальних змін у філософії управління, орієнтації на цінності, гнучкість та постійну адаптацію до мінливого безпекового середовища" [3, с.32], має бути "системною, комплексною та спрямованою на підвищення його адаптивності, стійкості та ефективності у протидії сучасним загрозам." [3, с.32]

Сучасна вітчизняна наукова думка активно досліджує актуальні проблеми розвитку публічного управління в галузі національної безпеки, та, в зв'язку з цим, визначає перспективні галузі розробок та досліджень.

Так, Кучменко В., Тишкул Я., основні напрями модернізації, розвитку національної безпеки умовно розділяють на кілька ключових аспектів, які потребують комплексного підходу та узгоджених дій для забезпечення стійкого і ефективного захисту держави: 1. Посилення обороноздатності та військової безпеки. 2. Зміцнення економічної безпеки за рахунок підвищення економічної стабільності. 3. Захист інформаційної безпеки. 4. Соціальна та гуманітарна безпека яка проявлятиметься як захист прав і свобод громадян за рахунок забезпечення соціальної справедливості, дотримання прав людини, протидія дискримінації; проведення реформ системи охорони здоров'я. 5. Забезпечення екологічної безпеки за рахунок підвищення екологічної охорони. 6. Політична стабільність і правопорядок. [2, с. 28-29]

Міщенко Д., Міщенко Л., серед основних напрямів модернізації публічного управління національною безпекою, як механізму нейтралізації загроз національним інтересам України, виділяють наступні: 1. Цифровізація та використання інноваційних технологій. 2. Посилення інституційної спроможності та координації, що передбачає оптимізацію структури та функцій державних органів. 3. Управління ризиками та кризове реагування на базі впровадження систем ризик-менеджменту в публічному управлінні, а саме - включення ризиків національної безпеки в бюджетні процеси та стратегічне планування. 4. Розвиток кадрового потенціалу та його професіоналізація. 5. Залучення громадянського суспільства та налагодження міжнародної співпраці. [3, с.34-35]

Таким чином, сутність модернізації публічного управління системою національної безпеки полягає в трансформації традиційних механізмів управління та адміністрування на більш адаптивні, інноваційні та ефективні, орієнтовані на запобігання та нейтралізацію загроз національній безпеці. Ця категорія включає заходи з реформування нормативно-правової бази, оптимізацію структури та функцій державних органів, впровадження цифрових інструментів та посилення людського капіталу.

Список використаних джерел

1. Кудь О. Модернізація системи публічного управління в епоху інформаційних платформ: монографія. Харків: Право. 2022. 496 с.

2. Кучменко В.О., Тишкул Я.А. Оцінка сучасного стану національної безпеки України. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування, (4). 2024. С. 25-30.

3. Міщенко Д., Міщенко Л. Модернізація публічного управління як інструменту нейтралізації загроз національній безпеці. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2025. С. 29-36.

4. "Про національну безпеку України": Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 30.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 23.09.2025 р.)

5. Ситник Г. П., Орел М.Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник / Г.П. Ситник, М.Г. Орел; за ред. Г.П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом. 2021. 372 с.

6. Ситник Г., Орел М. Публічне та адміністративне управління у контексті публічної політики та національної безпеки. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління, (3(63)). 2023. с. 113-121.

Ярема В.,

УДК 373.29/3:159.942:505/506

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

Калита Н.,

канд. пед. наук, доцент кафедри

педагогіки та методики початкової освіти,

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Життєдіяльність людини в повній мірі залежить від благополуччя навколишнього природного середовища. Небезпека самознищення людини в результаті необдуманого природокористування потребує негайного перегляду основних поглядів на відношення людини до природи.

Провідна роль у формуванні екологічно вихованої особистості належить навчальним закладам, які на основі базових знань, умінь і навиків, логічно продовжують гуманітарний напрям екологічної культури як складової національної культури.

Шлях до формування високої екологічної грамотності лежить через ефективну екологічну освіту та виховання, які здійснюються в процесі навчання, виховання, самоосвіти, а також на власному життєвому досвіді.

Ураховуючи важливість досліджуваної проблеми, її вивченням займалося багато вчених. Зокрема, проблеми формування екологічної грамотності учнів досліджували як класики педагогічної думки (В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші), так і сучасні вчені-педагоги (Н. Жестова, Л. Іщенко, Н. Мойсеюк, М. Фіцула та інші). Такі дослідники в галузі екологічної освіти, як М. Колесник та С. Лесков характеризують засоби, форми й методи екологічного виховання.

При цьому екологічна грамотність виступає адаптаційним чинником людини до змін умов навколишнього середовища, яка ґрунтується на історичній взаємодії із світом природи, забезпечуючи гармонійне співіснування з довкіллям і виражається у наукових знаннях, способах практичного засвоєння моральних норм, ціннісних орієнтацій та культурних традицій [1].

Екологічна грамотність є складовою сучасної культури. Вона характеризується глибоким і узагальнюючим осмисленням важливості екологічних проблем для майбутнього розвитку людства. Екологічна грамотність спрямована, з одного боку, на звільнення людини від жорсткої природної детермінації, а з іншого – на гармонізацію відносин між суспільством і навколишнім середовищем [3].

Екологічна грамотність – це комплекс знань, навичок та ставлень, що дозволяють людині усвідомлювати вплив людської діяльності на навколишнє середовище та приймати обґрунтовані рішення для мінімізації негативного впливу та збереження природних ресурсів. Вона включає розуміння екологічних процесів, знання про взаємозв'язки у природі, а також здатність діяти відповідально та раціонально [4].

Екологічна грамотність включає в себе:

- **Екологічні знання:** Розуміння основ екології, екосистем, біорізноманіття та впливу людини на природу.

- **Екологічні навички:** Здатність застосовувати знання на практиці, наприклад, сортувати сміття, економно використовувати ресурси, обирати екологічно чисті продукти.

- **Екологічні цінності:** Формування ставлення до природи як до цінності, яку потрібно охороняти та дбайливо використовувати.

- **Екологічну відповідальність:** Розуміння своєї ролі у збереженні довкілля та готовність діяти відповідно до екологічних принципів [1].

Формування екологічної грамотності є важливим для сталого розвитку суспільства та забезпечення кращого майбутнього для наступних поколінь.

Важливість досліджуваної проблеми підтверджується Концепцією нової української школи, яка передбачає формування однієї з ключових компетентностей учня – екологічну грамотність і здорове життя. Це означає уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в межах сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя [1].

Згідно з тлумачним словником суспільствознавчих термінів, "екологічна грамотність - рівень природничо-наукових знань, спеціальних умінь і навичок, а також моральних якостей людини, що дозволяють йому свідомо брати участь в природоохоронній діяльності". Тому необхідно говорити про функціональну екологічної грамотності, в першу чергу, як про певні екологічні знання, головним чином природничо, здатних пояснювати сутність явищ, що відбуваються і формувати цілісність картини світу, мислення і світогляд. Поняття "екологічна грамотність" як педагогічна категорія означає процес навчання, виховання і розвиток особистості, спрямований на унормування системи наукових і практичних знань, ціннісних орієнтацій поведінки і діяльності, що забезпечують відповідальне ставлення до навколишнього соціально-природного середовища та екологічно доцільного способу життя.

Для нашого дослідження важливим є визначення поняття "екологічна грамотність". Аналіз педагогічної літератури показав, що поняття "грамотності", незважаючи на його широке використання, не має загальновизнаної чіткого трактування. Грамотність можна розглядати як системну здатність людини виконувати нескладні предметні дії. При цьому грамотність може бути загальною і спеціальною. Загальна грамотність традиційно відображає здатність людини до читання, обчислень, письма. Спеціальна грамотність полягає в сформованих здібностях до виконання нескладних предметних дій в спеціальних сферах [3].

Слід зазначити, що основу екологічної грамотності становлять екологічні знання, які розкривають сутність природних явищ й уявлення про цілісність природи, впливають на формування екологічного мислення й наукового світогляду. Екологічна грамотність є найважливішим складником екологічної освіти молодших школярів, метою якої постає становлення екологічно доцільного способу життя в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Коваль О. В., Погасій І. О. Екологічна компетентність учителя Нової української школи. Навчально–методичний посібник в таблицях і схемах. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2019. 40 с.
2. Концепція "Нова українська школа. (2016, 27 жовтня). URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch2016/konczepczyia.html>.
3. Структура та показники сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін / укл. І. О. Сяська. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-1-31>.
4. Сяська І. Компетентнісний підхід в екологічній підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін: теоретико-методологічний аспект. Інноватика у вихованні: зб. наук. праць. Рівне, 2019. Вип. 9. С. 266–272.

СЕКЦІЯ 7. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

.....

SECTION 7. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Бриль І. В.,

УДК 658:331.1

канд. екон. наук,

старший науковий співробітник,

Інститут економіки промисловості

НАН України, м. Київ

**ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ
ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА**

Людські ресурси виступають основою конкурентних переваг підприємства як носії знань, вмінь, навичок та високої кваліфікації персоналу, професійні, вроджені та набуті якості, рівень творчих здібностей людини. Управління людськими ресурсами, персоналом в першу чергу відбувається через їх оцінювання. Результат оцінювання людського ресурсу на підприємстві говорить про ефективність роботи працівників, потенціал можливості та перспективи їх росту, визначає причини можливої неефективної роботи та вказує на необхідність в навчанні і підвищенні кваліфікації.

В економіці відомо декілька методів з оцінки людського ресурсу, що умовно об'єднано у три групи.

1. Якісні методи (описові) – оскільки вони характеризують співробітників без застосування суворих кількісних даних. До якісної оцінки належать:

матричний метод;

метод системи довільних характеристик;

оцінка виконання завдань;

метод "360 градусів" – оцінка працівника колегами, керівниками, підлеглими, клієнтами і їм самим;

групова дискусія.

2. Кількісні методи – ці методи вважаються найбільш об'єктивними, оскільки всі результати їх проведення виражені в цифрах:

метод бальної оцінки;

ранговий метод;

метод вільної бальної оцінки.

3. Комбіновані методи – найбільш ефективні підходи до оцінки, оскільки в них використовуються і описові, і кількісні аспекти. До них відносять:

метод суми оцінок – кожна характеристика працівника оцінюється за певною шкалою, а потім виводиться середній показник, порівнюваний з ідеальним для конкретної посади;

система угруповання – всіх співробітників ділять на кілька груп, працюючих незадовільно та тих, що виконують свої обов'язки на високому професійному рівні, а потім проводиться порівняння та оцінка [1, с. 486-487].

Найбільш ефективним та результативним методом оцінки людського ресурсу підприємства з визначенням рівня його компетенцій залишається атестування.

Атестація трудових ресурсів є процес оцінки кваліфікації, компетентності та продуктивності співробітників підприємства. Цей процес спрямований на виявлення рівня професійної підготовки працівників, визначення відповідності займаним посадам та встановлення потреб у навчанні та розвитку персоналу. Атестація дозволяє роботодавцям об'єктивно оцінити трудові якості співробітників, виявити слабкі сторони та визначити напрями подальшого професійного зростання людських ресурсів [2; 3].

Атестація – порядок її проведення має бути викладений в офіційно затверджених керівництвом компанії документах. В ході неї оцінюється кваліфікація, результати праці, рівень професійних, практичних навичок і теоретичних знань, ділові та особистісні якості співробітника. Критерій оцінки – професійний стандарт посад і спеціальностей. Керівництво має право проводити атестацію всіх співробітників на підприємстві, за винятком працівників, чий стаж роботи в компанії менше року, вагітних жінок і представників топ-менеджменту. Проводиться атестація періодично, та в кожній організації періодом атестації може бути різний строк – раз у два, три, п'ять років.

Атестація передбачає низку заходів з оцінювання відповідності результатів праці, компетенцій і потенціалу працівника вимогам посади. На відміну від інших підходів до оцінювання працівників, атестація унормована на законодавчому рівні та її результати можуть бути підставою для звільнення працівника у разі невідповідності посаді, яку він обіймає.

Серед різноманіття методів оцінювання людських ресурсів, персоналу підприємства достатньо розповсюдженими є методи оцінювання за результатами праці, за досягненням поставлених цілей (Management by Objectives, MBO), оцінювання людських ресурсів на основі системи збалансованих показників (Balanced Scorecard, BSC), оцінювання результатів праці за допомогою KPI (Key Performance Indicator) та багато інших [4, с. 69-97; 102; 114].

Розглянемо більш детально метод оцінювання Balanced Scorecard (BSC). Оцінювання працівників за системою збалансованих показників є методом оцінювання результатів трудової діяльності працівників за чотирма основними показниками стратегічного розвитку бізнесу підприємства: фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, розвиток персоналу.

При проведенні оцінки рекомендується використовувати для кожної з чотирьох складових наступну оптимальну кількість показників: фінансова складова – 4-5 показників, 22 % загальної кількості; клієнтська складова – 4-5 показників, 22 % загальної кількості; складова внутрішніх бізнес-процесів – 8-10 показників (34 %); складова розвитку персоналу – 4-5 показників (22 %), з чого видно майже 80 % усіх показників мають бути нефінансовими.

Фінансові результати характеризують ефективність роботи підприємства та міру реалізації стратегії його розвитку;

за клієнтською складовою людські ресурси оцінюють утриманням (збереження) клієнтів, розширенням клієнтської бази, ступенем задоволення потреб споживачів, збереження/розширення частки цільового ринку;

оцінюючи внутрішні бізнес-процеси в першу чергу враховують такі показники як валові витрати на випуск продукції (надані послуги), якість продукції (послуг), тривалість циклу виробництва, реалізації продукції, обслуговування клієнтів;

до складових розвитку персоналу відносять реалізацію програм навчання та розвитку, лояльність працівників до підприємства, залученість персоналу, задоволеність працівників роботою та інші.

Оцінювання результатів праці працівників є важливою функцією управління підприємством. За підсумками такого оцінювання визначається рівень досягнення поставлених цілей, відповідність результатів запланованим показникам, встановленим нормам, вимогам й ефективність діяльності підприємства загалом [5]. За його результатами приймається низка важливих управлінських рішень щодо перегляду розміру основної заробітної плати, виплати премій, окремих надбавок, направлення на навчання, курси підвищення кваліфікації, перекваліфікація, інші заохочення тощо.

Список використаних джерел

1. Малтиз В.В., Тарасенко Ю.В. Оцінка персоналу: сучасні методи та інструменти її проведення. Економіка і суспільство, – № 19/2018, – с. 484-489.
2. Armstrong, M., & Baron, A. (2018). Human Resource Management: Theory and Practice. Kogan Page Publishers.
3. Bratton, J., & Gold, J. (2017). Human Resource Management: Theory and Practice. Palgrave Macmillan.
4. Оцінювання персоналу. / С. О. Цимбалюк, О. М. Білик. – К.: КНЕУ, 2021. – 311, [1] с. ISBN 978-966-926-363-6.
5. Брилль І.В. Інструменти оцінювання людського капіталу. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції "Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології". 5-6 бер. 2024. К.: НАУ, 2024. 630 с.

Васильчишин О. Б.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри безпеки
та правоохоронної діяльності,
Західноукраїнський національний
університет, м. Тернопіль

УДК 336.713:343.72
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.10>

ФІНАНСОВІ ЗЛОЧИНИ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

На сьогодні в Україні посилюються такі криміногенні явища, як тінізація та монополізація економіки, легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима тощо. Звідси формується загрозлива ситуація у фінансовій сфері країни, де останніми роками збільшилася кількість протиправних діянь, які призводять до ненадходження до бюджету країни значних коштів, підриву довіри споживачів до банківської системи, підвищення безпекових вимог до банківських інституцій, що загалом впливає на забезпечення належного рівня національній безпеці України [1, с.127] особливо в період збройної агресії російської федерації.

Також, в реаліях відтоку капіталу із переміщенням осіб, які постраждали від збройної агресії й виїхали за кордон, банки України діють в умовах підвищеної ризикованості ринкового середовища, що ставить відповідні вимоги до забезпечення та підтримки їх фінансової стійкості, вибору раціонального варіанта розміщення ресурсів, оцінки та контролю своєї діяльності [2, с.43]. Також, стратегія європейської інтеграції України спирається на об'єктивні передумови та сучасні глобалізаційні процеси з їх перевагами та загрозами. Це обумовлює необхідність вироблення ефективних напрямків її реалізації [3, с.19].

Зауважимо, що У 2024 році спостерігалось зменшення кількості незаконних дій та шахрайських операцій з використанням платіжних карток, за якими були понесені збитки. Цей показник порівняно з 2023 роком знизився на 2 тис. операцій (або на 1%) – до 270 тис. операцій. Відповідно на один мільйон видаткових операцій із платіжними картками припадала 31 шахрайська операція. Відносна кількість шахрайських операцій зменшилася ще суттєвіше – на 8%, якщо порівнювати з 2023 роком, завдяки зростанню загальної кількості видаткових операцій. Про це свідчать результати аналізу отриманих за 2024 рік статистичних даних щодо збитків надавачів платіжних послуг, їх клієнтів та торговців [4].

Зокрема, у січні-квітні 2025 Національна поліція України ініціювала 225 досудових розслідувань щодо незаконних дій з документами на переказ, платіжними

картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, вручила 213 підозр та передала 170 обвинувальних актів. Бюро економічної безпеки для якого вид цих злочинів є профільним відкрило всього 12 кримінальних проваджень, вручило 2 підозри, та звернувся з двома клопотаннями про звільнення від кримінальної відповідальності до суду. Хоча цей вид фінансового злочину не є досить поширеним, проте, очевидно, що банки та інші фінансові установи потребують ефективної системи, яка б справлялась із виявленням підробки та несанкціонованого доступу до фінансів. Фактично від таких дій страждає нормальне функціонування банківської системи та особисті фінансові інтереси потерпілих.

Як бачимо, правоохоронна система активно залучена до розслідувань фінансових злочинів, які загалом мають важливий вплив на економічну стабільність та рівень довіри від міжнародних партнерів, і боротьба з такими злочинами під час війни має бути максимально ефективною. У той же час важливо зберігати розумний баланс, без тиску на добросовісний бізнес, зокрема, через нібито ухилення від сплати податків. Адже саме бізнес грає важливу роль у наповненні державного бюджету, і, на жаль, крім боротьби із зовнішнім ворогом, часто стикається із внутрішнім – у вигляді правоохоронців та сфабрикованих справ.

В умовах воєнної агресії банківська система держави, на яку спрямована дана агресія особливу увагу повинна спрямовувати на забезпечення безпеки від кіберзагроз для банків та їхніх клієнтів акцентуючи на таких аспектах, як:

- ❑ адаптивність банківського сектора до новітніх кіберзагроз;
- ❑ посилення відповідальності банків, у тому числі й фінансової, перед регулятором;
- ❑ віддалена робота банківських фахівців, що породжує зростання ризиків людського фактора;
- ❑ швидке оновлення шкідливого програмного забезпечення.

Варто врахувати, що жодна банківська установа в банківському секторі України не зацікавлена в поширенні інформації про кібератаку, якої вона зазнала. Причиною такої закритості є насамперед загроза підвищення репутаційних ризиків, оскільки така інформація, навіть у разі відбиття кібератаки, може призвести до відтоку клієнтів, які, мислячи за принципом "диму без вогню не буває", будуть забирати депозити, знижуючи ліквідність банку. Ще одним фактором небажання банків поширювати подібну інформацію є те, що така інформація приверне увагу інших зловмисників, які, маючи досвід і необхідні інструменти, можуть пройти через встановлені патчі і знову здійснити успішну кібератаку на інфраструктуру банку.

Отже, банківські установи та регулятор банківської системи України на постійній основі зобов'язані вживати превентивних заходів щодо можливих фінансових злочинів задля забезпечення належного рівня національної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Васильчишин О.Б. Фінансові злочини у фіскальній сфері як загроза економічній безпеці України. Світ фінансів, 2021. № 1(66). С. 124–137. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1422/1428>.
2. Васильчишин О.Б. Злиття та поглинання в банківській системі України. ScienceRise. – 2015. – № 6(3). – С. 43–50.
3. Васильчишин О., Титор В., Цар А. Імплементация зарубіжного досвіду щодо розслідування фінансових злочинів. Економічний аналіз. 2020. №30. с.17-23.
4. Кількість випадків шахрайства з картками знизилася, збитки за ними – зросли. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kilkist-vipadkiv-shahraystva-z-kartkami-znizilasya-zbitki-za-nimi-zrosli>.

Волошин В. С.,

УДК 004.9

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних
технологій та економічної кібернетики,
Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне

Гарват К. О.,

здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне

ВЕБПЛАТФОРМИ КРАУДФАНДИНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

У сучасному суспільстві стрімко зростає роль громадянських ініціатив, соціальної взаємодії та незалежного фінансування через цифрові канали. Платформи для краудфандингу стали важливим інструментом, що дозволяє небайдужим громадянам підтримувати гуманітарні, культурні, освітні та військові проєкти.

Взагалі, поняття "краудфандинг" – це форма колективного фінансування, яка передбачає добровільне надання коштів великою кількістю людей для підтримки проєктів, ідей або ініціатив через мережу Інтернет. Сам термін утворений із двох англійських слів: crowd (натовп, громада) і funding (фінансування), що буквально означає "фінансування громадою" [1].

У класичній моделі краудфандингу виокремлюють чотири основні складові: ініціатор проєкту, краудфандингова платформа як технічний інструмент розміщення та адміністрування кампанії, донори, що здійснюють фінансові внески, а також механізми звітності чи винагород. Ефективність такої кампанії зумовлюється низкою чинників: прозорістю організаційних процедур, ступенем довіри до ініціаторів, якістю презентації інформаційних матеріалів і результативністю використання соціальних мереж як засобу комунікації та просування.

Краудфандингові платформи становлять собою спеціалізовані вебсистеми, призначені для організації процесів залучення фінансових ресурсів від широкого кола учасників. Вони виконують функцію посередника між ініціаторами проєктів та потенційними донорами, забезпечуючи інфраструктуру для технічної підтримки, платіжних операцій і комунікаційної взаємодії, що сприяє ефективній реалізації фінансових ініціатив.

Платформи можуть значно відрізнятися за моделлю фінансування, функціональністю, цільовою аудиторією та юридичним статусом. Залежно від принципів взаємодії між сторонами, краудфандингові сервіси класифікуються на кілька основних типів:

1. Благодійні (donation-based) – це найпоширеніший тип краудфандингу в соціальній сфері; донори надають кошти без очікування винагороди чи повернення; приклади: GoFundMe, JustGiving, KOLO, Повернись живим.

2. Винагородні (reward-based) – передбачають, що донори отримують певну нематеріальну або матеріальну винагороду у разі успіху кампанії; такий тип краудфандингу характерний для креативних або інноваційних проєктів; приклади: Kickstarter, Indiegogo, Велика Ідея.

3. Інвестиційні (equity-based) – донори виступають у ролі інвесторів, які в обмін на кошти отримують частку бізнесу, дивіденди або інші форми прибутку; такий тип вимагає юридичної легалізації інвестицій, прозорості структури бізнесу, аналітики та звітності; приклади: StartEngine, SeedInvest.

4. Позикові (debt-based) – формат полягає у наданні мікропозик або кредитів з фіксованою ставкою чи очікуваним поверненням коштів; зазвичай використовується для фінансування соціальних або підприємницьких ініціатив у країнах, що розвиваються; приклади: Kiva, LendingClub.

5. Peer-to-Peer (P2P-fundraising) – особливий формат, у якому не лише організація, але й окремі учасники (фандрейзери) можуть створювати персональні кампанії в межах однієї великої ініціативи; це розширює охоплення аудиторії, дозволяє делегувати поширення збору серед друзів і партнерів, забезпечує "вірусний" ефект; приклади: Donorbox P2P, PayBee P2P, JustGiving P2P. [2; 3]

Попри зростання популярності краудфандингових сервісів, українські проєкти стикаються з низкою обмежень, що ускладнюють їхню реалізацію. Зокрема, існують труднощі з проведенням платежів, оскільки частина платформ

не підтримує операції з українськими банківськими картками чи транзакції у національній валюті. Додатковою перешкодою є вимога підтвердження резидентства, адже для проходження верифікації часто необхідна юридична адреса у США або Великій Британії. Важливим чинником залишаються й правові бар'єри, пов'язані з регулюванням процесів фіскалізації, звітності та цільового використання благодійних коштів.

В умовах війни ці фактори створюють потребу в локалізованих рішеннях, що адаптовані під українське законодавство, мову, платіжну інфраструктуру та специфіку гуманітарної допомоги.

Активна фаза розвитку краудфандингу в Україні розпочалася після подій Революції Гідності 2014 року, однак якісно новий етап цього процесу настав у 2022 році з початком повномасштабної війни. Саме в умовах воєнних викликів онлайн-збір коштів перетворився на ключовий механізм швидкого фінансування Збройних сил, гуманітарних програм, волонтерських ініціатив та соціально орієнтованих проєктів. У результаті в Україні сформувалася власна краудфандингова екосистема, що враховує специфіку локального правового середовища, особливості фінансових інструментів і потреби цільової аудиторії [4]. Важливо підкреслити, що саме поєднання цифрових технологій, активності громадянського суспільства та високого рівня довіри до волонтерських структур забезпечило ефективність цієї моделі в кризових умовах.

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика українських
вебресурсів для краудфандингу соціальних проєктів**

Назва ресурсу / Критерій	Спільнокошт (Big Idea)	Повернись живим	Фонд Сергія Притули	KOLO
Тип	Reward-based, Donation	Donation- based	Donation-based, P2P	Donation- based
Рік запуску	2012	2014	2020	2022
Фокус	Освітні, соціальні проєкти	Допомога ЗСУ	Допомога ЗСУ, P2P кампанії	Обладнання для фронту
Платформа	biggggidea.com	savelife.in.ua	prytulafoundation.org	koloua.com
Модель винагород	Так (мерч, участь)	Ні	Ні, але активна комунікація	Ні
Мобільна адаптивність	Так	Так	Так	Так
Інтеграція з банківськими системами	LiqPay, Приват24	Monobank, Приват24	Monobank, карткові збори	Monobank, криптовалюти
Модель P2P	Обмежено	Ні	Так, фандрейзери, амбасадори	Так, через індивідуальні збори

Джерело: авторська розробка.

Українські краудфандингові платформи не лише врахували специфіку національного середовища, але й продемонстрували здатність ефективно функціонувати в умовах суспільних та воєнних криз. Їхня результативність ґрунтується на поєднанні зручності користування, високого рівня довіри з боку аудиторії та організаційної гнучкості. Досвід показує, що локальні цифрові інструменти здатні конкурувати з глобальними сервісами, якщо забезпечується прозорість управлінських процесів, належна система звітності та активна комунікація з громадськістю у цифровому середовищі.

Список використаних джерел

1. Поняття "краудфандинг" : вебсайт. URL: <https://w.wiki/ESGB> (дата звернення 22.09.2025).
2. Краудфандинг: що це таке та навіщо потрібен : вебсайт. URL: <https://www.zen.com/ua/blog/business-uk/crowdfunding-definition-and-purpose> (дата звернення 22.09.2025).
3. Краудфандинг: стратегії залучення коштів та перспективи краудфандингу : вебсайт. URL: <https://welfare.green/kraudfanding-strategii-zaluchennya-koshtiv-ta-perspektivi-kraudfandingu> (дата звернення 22.09.2025).
4. Краудфандинг: як отримати інвестиції для старту бізнесу : вебсайт. URL: <https://rates.fm/ua-uk/invest/kraudfanding-yak-otrimati-investiciyi-dlya-startu-biznesu> (дата звернення 22.09.2025).

Гурська Л. Л.,
Відокремлений структурний
підрозділ "Ірпінський фаховий коледж"
Національного університету біоресурсів і
природокористування України, м. Ірпінь

УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ

Вторгнення росії в Україну, яке почалося понад три роки тому, призвело до дестабілізації в усіх аспектах суспільного життя. Однією з найбільш уразливих галузей стали освіта та наука, які не встигли стабілізуватися після випробування глобальною пандемією. Заклади освіти змушені адаптуватися до обмежень та загроз, стикнувшись із завданням гарантувати безпеку, надійність та доступність освіти в найскладніших умовах.

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави йдеться в Законі України "Про освіту" [1]. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству.

Економічна освіта, яка традиційно базувалася на класичних теоретичних моделях та стабільних ринкових умовах, сьогодні потребує кардинального переосмислення з урахуванням реалій воєнного часу та режиму міжнародних санкцій.

Проблема формування та набуття економічної компетентності здобувачами освіти досліджувалася досить широким колом науковців. Зокрема, вітчизняні науковці О. Буга, Г. Морозова, К. Овакімян, О. Падалка, Т. Поясок, І. Пронікова, Ю. Пузієнко, Г. Реброва, М. Свіржевський, Т. Ткаліч, О. Рехтета, О. .

Актуальність дослідження формування економічної компетентності в умовах гібридної війни зумовлена необхідністю підготовки нового покоління економістів, здатних ефективно працювати в умовах невизначеності, приймати обґрунтовані рішення в кризових ситуаціях та сприяти економічному відновленню країни у повоєнний період. Водночас, цей процес ускладнюється об'єктивними обставинами: руйнуванням освітньої інфраструктури, переміщенням навчальних закладів, обмеженістю ресурсів, необхідністю дистанційного навчання та психологічним тиском на учасників освітнього процесу. Ці фактори вимагають розробки інноваційних підходів та адаптації існуючих методик викладання до екстремальних умов. Таким чином, формування економічної компетентності студентів в умовах гібридної війни та економічних санкцій постає як комплексна науково-методична проблема, що потребує ґрунтового осмислення та практичного вирішення для забезпечення якісної підготовки майбутніх економічних кадрів України [2].

Економічна компетентність – це динамічна сукупність економічних знань, умінь, навичок, досвіду, професійно важливих якостей та ціннісного ставлення, що дозволяє особі успішно реалізовувати свою професійну та/або навчальну діяльність у сучасних соціально-економічних умовах. Вона передбачає здатність співвідносити власні економічні інтереси з ресурсами та інтересами суспільства, ефективно діяти в економічному просторі. Ключові складові економічної компетентності: економічні знання, економічна свідомість, економічне мислення, навички та

вміння. Економічна компетентність у сучасних умовах має включати не лише глибоке розуміння ринкових механізмів та фінансових інструментів, а й здатність аналізувати ризики гібридних загроз, оцінювати вплив геополітичних факторів на економічні процеси, розуміти логіку та наслідки санкційних режимів, а також розробляти стратегії економічної стійкості та відновлення.

Гібридна війна, яка поєднує військові дії з інформаційними атаками, кібервійною та економічним тиском, створює принципово нові умови функціонування економіки та формує специфічні вимоги до підготовки майбутніх фахівців. Паралельно з цим, система міжнародних економічних санкцій проти агресора та відповідні контрсанкції формують новий глобальний економічний ландшафт, в якому майбутнім спеціалістам доведеться працювати.

Формування професійної майстерності орієнтований на розвиток особистісного потенціалу майбутніх економістів, накопичення ними досвіду взаємодії та спілкування при включенні в реальні умови життєвого простору. Сформована економічна компетентність надає майбутньому фахівцю безліч переваг: конкурентоспроможність, адаптаційність, мобільність до сучасних ринкових відносин. Післявоєнна відбудова України потребуватиме фахівців, які мають аналітичні вміння, навички оцінки стану господарської бази; здібності до проектування та реалізації інвестиційних та інноваційних проєктів. Завдяки затребуваності фахівці економічного спрямування з високим рівнем економічної компетентності, можна говорити про можливості повноцінно та якісно організувати розвиток особистості.

Сьогодні, коли Захисники України героїчно боронять нашу землю, освітня сфера намагається розвиватись, відповідаючи на виклики сьогодення. Хоча практика онлайн навчання під час війни виявила низку недоліків, проте в кризових умовах, що загрожуватимуть життю та здоров'ю здобувачів освіти (перехід війни в пасивну фазу), але обов'язково за умови усунення недоліків, таких підхід може стати гідною альтернативою забезпечення вільного доступу до освіти в Україні. Аналіз планів та проєктів із відновлення України, над якими вже зараз працюють фахівці, свідчить, що держава, дотримуючись взятих на себе зобов'язань щодо забезпечення доступності до освіти, продовжує працювати вже сьогодні над забезпеченням якості навчання – це, насамперед, спроможність фахівців допомагати студенту гармонійно особистісно розвиватися, реалізовувати свій талент та потенціал, навчати його критично мислити, бути обізнаною щодо інноваційних технологій та практичних життєвих кейсів, що допоможуть йому в майбутньому стати соціально відповідальним громадянином із активною життєвою позицією та продовжувати саморозвиток усе життя.

Отже, українська освіта у час війни потребує координації та співпраці між державними органами, міжнародними співтовариствами, місцевими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту здобувачів освіти в умовах навчання.

Освітній процес в Україні, як і саме існування Української держави, є можливим завдяки захисту нашої країни Збройними Силами України, у лавах яких перебувають також наші студенти та викладачі. Тому кожен з нас має виконувати свої обов'язки в навчанні, на роботі та в громадянському житті, щоб у 2025 році здобути перемогу та перетворити Україну на потужну високоосвідчену європейську державу.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про освіту" №2145-VIII від 05.09.2017 р. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Освітньо-професійна програма "Професійна освіта (Економіка)" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка. Спеціальність 015 Професійна освіта (Економіка). Мукачівський державний університет. 2023. URL: <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/> (дата звернення: 21.09.2025).

Кичкайло О. А.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки", м. Київ

УДК [334:631.1]:330.34
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.11>

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії воєнного часу зумовили потребу у переосмисленні підходів до оцінювання інклюзивного розвитку аграрної сфери. Втрата людського капіталу, руйнування інфраструктури та екологічні загрози вимагають створення методик, здатних комплексно відображати стан сільських територій [1].

У науковій літературі інклюзивний розвиток трактується як поєднання соціальних, економічних та екологічних вимірів [2; 3 с.114-115]. Дослідники

підкреслюють, що саме наявність інституцій, здатних забезпечити рівний доступ до ресурсів, є визначальною передумовою стійкого зростання [4, с. 25]. У період воєнного стану до цієї триєдиної моделі додається ще один компонент – безпековий вимір, що охоплює рівень втрат, кількість ВПО та стан критичної інфраструктури [5, с. 80].

Оскільки інклюзивний розвиток поєднує економічний, соціальний, екологічний та безпековий виміри, його оцінювання не може ґрунтуватися на одному інструменті. Для відображення реальної картини використовують методичні підходи різного рівня – від статистичних до просторових і соціологічних. Зокрема, до них належать:

- статистичні методи (порівняння доходів, зайнятості, рівня послуг);
- індикативні підходи (індекси інклюзивності розвитку);
- соціологічні опитування (суб'єктивне відчуття включеності);
- GIS-аналіз (просторове картування руйнувань та диспропорцій);
- SWOT-аналіз (виявлення сильних і слабких сторін громад).

У воєнних умовах потреба в адекватному оцінюванні інклюзивного розвитку зростає, адже результати такого моніторингу безпосередньо впливають на визначення пріоритетів відновлення. Існуючі методи оцінювання охоплюють як кількісні, так і якісні підходи, але жоден із них не забезпечує повної картини:

- статистичні підходи відображають об'єктивні показники (зайнятість, доходи, структура виробництва) і зручні для міжрегіональних порівнянь, але обмежені у відображенні якісних змін;

- соціологічні опитування дозволяють оцінити участь населення, рівень задоволеності життям та доступності послуг, однак потребують значних ресурсів і репрезентативних вибірок;

- індикативні системи інтегрують різні аспекти інклюзивності та створюють комплексний індекс, але мають проблему суб'єктивності відбору індикаторів та узгодження даних

- SWOT-аналіз зручний для стратегічного планування громад, проте відзначається суб'єктивністю оцінок і складністю стандартизації [7, с. 36–37];

- картографічний підхід (GIS-аналіз) візуалізує просторові диспропорції, визначає "гарячі точки", але носить радше описовий, ніж аналітичний характер [6];

- мікроекономічне моделювання дозволяє прогнозувати вплив політик на різні групи населення, але вимагає значних масивів даних і високої аналітичної експертизи.

Таким чином, найбільш ефективним є поєднання кількох методів: статистичного та соціологічного аналізу, індикативних рамок і просторової візуалізації. Такий підхід забезпечує багатовимірне розуміння процесів, дозволяє одночасно фіксувати об'єктивні тенденції та враховувати суб'єктивні очікування населення.

У воєнних умовах комплексне оцінювання інклюзивного розвитку сільських територій стає не лише інструментом моніторингу, а й практичним механізмом формування стратегії відновлення. Воно дає змогу визначити критичні зони, ефективніше спрямовувати ресурси та підвищувати стійкість громад до соціально-економічних викликів.

Список використаних джерел

1. Борщевський В., Матвеев Є., Куропась І., Микита О. Війна. Громади. Децентралізація. Як налагодити ефективне управління громадами в сучасних геополітичних реаліях. *Громадський простір*. 2022. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vijna-hromady-detsentralizatsiya-yak-nalahodyty-efektyvne-upravlinnya-hromadamy-v-suchasnyh-heopolitychnyh-realiyah>.
2. Бучинська Т. В. Взаємозв'язок між інклюзивним розвитком економіки держави та формуванням універсальних компетентностей людини. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6414> (дата звернення: 24.09.2025).
3. Майовець Є. Й., Майовець Ю. М. Інклюзивна інституційна модель інноваційного розвитку аграрної економіки. *Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Серія "Економічні науки"*. 2020. № 4. С. 114–122. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2020-4-114-122>.
4. Степаненко С. В. Використання та відтворення ресурсного потенціалу аграрного бізнесу за умов інклюзивної економіки. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 2 (82). С. 22–27. <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-82-4>.
5. Степаненко С. В. Соціальна інклюзія як пріоритет подальшого розвитку аграрного сектору і сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Вип. 46. С. 77–82. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2023-46-14>.
6. Olmedo L., O'Shaughnessy M. Community-Based Social Enterprises as Actors for Neo-Endogenous Rural Development: A Multi-Stakeholder Approach. *Rural Sociology*. 2022. Vol. 87 (4). P. 1191–1218.
7. Павлов О. І., Дідух С. М., Барвіненко В. Д. Роль агрохолдингів в інклюзивному розвитку об'єднаних територіальних громад та районів: синергетичний ефект децентралізації. *Регіональна економіка*. 2020. № 4. С. 32–42.

Ліпський Ю. В.,
канд. екон. наук,
доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та публічного управління,
Національна академія статистики,
обліку та аудиту, м. Київ

УДК 339.432:659.1:005.334

РЕПУТАЦІЙНІ РИЗИКИ У МІЖНАРОДНОМУ РЕКЛАМНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ АГРОБІЗНЕСУ

Сучасний агробізнес дедалі активніше інтегрується у глобальні ланцюги створення вартості, що вимагає від українських виробників високої конкурентоспроможності не лише за рахунок якості продукції чи цінової політики, а й завдяки ефективному рекламному менеджменту. У міжнародному середовищі реклама стає важливим чинником формування репутації компанії та країни походження продукції. Довіра, прозорість і стабільність комунікацій набувають стратегічного значення. Будь-яка помилка у рекламній діяльності може призвести до суттєвих репутаційних втрат, обмеження доступу на ключові ринки та зниження вартості бренду. Саме тому аналіз та управління репутаційними ризиками у міжнародному рекламному менеджменті є актуальним завданням для українського аграрного сектору.

Репутаційні ризики у міжнародному рекламному менеджменті визначаються як потенційні загрози для ділової репутації підприємства, що виникають унаслідок негативного сприйняття рекламних повідомлень або невідповідності між обіцянками бренду та реальними характеристиками продукції [1]. На відміну від фінансових чи виробничих ризиків, вони мають довгостроковий характер: втрата довіри партнерів і споживачів відновлюється повільно, а наслідки можуть відчуватися роками.

У сфері агробізнесу репутаційні ризики посилюються особливостями продукту. Сільськогосподарська продукція безпосередньо впливає на здоров'я та харчування людей, тому вимоги до чесності й прозорості реклами тут значно вищі, ніж у багатьох інших галузях. Якщо у промисловому секторі помилкове рекламне повідомлення може зменшити попит на певний товар, то в агробізнесі воно здатне підважити довіру до цілої категорії продукції з конкретної країни.

У міжнародному рекламному менеджменті аграрних підприємств особливого значення набувають чинники, що можуть спричиняти репутаційні ризики. Одним із них є **культурні бар'єри**. Рекламні кампанії, які не враховують

локальні норми та традиції, нерідко викликають негативну реакцію споживачів. Для ринків Близького Сходу визначальною є відповідність продукції релігійним вимогам, у країнах Азії – повага до кулінарних традицій і культурних символів, а в Європейському Союзі – акцент на екологічності та сталому виробництві. Ігнорування цих аспектів може сприйматися як неповага або недбалість.

Другим ризиком виступає **невідповідність рекламних обіцянок реальності**. Перебільшення характеристик продукції, зокрема врожайності, користі для здоров'я чи екологічності, формує розрив між очікуваннями та фактичним досвідом споживача. Це призводить до зниження довіри до бренду та ускладнює подальшу комунікацію.

Не менш загрозливими є **інформаційні атаки та дезінформація**. У конкурентному міжнародному середовищі аграрні компанії можуть ставати об'єктами дискредитаційних кампаній [2]. Фейки щодо низької якості або небезпечності продукції швидко поширюються в медіа, створюючи негативний образ навіть за відсутності реальних підстав.

Окрему групу становлять **геополітичні чинники**. Походження продукції з країни, що перебуває у стані війни чи економічної нестабільності, нерідко формує упереджене ставлення до неї з боку зарубіжних покупців. У таких умовах рекламні повідомлення мають бути спрямовані на посилення аргументів щодо стабільності, надійності поставок та відповідальності виробника.

Таким чином, успішність міжнародних рекламних стратегій аграрних підприємств значною мірою визначається здатністю враховувати культурні особливості, забезпечувати достовірність комунікацій, протидіяти дезінформації та адаптуватися до геополітичних викликів.

Репутаційні ризики у міжнародному рекламному менеджменті аграрних підприємств проявляються по-різному залежно від регіональних особливостей. У країнах Європейського Союзу головним критерієм виступає дотримання екологічних стандартів і наявність сертифікації. Будь-які перебільшення у рекламі щодо "органічності" чи "натуральності" продукції без належних підтверджувальних документів здатні спровокувати скандали та суттєво знизити довіру споживачів.

В азійських країнах визначальним фактором є гармонізація товарів із місцевими кулінарними традиціями та смаковими уподобаннями. Рекламні повідомлення, що демонструють байдужість до культурного контексту, сприймаються як прояв неповаги до цінностей споживачів і формують негативне ставлення до бренду.

На ринках Близького Сходу ключовим є дотримання релігійних вимог. Відсутність сертифікатів "халяль" чи "кошер" значно знижує рівень довіри до продукції, навіть якщо вона повністю відповідає іншим критеріям якості.

В африканських країнах особлива увага приділяється стабільності постачань. Якщо компанія позиціонує себе як надійний і регулярний постачальник, але фактично стикається з перебоями у логістиці, це формує репутаційні ризики не лише для конкретного підприємства, а й для країни-експортера в цілому.

Таким чином, успішність рекламних стратегій аграрних компаній на міжнародних ринках безпосередньо залежить від урахування культурних, релігійних та економічних чинників, а також від здатності забезпечити прозорість і відповідність заявленим у рекламі обіцянкам.

Управління репутаційними ризиками вимагає цілісної стратегії рекламного менеджменту.

По-перше, необхідна адаптація культурних кодів. Рекламні повідомлення повинні відображати особливості локальних цінностей, використовувати зрозумілу символіку й відповідати мовним та етичним нормам.

По-друге, важливою є прозорість та достовірність інформації. Усі твердження мають підтверджуватися сертифікатами, лабораторними дослідженнями чи незалежними оцінками. Це особливо актуально для продукції, що позиціонується як органічна чи "еко".

По-третє, компанії повинні мати системи кризових комунікацій, здатні оперативно реагувати на негативні інформаційні хвилі. Завчасно розроблений антикризовий протокол дозволяє мінімізувати репутаційні втрати.

По-четверте, важливим інструментом є цифрові технології. Використання CRM, систем моніторингу соціальних мереж і медіа-аналітики допомагає швидко виявляти репутаційні ризики та здійснювати корекцію рекламних кампаній у реальному часі.

Нарешті, довгострокове управління передбачає побудову репутаційного капіталу через сталі практики, участь у міжнародних виставках, дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності та акцент на національній ідентичності української продукції.

Невдале управління репутаційними ризиками у міжнародному рекламному менеджменті може призвести до значних втрат: зниження довіри до бренду, скорочення обсягів контрактів, обмеження доступу до преміальних сегментів ринку. Водночас правильно організована робота з ризиками здатна трансформувати їх у конкурентну перевагу [3]. Компанії, які демонструють прозорість, повагу до культурних норм і сталість у постачанні, отримують репутацію надійних партнерів, що відкриває їм нові ринкові можливості.

Для України, яка прагне закріпитися як один із ключових постачальників агропродукції у світі, стратегічне значення має формування позитивного іміджу

на рівні держави. Реклама повинна не лише просувати окремі компанії, а й підкреслювати загальну репутацію країни як надійного виробника та експортера.

Репутаційні ризики є невід'ємною складовою міжнародного рекламного менеджменту агробізнесу. Вони виникають під впливом культурних бар'єрів, невідповідності рекламних обіцянок реальності, інформаційних атак і політичної нестабільності. Водночас системний підхід до управління цими ризиками, заснований на культурній адаптації, прозорості, антикризових комунікаціях і цифрових інструментах, дозволяє мінімізувати їх вплив і навіть використовувати для посилення конкурентних позицій. Для українських аграрних підприємств робота з репутаційними ризиками є не лише захистом від можливих загроз, а й стратегічним ресурсом для розширення експортних можливостей і формування позитивного іміджу на глобальному ринку.

Список використаних джерел

1. Зайцева О., Гавловська Н., Чумак Р. Маркетингові інструменти забезпечення економічної безпеки рекламного бізнесу у цифровому середовищі. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2024. Т. 330, № 3. С. 227–230.
2. Гончаренко Ю. О. Еволюція підходів до PR-діяльності в українському бізнесі: від іміджу до економічного результату. *Академічні візії*. 2022. № 8–9. С. 43–53.
3. Кісіль Б. О. Методи визначення та оцінки репутаційних ризиків підприємства. *Молодий вчений*. 2016. № 1. С. 782–786.

Макаренко В. Ю.,

канд. екон. наук, старший викладач
кафедри менеджменту та фінансів,
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків

УДК 005:502.131

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.12>

АДАПТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Діяльність суб'єктів господарювання як на національному, так і на міжнародному рівнях перебуває під значним впливом множинних дестабілізуючих чинників. Сукупність таких феноменів, як світові кризи (пандемія, воєнні конфлікти), прискорений технологічний прогрес, повна цифровізація та переорієнтація управлінських

парадигм на екологічні та соціальні пріоритети, актуалізує необхідність інноваційної трансформації. Для посилення здатності до пристосування в умовах сучасного бізнес-середовища, організації повинні впроваджувати нові форми організації, стратегічне планування та інноваційний менеджмент.

Наразі стратегічно важливим завданням, що стоїть перед організаціями України є необхідність розробки або актуалізації стратегії сталого розвитку та її подальшої імплементації в загальну стратегію управління. Відтак сучасний стан функціонування українських організацій вимагає впровадження адаптивного менеджменту.

Проте, інтеграція засад сталого розвитку в стратегію управління супроводжується комплексом викликів і ризиків. В умовах невизначеності та потійної зміни зовнішнього середовища від системи менеджменту вимагається підвищення гнучкості, адаптивності та здатності реагувати на політичні, ринкові, соціальні та екологічні чинники, що активно впливають на досягнення цілей організації [1].

Пропонуємо розглядати сутність адаптивного менеджменту як підтримку внутрішньої стабільності організації під впливом мінливості зовнішнього середовища, а з іншого боку, імплементацію управлінських рішень з метою забезпечення своєчасного фітбеку усіх структурних елементів на зміну факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ [2].

Як стверджує Георгіаді Н. Г., адаптаційний менеджмент здатний збалансувати потреби бізнесу, суспільства та екології, при досягненні цілей сталого розвитку, задля підтримки конкурентоспроможності організації [3].

Список використаних джерел

1. Тяхтенко Н. А. Адаптивний менеджмент як важливий чинник повоєнного відновлення України. URL: <https://peers.international/paper/adaptivniy-menedzhment-yak-vazhliviy-chinnik-povoennogo-vidnovlennya-ukraini>.
2. Жосан Г. В. Адаптивний менеджмент і сталий розвиток: взаємозв'язок понять у контексті управління діяльністю підприємства в умовах невизначеності. Бізнес Інформ. 2021. № 3. С. 179-187. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001261171>.
3. Георгіаді Н. Г. Поняття і види адаптаційних систем менеджменту підприємств. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-1>.

Приходько О. В.,
провідний економіст, відділ
проблем економіки підприємств,
Інститут економіки промисловості
НАН України, м. Київ

УДК 331.101.6:658.3

АНАЛІЗ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ТА МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ВТРАТ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Ключову роль у стратегічному управлінні підприємствами в умовах воєнного та повоєнного часу відіграє оцінювання втрат людського потенціалу. Воно становить основу для формування обґрунтованих рішень щодо відновлення та розвитку, зокрема в аспектах оптимізації зайнятості, трансформації компетенцій і раціоналізації кадрового потенціалу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю критичного переосмислення існуючого методичного апарату для оцінки таких втрат з метою його адаптації до сучасних просторово-економічних реалій України. Огляд наукових джерел свідчить, що кількісна оцінка втрат людського потенціалу підприємств ґрунтується на спектрі підходів, що допускають класифікацію за низкою критеріїв, а саме:

1) Ресурсний підхід передбачає оцінювання втрат людського потенціалу на основі аналізу динаміки кількісних та якісних характеристик трудових ресурсів підприємств (демографічні, кваліфікаційні, професійні показники, тощо). Методики оцінювання втрат людського потенціалу підприємств, що ґрунтуються на ресурсному підході та зосереджуються на аналізі динаміки кількісних і якісних характеристик трудових ресурсів (зокрема, демографічних, кваліфікаційних, професійних), були розроблені та вдосконалені низкою дослідників [2, 3].

Наведені дослідження формують теоретико-методологічну основу та містять комплексний аналіз різноманітних підходів до оцінки людського потенціалу підприємств, зокрема застосовуючи ресурсний підхід.

2) Функціональний підхід орієнтований на аналіз порушень у виконанні персоналом своїх функцій у межах виробничо-господарської системи, що призводить до зниження її ефективності (втрата компетенцій, порушення трудової дисципліни, девіантна поведінка). Функціональний підхід до оцінювання втрат людського потенціалу, зосереджений на аналізі порушення виконання персоналом базових функцій (наприклад, втрата компетенцій, порушення трудової дисципліни, девіантна поведінка), отримав детальне висвітлення в наукових працях [1, 2].

3) Резервно-адаптивний підхід ґрунтується на аналізі виснаження внутрішніх резервів працівника (мотиваційних, емоційних, інтелектуальних), що призводить до зниження адаптаційного потенціалу як індивіда, так і виробничо-господарської системи в цілому. Питання застосування резервно-адаптивного підходу до оцінювання втрат людського потенціалу, зосередженого на дослідженні внутрішніх резервів та адаптаційного потенціалу персоналу в умовах кризи, знайшло своє теоретичне обґрунтування в ряді наукових досліджень. [3, 5-7].

Представлені в наукових дослідженнях теоретико-методичні та практичні підходи до оцінки та розвитку резервних і адаптивних якостей персоналу формують концептуальну основу, визначають критерії значущості та структуру ключових компонентів резервно-адаптивного підходу;

4) Інноваційно-можливісний підхід полягає в оцінці втрат, пов'язаних із зниженням здатності персоналу до інноваційної діяльності, технологічного оновлення, міжнародної мобільності та крос-функціональної взаємодії. Ключовим науковим доробком виступає розробка інноваційно-можливісного підходу до оцінювання втрат людського потенціалу, орієнтованого на аналіз зниження інноваційної активності персоналу. Теоретико-методологічні засади цього підходу висвітлені в наступних дослідженнях. [2-4].

Приведені наукові праці надають глибокий аналіз та розкривають різноманітні підходи до оцінювання втрат людського потенціалу підприємств, і, у першу чергу, в контексті оцінювання втрати здатності персоналу до інноваційної активності, нарощення власних можливостей та інтелектуального капіталу виробничо-господарських систем.

Проведений аналіз засвідчує, що існуючі підходи до оцінювання втрат людського потенціалу (ресурсний, функціональний, резервно-адаптивний, інноваційно-можливісний) мають фрагментарний характер. Кожен із них акцентує увагу на окремому аспекті багатовимірного явища втрат, не забезпечуючи його комплексного охоплення. Аналіз виявлення обмежень окремих підходів демонструє їхню частковість:

а) ресурсний підхід, орієнтований на кількісно-якісні параметри (чисельність, кваліфікація, вік), не враховує структурні, поведінкові та стратегічні зміни в кадровому середовищі;

б) функціональний підхід, що фокусується на зниженні працездатності та порушенні норм поведінки, не охоплює латентні втрати, такі як виснаження резервів та зниження інноваційного потенціалу;

в) резервно-адаптивний підхід, зосереджений на внутрішніх адаптаційних спроможностях, ігнорує стратегічні аспекти розвитку персоналу (інновації, трансформація, інтеграція в міжнародний простір);

г) інноваційно-можливісний підхід, акцентований на стратегічній мобільності, не дозволяє оцінити втрати на фундаментальному рівні кадрової піраміди, зокрема демографічні, професійно-трудова та резервні.

Аналіз наукових джерел засвідчує відсутність уніфікованого методичного підходу до комплексної оцінки втрат людського потенціалу з урахуванням міжкомпонентних зв'язків. Це обумовлює необхідність розробки інтегральної багаторівневої методики, що враховуватиме як кількісні показники, так і структурну динаміку кадрових процесів, соціально-психологічні чинники та інституційно-просторові умови функціонування вітчизняних підприємств.

Список використаних джерел

1. Андрусишин Р. Аналіз особливостей розвитку девіантної поведінки підлітків. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Ужгород, 2022. Вип. 69. С. 13-19.

2. Брюховецька Н.Ю., Іваненко Л.В. Оцінювання людського капіталу та доданої вартості підприємств: теорія та практика: монографія / НАН України, Ін-т економіки промисловості. Київ, 2020. 184 с.

3. Брюховецька Н. Ю., Приходько О. В. Наукові підходи до визначення суті та змісту людського потенціалу підприємств. Бізнес Інформ. 2025. №5. С. 18–26. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-5-18-26>.

4. Єпіфанова І.Ю., Гладка Д.О. Методичні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу підприємства. Innovation and Sustainability. 2022. № 3. С. 152-158. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.152.158>.

5. Кіндзерский Ю.В., Микитенко В.В., Якубовський М.М. та ін. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку: монографія; за ред. канд. екон. наук Ю. В. Кінзерского / НАН України; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. Київ, 2009. 928 с.

6. Ларіна, Т., Гацько, А., Руденко, С. (2025). Методи оцінки та розвитку кадрового потенціалу в умовах кризи. Modeling the development of the economic systems, (1), 249–255. DOI <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-33>.

7. Чернявський, І. (2024). Розвиток компетентнісної компоненти інтелектуального капіталу підприємств в умовах цифрової економіки. Управління змінами та інновації, (12), 127-131. DOI <https://doi.org/10.32782/CMI/2024-12-20>.

Сук П. Л.,

УДК 657

д-р екон. наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Відокремлений підрозділ Національного
університету біоресурсів і природокористування
України "Ніжинський агротехнічний
інститут", м. Ніжин

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.13>

РОЗПОДІЛЕННЯ ВИТРАТ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ ЗА МЕТОДОМ НА ОСНОВІ ЧИСТОГО ДОХОДУ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОСЛУГ

Щоб здійснювати діяльність в умовах трансформаційних перетворень сьогодення підприємства повинні використовувати витрати.

Особливим видом витрат, що включаються у фінансові результати не у періоді здійснення, а у наступних періодах, є витрати майбутніх періодів (далі – ВМП).

Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності визначають ВМП як витрати, що мали місце протягом поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних звітних періодів [1].

Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій до ВМП включають витрати, пов'язані з підготовчими до виробництва роботами в сезонних галузях промисловості; з освоєнням нових виробництв та агрегатів; сплачені авансом орендні платежі; оплата страхового поліса; оплата торгового патенту; передплата на газети, журнали, періодичні та довідкові видання тощо.

Облік ВМП ведуть на рахунку 39 "Витрати майбутніх періодів", за дебетом якого ВМП накопичуються, а за кредитом – вони списуються (розподіляються) та включаються до складу витрат звітного періоду [2; 3].

ВМП відображаються в активі Балансу (Звіту про фінансовий стан) (форма № 1) у статті "Витрати майбутніх періодів" (код рядка 1170), у розділі II "Оборотні активи" [1; 4].

В зарубіжному бухгалтерському обліку для позначення ВМП застосовують такі терміни: "deferred expenses", "deferred charges", "deferred costs", "deferred expenditures" – відстрочені витрати, відкладені витрати, "deferred assets" – відстрочені активи або "prepaid expenses", "prepayments" – передплачені витрати.

Відстрочені витрати виникають, коли бізнес оплачує що-небудь перед використанням. Це часто включає такі речі, як орендна плата, страхування та ліцензії на програмне забезпечення. Підприємства реєструють ці платежі як активи і поступово перетворюють їх на витрати з часом [5].

Відкладені витрати являють собою грошові кошти, сплачені авансом за товари або послуги, які будуть спожиті в майбутніх періодах [6].

По наступних періодах ВМП розподіляють за певними методами. Їх застосовують різну кількість. Наприклад, для розподілу ВМП можна використовувати метод на основі чистого доходу від реалізації послуг.

Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) обчислюється шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів [4; 7].

Отже, чистий дохід (виручка) від реалізації послуг визначається як різниця між доходом від реалізації послуг і наданими знижками, сумами повернених коштів за ненадані або надані неякісно послуги, доходами, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податками і зборами.

Чистий дохід (виручка) від реалізації послуг може бути основою для створення методу розподілу ВМП.

Дані про дохід (виручку) від реалізації послуг узагальнюють на субрахунку 703 "Дохід від реалізації робіт і послуг" рахунку 70 "Доходи від реалізації".

На субрахунку 703 підприємства і організації, що надають послуги, показують інформацію про доходи від реалізації послуг, зокрема, дохід від орендних платежів за оренду об'єктів інвестиційної нерухомості, про результати зміни резервів незароблених премій.

За кредитом субрахунку 703 обліковується збільшення (одержання) доходу, за дебетом – належна сума непрямих податків (акцизного податку, податку на додану вартість та інших, передбачених законодавством); результат операцій перестрахування (у кореспонденції з субрахунком 705 "Перестрахування"); результат зміни резервів незароблених премій (у страхових організаціях); та списання у порядку закриття на рахунок 79 "Фінансові результати" [2; 3].

Розраховується чистий дохід (виручка) від реалізації послуг за формулою:

$$\text{ЧД(В)РП} = \text{Д(В)РП} - \text{НД} - \text{СПКНННП} - \text{ДДНК(П)} - \text{П} - \text{З}, \quad (1)$$

де: ЧД(В)РП – чистий дохід (виручка) від реалізації послуг; Д(В)РП – дохід (виручка) від реалізації послуг; НД – надані знижки; СПКНННП – суми повернених коштів за ненадані або надані неякісно послуги; ДДНК(П) – доходи, що за договорами належать комітентам (принципалам); П – податки; З – збори.

Річна сума розподілу ВМП за методом на основі чистого доходу від реалізації послуг вираховується як добуток суми розподілу ВМП на коефіцієнт

розподілу ВМП, який прораховується діленням чистого доходу від реалізації послуг за відповідні періоди на плановий обсяг чистого доходу від реалізації послуг за увесь період.

Розподіл ВМП за методом на основі чистого доходу від реалізації послуг виконують за формулами:

$$PCPBM\text{П} = CPBM\text{П} \times KPBMP, \quad (2)$$

де: PCPBMП – річна сума розподілу ВМП; CPBMП – сума розподілу ВМП; KPBMP – коефіцієнт розподілу ВМП.

$$KPBMP = O\check{C}D\check{B}P\text{П} : ПO\check{C}D\check{B}P\text{П}, \quad (3)$$

де: O\check{C}D\check{B}P\text{П} – плановий або фактичний обсяг чистого доходу (виручки) від реалізації послуг за окремі періоди; ПO\check{C}D\check{B}P\text{П} – плановий обсяг чистого доходу (виручки) від реалізації послуг за увесь період.

Аллокацію (від англ. *allocation* – розподіл, розміщення) ВМП за методом на основі чистого доходу від реалізації послуг можна визначати також за іншим варіантом:

$$PCPBM\text{П} = O\check{C}D\check{B}P\text{П} \times KPBMP, \quad (4)$$

$$KPBMP = CPBM\text{П} : ПO\check{C}D\check{B}P\text{П}. \quad (5)$$

Обрахувати ессаймент (від англ. *assignment* – розподіл) ВМП можна двома способами методу на основі чистого доходу від реалізації послуг: 1) із первісної (початкової) суми ВМП; 2) із залишкової (поточної) суми ВМП.

Розрахунок методу розподілу ВМП на основі чистого доходу від реалізації послуг виконаємо на прикладі.

Приклад. Початкова (первісна) сума ВМП – 115000 грн, строк розподілу – 10 років. За цей термін прогнозується отримати 605000 грн чистого доходу від реалізації послуг, у тому числі: за 1-й рік – 108000 грн, за 2-й рік – 95000 грн, за 3-й рік – 87000 грн, за 4-й рік – 71000 грн, за 5-й рік – 67000 грн, за 6-й рік – 54000 грн, за 7-й рік – 48000 грн, за 8-й рік – 36000 грн, за 9-й рік – 24000 грн, за 10-й рік – 15000 грн.

Коефіцієнти розподілу ВМП дорівнюють: за 1-й рік – 0,1785 (108000 : 605000 = 0,1785), за 2-й рік – 0,1570 (95000 : 605000 = 0,1570), за 3-й рік – 0,1438 (87000 : 605000 = 0,1438), за 4-й рік – 0,1174 (71000 : 605000 = 0,1174), за 5-й рік – 0,1107 (67000 : 605000 = 0,1107), за 6-й рік – 0,0893 (54000 : 605000 = 0,0893), за 7-й рік – 0,0793 (48000 : 605000 = 0,0793), за 8-й рік – 0,0595 (36000 : 605000 = 0,0595), за 9-й рік – 0,0397 (24000 : 605000 = 0,0397), за 10-й рік – 0,0248 (15000 : 605000 = 0,0248).

Прорахунок методу на основі чистого доходу від реалізації послуг за 1-м способом (від початкової (первісної) суми ВМП) здійснено в таблиці 1.

Таблиця 1

Перерахунок ВМП у наступні періоди за 1-м способом (від початкової (первісної) суми ВМП) методу на основі чистого доходу від реалізації послуг

Рік	Сума розподілу ВМП, грн	Чистий дохід від реалізації послуг, грн	Коефіцієнти розподілу ВМП	Річна сума розподілу ВМП, грн
1	115000	108000	0,1785	20527
2	115000	95000	0,1570	18055
3	115000	87000	0,1438	16537
4	115000	71000	0,1174	13501
5	115000	67000	0,1107	12730
6	115000	54000	0,0893	10270
7	115000	48000	0,0793	9120
8	115000	36000	0,0595	6842
9	115000	24000	0,0397	4566
10	115000	15000	0,0248	2852
х	Разом	605000	1	115000

Джерело: авторська розробка.

Як показують дані таблиці 1, при обчисленні методу на основі чистого доходу від реалізації послуг за 1-м способом (від початкової (первісної) суми ВМП) забезпечується за 10 років повний розподіл ВМП.

В таблиці 2 наведено результати розрахунку 2-го способу (від залишкової (поточної) суми ВМП) методу на основі чистого доходу від реалізації послуг.

Таблиця 2

Перерахунок ВМП у наступні періоди за 2-м способом (від залишкової (поточної) суми ВМП) методу на основі чистого доходу від реалізації послуг

Рік	Сума розподілу ВМП, грн	Чистий дохід від реалізації послуг, грн	Коефіцієнти розподілу ВМП	Річна сума розподілу ВМП, грн
1	115000	108000	0,1785	20527
2	94473	95000	0,1570	14832
3	79641	87000	0,1438	11452
4	68189	71000	0,1174	8005
5	60184	67000	0,1107	6662
6	53522	54000	0,0893	4780
7	48742	48000	0,0793	3865
8	44877	36000	0,0595	2670
9	42207	24000	0,0397	1676
10	40531	15000	0,0248	40531
х	Разом	605000	1	115000

Джерело: авторська розробка.

Із таблиці 2 можна зробити висновок, що при обчисленні 2-го способу (від залишкової (поточної) суми ВМП) методу на основі чистого доходу від реалізації послуг в останньому році ВМП не списуються відповідно до коефіцієнту розподілу ВМП, а відносяться у витрати періоду (40531 грн).

Висновки. Відраховувати розподіл ВМП можна за методом на основі чистого доходу від реалізації послуг.

Чистий дохід (виручка) від реалізації послуг обраховується як алгебраїчна сума доходу від реалізації послуг і наданих знижок, сум повернених коштів за ненадані або надані неякісно послуги, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів [4; 7].

Чистий дохід (виручку) від реалізації послуг можна використовувати в якості основи для створення відповідного методу розподілу ВМП.

Рахувати шерінг (від англ. *sharing* – розподіл, поділ) ВМП можна за двома способами методу на основі чистого доходу від реалізації послуг: 1) із первісної (початкової) суми ВМП; 2) із залишкової (поточної) суми ВМП.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності (Наказ Міністерства фінансів України). № 433. (2013). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv>.
2. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (Наказ Міністерства фінансів України). № 1591. (2011). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (Наказ Міністерства фінансів України). № 291. (1999). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
5. What Is Deferred Expense: A Complete Guide (May 13, 2025). <https://vyaparapp.in/glossaries/financial-reporting/what-is-deferred-expense>.
6. Deferral (24 September 2025). Вилучено з : <https://en.wikipedia.org/wiki/Deferral>.
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 "Дохід" (Наказ Міністерства фінансів України). № 290. (1999). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>.

Харченко Т. Б.,

УДК 338.4

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри екологічного
менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗБУТОВОЇ ЛОГІСТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Світовий досвід підтверджує, що роль збутової логістики у забезпеченні конкурентоспроможності виробника є визначальною та має тенденцію до зростання. Це зумовлено необхідністю реалізації продукції на глобальному ринку, функціонуванням єдиної європейської системи збуту, а також розвитком коопераційних та інтеграційних процесів між виробниками. Ефективно організована система збутової логістики на підприємстві здатна забезпечити виконання двох ключових завдань: реалізацію маркетингових стратегій і формування дієвої асортиментної політики на основі логістичних підходів. Сучасні умови господарювання в Україні зумовлюють нові виклики: значна кількість вітчизняних виробників здійснила релокацію у західні регіони, що потребує формування нових збутових маршрутів; водночас у південно-східних областях відбувається зниження економічної активності та скорочення інвестиційних ресурсів. За таких умов актуалізується потреба у пошуку нових методів удосконалення збутової логістики з урахуванням сучасних викликів та трансформацій економічного середовища.

Логістика є тим напрямом, який забезпечує ефективність економічної системи. Виробництво матеріальних благ передбачає рух матеріального потоку від постачальника сировини до кінцевого споживача, а отже від ефективності управління цим потоком залежить ефективність функціонування всієї економічної системи. Традиційно, при розробці механізму управління логістикою збуту фахівці орієнтувались на оцінку стану конкуренції на ринку, пошук сегменту потенційних споживачів продукту, розробку та впровадження цінової політики, оцінку показників еластичності збуту тощо. З лютого 2022 року ситуація змінилась, що вимагає врахування іншої групи факторів для швидкого реагування на ситуацію на ринку. Військові дії на території України сповільнили ділову активність багатьох товаровиробників. Були втрачені ланцюги поставок, існують обмеження доступу до ресурсів розвитку, проблеми зі збутом та

експортом продукції. За оцінками практиків, основними проблемами з якими зіштовхнулись українські товаровиробники у 2022 році є зменшення інвестицій, скорочення робочих місць (у деяких сегментах ринку на 50-80%), знищення складських приміщень (лише у Київській області було зруйновано п'яту частину усіх складів, а саме тут було зосереджено більшість найсильніших логістичних гравців ринку до 2022 року), порушено ланцюги постачання та збуту продукції тощо.

Основними проблемами з якими зіштовхнулись підприємства при здійсненні логістичної діяльності у сфері збуту продукції можна назвати наступні:

1. *Транспортні перевезення.* Морські перевезення та порти України до війни були основним способом для експорту продукції агропромислового комплексу. Вітчизняний ринок транспортних послуг почав надавати пріоритет автомобільному транспорту для перевезень вантажів, а вантажовідправники та перевізники були вимушені змінити логістику експортних перевезень і спрямувати вантажі на західні прикордонні переходи, при цьому вартість логістики значно зросла, адже відстань транспортування до портів ЄС збільшилась у рази.

2. *Складська логістика.* У червні 2023 року був прийнятий "транспортний безвіз", що дозволило спростити бюрократичні процедури та призвело до збільшення експортно-імпортних операцій. Відповідно відбулося зростання орендних ставок та вартості складських приміщень в умовах обмеженості складської інфраструктури (зростання ставок зафіксовано на рівні 10-40%). При цьому основним ризиком складської логістики є забезпечення поставок без тривалого зберігання та можливість повторного руйнування складу. Дослідники ринку сходяться на думці, що після закінчення війни саме у цьому сегменті логістичної діяльності варто очікувати зростання інвестицій, оскільки дефіцит стимулює попит на складську нерухомість.

3. *Кваліфікований персонал.* Незважаючи на високі показники рівня безробіття в країні (за даними міністерства фінансів України, рівень безробіття у 2022 році становив – 21,1%, за 6 місяців 2023 – 19% [1]) лише частково вирішено питання підбору кваліфікованого персоналу для виконання логістичних функцій. Також частина колишніх працівників цієї сфери задіяні в лавах ЗСУ для виконання завдань по захисту нашої країни.

Основними викликами з якими зіштовхнеться логістика при здійсненні збутової діяльності у найближчі роки, за даними експертів ринку, стануть наступні: необхідність розширення логістичної інфраструктури, що вимагатиме будівництва нових логістичних хабів; пошук ефективної моделі транспортних перевезень та збільшення її пропускнуєї можливості; збільшення експортно-імпортної діяльності. На думку експертів ринку [2], найближчим часом буде

зростати попит на фулфілмент, оскільки компанії будуть позбавлятися непрофільних видів діяльності. Передання іншим компаніям певних видів логістичної діяльності дозволить зменшити витрати при зменшенні попиту. Ще одним напрямком зменшення логістичних ризиків при здійсненні логістики збуту є партнерство. Наприклад, зростає попит на pick up drop off, як спосіб доставки. Іншим варіантом партнерства є практика об'єднання вантажу при перевезенні. Ще одним викликом на сучасному етапі розвитку є діджиталізація логістичної діяльності. Щоб вчасно реагувати на зміни, підприємцю необхідно постійно контролювати ситуацію в цифровому форматі. Експерти ринку очікують зростання попиту на працівників ІТ сфери. Нині бізнес адаптувався, переорієнтувався й почав розвивати нові способи задоволення потреб споживачів. Попри великий шок, який українська логістична система пережила на початку війни, вона впоралася з викликом і змогла забезпечити ефективну доставку товарів до кінцевого споживача з різних регіонів.

Список використаних джерел

1. Кількість зареєстрованих безробітних. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/2023>.
2. Crowe Mikhailenko. Логістика в умовах війни. Як зберегти та підтримувати експортні поставки. URL: <https://www.mikhailenko.com.ua/24-05-2023/logistyka-v-umovah-vijny-yak-zberegty-ta-pitrymuvaty-eksportni-postavky>.

Чернуха Т. С.,

УДК 339.138:658.8

канд. екон. наук, доцент кафедри
міжнародної економіки і менеджменту,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, м. Харків

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Організація маркетингової діяльності на підприємстві в умовах воєнного стану набуває особливої стратегічної ваги. Вона охоплює планування, впровадження та управління виконанням затверджених маркетингових програм, які мають

враховувати не лише потреби цільових ринків, а й специфічні виклики, пов'язані з воєнною нестабільністю, ризиками для логістики, зниженням купівельної спроможності та необхідністю швидкої адаптації до непередбачуваних змін.

У центрі цього процесу – чітке виконання обов'язків кожним працівником, залученим до реалізації маркетингових завдань, а також здатність колективу діяти гнучко, швидко реагуючи на кризові ситуації. Важливим завданням стає не лише реалізація маркетингових планів, а й оперативна оцінка їх ефективності з урахуванням динамічних змін середовища, а також аналіз потенційних ризиків, що можуть виникати через воєнні дії, перебої у постачанні або зміну міжнародних партнерських відносин.

Сучасна організація маркетингової діяльності передбачає створення ефективної системи пошуку, збору, аналізу та оцінки маркетингової інформації в умовах обмеженого доступу до ресурсів і високого рівня невизначеності. Її ключова мета – забезпечення прийняття управлінських рішень, спрямованих на досягнення максимальної економічної та соціальної результативності діяльності підприємства, водночас оптимізуючи витрати й підвищуючи стійкість бізнесу. У воєнний час особливе значення набувають цифрові канали комунікації, онлайн-маркетинг, використання big data та інструментів аналітики, що дозволяють підприємствам підтримувати взаємодію зі споживачами та партнерами навіть за умов фізичних обмежень [19, с. 18].

Організація маркетингової діяльності на підприємстві в умовах воєнного стану спрямована на виконання кількох ключових завдань: формування або адаптація організаційної структури, здатної забезпечувати ефективне управління бізнес-процесами у сфері маркетингу навіть за обмежених ресурсів та високої нестабільності зовнішнього середовища; підбір і збереження кваліфікованих фахівців, які відповідають актуальним викликам та здатні швидко реагувати на зміни кон'юнктури; створення умов для продуктивної роботи працівників у складних соціально-економічних обставинах; забезпечення гнучкої та оперативної взаємодії між службами маркетингу та іншими структурними підрозділами підприємства, що є критично важливим для адаптації бізнесу до ризиків та невизначеностей воєнного часу.

Процесний підхід до організації маркетингової діяльності передбачає такі етапи: аналіз маркетингової інформації та розробку плану дій у межах програми маркетингу; виконання запланованих заходів, координацію маркетингових рішень та дій; контроль за всіма складовими комплексу маркетингу на підприємстві.

Сучасні принципи організації маркетингової діяльності базуються на концепції маркетингу, яка орієнтується на задоволення потреб споживачів. Вона ставить за мету пропонувати покупцям більшу цінність і корисність порівняно з конкурентами, водночас оптимізуючи витрати на реалізацію маркетингових стратегій.

З практичної точки зору, організація маркетингової діяльності охоплює такі функціональні процеси:

аналіз ринкових можливостей підприємства;

визначення цільових сегментів ринку з урахуванням поточних і перспективних ресурсів;

розробка стратегічної програми маркетингу, узгодженої із загальною стратегією розвитку підприємства;

впровадження програми, контроль і оцінка ефективності її реалізації.

Розглядаючи детально, цей процес може бути в розгорнутому вигляді подано таким чином (рис. 1.)

Рис. 1. Процес організації маркетингової діяльності на підприємстві
Джерело: розроблено автором.

Аналіз представлених на рисунку 1 елементів процесу формування маркетингової діяльності дозволяє зробити висновок, що основною метою цього процесу є розробка стратегічної програми маркетингу. Від її правильної побудови залежить ефективність не лише маркетингової роботи, але й загальної виробничо-господарської діяльності підприємства.

Дослідження фахівцями сфери маркетингу організаційних особливостей реалізації маркетингової діяльності на українських підприємствах, які склалися на сьогодні, дозволяє виокремити два ключові аспекти проблем:

1. Розвиток концепції маркетингу для внутрішнього ринку у вітчизняних підприємствах.
2. Розвиток маркетингової діяльності українських підприємств на зовнішніх ринках.

Для більшості зарубіжних компаній, які працюють, зокрема, на українському ринку, внутрішній і зовнішній маркетинг практично не мають істотних відмінностей і успішно реалізуються. Це явище пояснюється низкою характерних особливостей їхньої бізнес-діяльності:

У розвинених країнах ринкові відносини виступають основою ведення бізнесу як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Високий рівень конкуренції є спільною рисою для всіх типів ринків – внутрішніх і зовнішніх.

Нормативно-правова база розвинених країн має значну подібність, що сприяє стандартизації маркетингових процесів.

Основні вимоги до продукту формуються на основі очікувань і потреб споживачів на всіх сегментах ринку.

Однак українські підприємства в умовах воєнного стану стикаються з набагато складнішими викликами у своїй діяльності. Якщо раніше організація служби маркетингу через розширення функцій і статусу відділу збуту була ефективною переважно для внутрішнього ринку, то сьогодні цей підхід вже недостатній. Вихід на міжнародні ринки вимагає професійного та стратегічного підходу, адже традиційні маркетингові підрозділи часто не здатні охопити всі аспекти діяльності у цьому напрямі.

У таких умовах треба посилювати маркетингову орієнтацію при роботі із закордонними ринками шляхом модернізації діяльності зовнішньоекономічної служби підприємства, підвищення її адаптивності, впровадження цифрових рішень у бізнес-процеси та створення антикризових стратегій, спрямованих на мінімізацію ризиків і забезпечення стабільності компанії в умовах постійних змін.

Маркетингова діяльність підприємства вважається багатограним, керованим і цілеспрямованим процесом, орієнтованим на задоволення потреб як реальних, так і потенційних клієнтів. У складних умовах цей процес охоплює реалізацію специфічних функцій та використання інструментів, що дозволяють не лише досягати встановлених цілей, але й гнучко адаптуватися до кризових обставин. Він включає розробку ефективних підходів, оптимізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів компанії для виконання ключових задач.

Серед найбільш популярних методів аналізу маркетингового середовища особливо варто виділити матричний аналіз стратегій та метод маркетингових досліджень. В умовах воєнного стану ці інструменти стають ще більш затребуваними, дозволяючи комплексно оцінювати ризики, виявляти нові можливості для інтеграції на міжнародні ринки та формувати більш адаптивні управлінські рішення для підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Список використаних джерел

1. Фоміченко І.В. Організація маркетингової діяльності промислових підприємств. Економіка та держава. 2020. № 3. С. 78–81.
2. Голубовський, Р. І. Цифровий маркетинг у стратегічному управлінні підприємством: тренди та перспективи. Цифрова економіка та економічна безпека" 2023. С. 103–108.
3. Білоусько, Т. Цифровізація маркетингової діяльності підприємства. Економіка та суспільство. № 52. 2023. С. 89–96.

Шевчук О. Р.,

УДК 351.74:338.45

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Міжрегіональна Академія
управління персоналом, м. Київ

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Сучасний стан, перспективні тренди розвитку української економіки, що характеризуються наявністю, а іноді і наростанням негативних моментів диктують необхідність розробки, пропозиції та апробації нових методів, форм і підходів державного, регіонального та місцевого управління з метою досягнення (спочатку точкового, потім локального, і, нарешті, у стратегічній перспективі - більш масштабного). Остання обставина багато в чому визначає кінцеву мету розвитку нашої соціально орієнтованої держави забезпечення неухильного зростання якості життя населення.

На певному етапі осмислення посткризових реалій стало очевидно, що традиційні методи функціонування мікро- та мезорівневих (як і макро-) соціально-економічних структур та інститутів не можуть забезпечити їх перехід на рейки сталого розвитку. Цим пояснюється вимога розробки та апробації принципово нових рішень, що базуються на інноваційних підходах, результатах широкого використання потужної інформаційно-статистичної бази із застосуванням різноманітних економіко-математичних моделей, виходячи з поліваріантності та наявності реальних економічних та політичних сценаріїв розвитку.

Сьогодні модернізація розглядається як оптимальна альтернатива подальшого розвитку української економіки після вичерпання джерел певного підйому перших років XXI століття з подальшим дотриманням вектора інерційного руху, посиленого впливом процесів спаду світової економіки. Саме процес модернізації здатний

компенсувати скорочення темпів зростання вітчизняної економіки та покликаний стати найважливішим джерелом подальшого поступального розвитку держави.

Багато описаних проблем часто зобов'язані своїм походженням, а також багато в чому можуть знайти своє оптимальне рішення на рівні функціонування мезоекономічних просторових соціально-економічних систем, зокрема, у масштабі території [1, 2, 3]. Саме тут відбувається створення та відтворення економічного, людського та інших видів потенціалів, так само як і усунення локальних центрів ефективного управління (у рамках встановлених повноважень) на рівень суб'єктів та інститутів території.

Дефіцит інструментів управління регіональним розвитком, відсутність регламентів та вітчизняної практики їх застосування є серйозною перешкодою на шляху сталого розвитку територій.

У цьому зв'язку виникає необхідність уточнення понятійного апарату публічного управління, що дозволяє конкретизувати область дослідження:

1) регіон є складною багатоаспектною системою соціальних, культурних, духовних, економічних, територіальних, політичних та ін. видів зв'язків, що володіє унікальною природно-ресурсною базою, специфічним науково-дослідним, організаційно-економічним і виробничо-господарським потенціалом, що характеризується відмінним від інших перебігом ринкових реформ та трансформацій, орієнтованою на забезпечення сталого відтворювального розвитку та досягнення високих стандартів якості життя населення території;

2) публічне управління являє собою систему норм, правил, засобів і методів комплексного впливу на реалізацію регіональних соціально-економічних явищ і процесів, спрямованих на розумне координування виробничо-господарських відносин з метою забезпечення розширеного відтворення економіки та соціальної сфери, підвищення якості життя та дотримання інтересів, традицій та специфіки функціонування та розвитку населення на основі ефективного використання;

3) управління стійким розвитком регіону - сукупність елементів, що включає апарат управління, імперативи зовнішнього та внутрішнього середовища, тенденції та закономірності, що реалізують в інтеграційній єдності вплив на суб'єкти господарської діяльності та населення, соціально-економічні процеси з метою досягнення збалансованого розвитку території та гармонізації процесів життєдіяльності населення;

4) механізм управління стійким розвитком регіону - послідовність управлінських дій прямої та непрямої спрямованості, що реалізуються органами влади, а також управлінських функцій (планування та прогнозування, організування та координування, стимулювання та контролю), орієнтованих на поліпшення умов життєдіяльності населення та підвищення ефективності функціонування регіональної економічної системи в цілому.

Виділені категорії дозволяють розширити сферу дослідження та управління регіональної економіки, визначаючи критерієм ефективності регіонального управління сталий розвиток регіональної економічної системи відповідно до напрямів модернізації.

Ґрунтуючись на уточненій автором категоріальний апарат, виявлено такі закономірності управління:

- 1) тісний зв'язок між змістом та ефективністю реалізації управлінських рішень та рівнем потреб органів публічного управління;
- 2) системний підхід у здійсненні розробок та реалізації управлінських рішень;
- 3) інтеграційна єдність методів, засобів, інструментів, рішень регіональних спільнот та органів влади;
- 4) ефективність реалізації відтворювального потенціалу перебуває у тісній залежності від компетенції регіональних органів управління;
- 5) наявність "зворотного" зв'язку між елементами схеми "органи регіонального управління-населення-бізнес-спільноти" та розвиненої системи їх взаємодії;
- 6) стратегічний вектор регіонального управління спрямовано забезпечення стійкості економіки регіону;
- 7) дотримання паритетності та врахування інтересів інших регіонів внаслідок прояву соціально-економічних перетворень та наслідків регіонального управління та ін.

Фундаментальною категорією, яку необхідно застосовувати при управлінні розвитком регіону в умовах модернізації, є стійкість, яка визначається як властивість складної системи досягати збалансованості функціонування та розвитку на основі стратегічних пріоритетів та принципів в умовах прояву зовнішніх та внутрішніх впливів, що обумовлюють умов і факторів.

Однією з інструментів управління стійким розвитком регіону є стратегічне планування, що дозволяє забезпечити ефективне управління розвитком економіки регіону з урахуванням сукупності елементів та його взаємозв'язків: управлінських впливів і рішень органів управління, цільових орієнтирів і пріоритетів, принципів, структур, ресурсів, інструментів та ін.

Список використаних джерел

1. Смутчак З. В. Роль державного управління у сталому розвитку сільських територій України. Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 469–473.
2. Буканов Г. М. Концепція сталого розвитку як основа формування державної екологічної політики на державному та регіональному рівнях. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 71–76.
3. Олешко А. А., Федоряк Р. М., Цалко Т. Р. Державне управління сталим розвитком в умовах коронавірусної кризи. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. Вип. 18. С. 71–74.

Шуплецов Д. О.,

УДК 330.341

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний університет
будівництва і архітектури, м. Київ

ЗМІНА ЕКОНОМІЧНИХ ДРАЙВЕРІВ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Будівельна галузь є одним із найчутливіших секторів економіки, що реагує на широкий спектр макроекономічних, соціальних та інституційних факторів. Традиційні індикатори, такі як номінальний обсяг будівництва, не дозволяють адекватно оцінити реальну динаміку галузі, бо поєднують в собі як реальні зміни у фізичних обсягах робіт, так і коливання цін на матеріали, енергоресурси та людський капітал. В умовах високої інфляції, що є характерним для економіки України, особливо у воєнний період, номінальний показник може демонструвати зростання навіть за умови стагнації або падіння реальної будівельної активності. У цьому контексті Індекс будівельної продукції (ІБП), що розраховується у порівнянних цінах, є найбільш репрезентативним показником, адже він є індикатором реальної динаміки галузі, очищеним від цінового фактора, і може вважатися основним індикатором стану економічного розвитку сфери будівництва.

Аби адекватно оцінювати, моделювати й прогнозувати економічний стан будівельної галузі стандартних макроекономічних моделей недостатньо, адже аналіз має враховувати унікальні структурні зміни та шоківі фактори зумовлені повномасштабною війною. Зокрема прямі фізичні руйнування, дефіцит робочої сили, логістичні збої [1], зростання собівартості та зміна структури фінансування сектору кардинально змінили рушійні сили економіки, що впливають на будівельну галузь. Підтвердити зміни у структурі економічних зв'язків до і після 2022 року, а саме кореляції між ІБП та пов'язаними економічними змінними, можливо за допомогою аналізу кореляційних матриць.

Формування набору даних є ключовим етапом, що визначає якість усього дослідження. Кожна змінна, що включається в аналіз, повинна відповідати трьом критеріям:

1. Теоретична релевантність: Повинен існувати теоретичний або емпірично підтверджений зв'язок між змінною та станом будівельної галузі.
2. Доступність та якість даних: Змінна повинна бути доступною у вигляді послідовного часового ряду з надійного та офіційного джерела.
3. Достатня довжина ряду: Часовий ряд повинен мати достатню кількість спостережень для проведення статистичного аналізу.

Відповідність останнім двом критеріям можливо забезпечити за рахунок використання даних Укрстату [2] та інших джерел державної статистики. Насправді, це фактично єдине джерело більшості статистичних даних економічних показників в Україні.

Згідно існуючих досліджень існує кореляція будівельної галузі з макроекономічними показниками [3], тому для аналізу крім безпосередньо ІБП було обрано: обсяги експорту й імпорту, інфляційні індекси, що відображають зміну собівартості виробництва (цінові індекси) та, зважаючи значний вклад інвестицій в економіку України [4], зокрема держави й партнерів у відбудову, капітальні інвестиції в будівництво та загалом і дефіцит бюджету, який є індикатором можливості держави інвестувати в будівництво зокрема. Обрані змінні для аналізу відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Змінні для аналізу головних компонент будівельної галузі України

Назва змінної	Теоретичне обґрунтування
Індекс будівельної продукції	(Залежна змінна) Вимірює реальну зміну обсягів виробництва.
Індекс споживчих цін (Інфляція)	Впливає на купівельну спроможність населення та вартість проєктів.
Індекс цін виробників промислової продукції та цін у будівництві	Безпосередньо відображає тиск на вартість будівельних матеріалів.
Капітальні інвестиції (загалом та у будівництво)	Прямий вимір інвестиційного потоку в галузь.
Обсяг експорту/імпорту товарів	Відображає відкритість економіки, загальний економічний стан країни.
Дефіцит державного бюджету	Фінансовий стан держави та здатність фінансувати відбудову.

Джерело: [2].

Кореляційний аналіз проведено окремо для двох періодів: з 2016 по 2021 – умовно стабільний період після вторгнення росії 2014 року; за 2022 по 2024 – період воєнної економіки. Часовий крок – квартал: більш деталізована статистика була агрегована, а дефіцит бюджету взято в середньому по року аби уникнути статистичних викидів. Проіндексовані дані для аналізу відображено на рис. 1.

Результати кореляційного аналізу за період 2016–2021 відображають високі позитивні кореляції між цінами, експортом, імпортом (коефіцієнт кореляції $r >$

0,85). Найсильніший зв'язок ІВП з капітальними інвестиціями загалом ($r = 0,87$), але з меншою кореляцією з капітальними інвестиціями в будівництво ($r = 0,57$). Останнє легко пояснити: наявність капітальних інвестицій доводить стабільність економіки, що дозволяє будівельній галузі спиратись на приватні інвестиції.

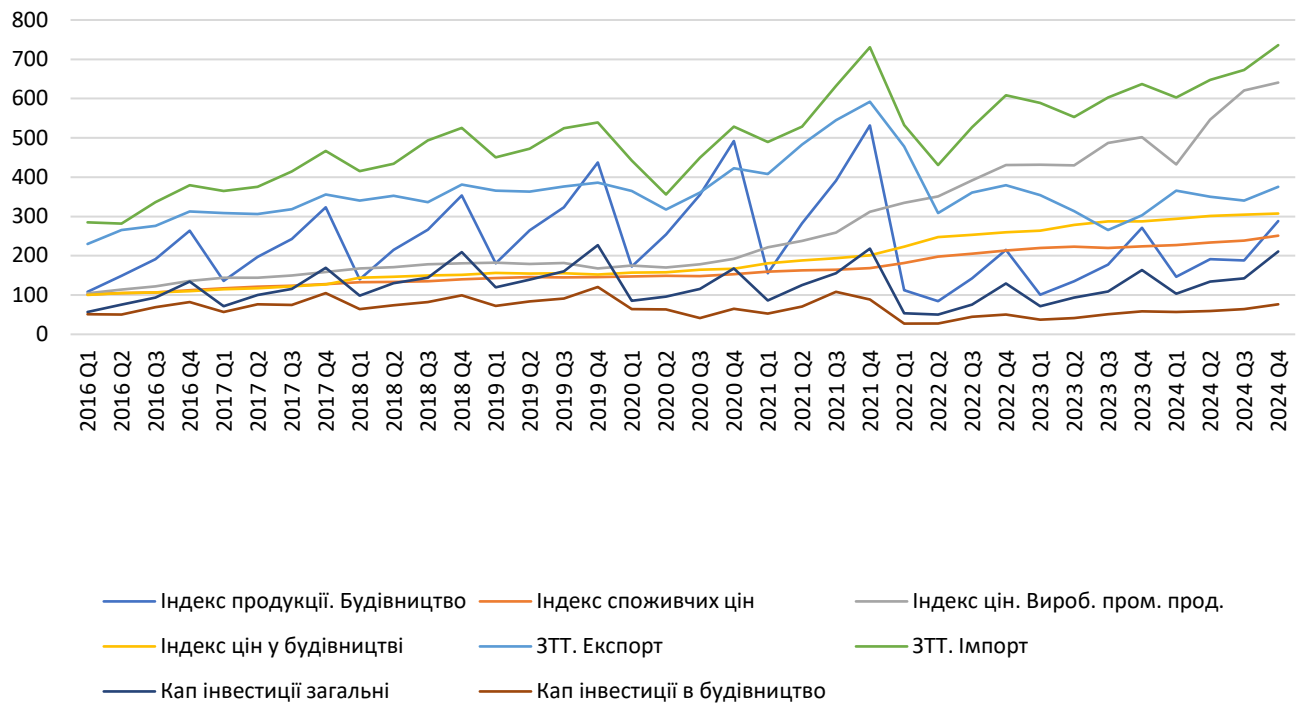

Рис. 1. Дані для аналізу (проіндексовані)

Джерело: побудовано автором з використанням [2].

Аналіз кореляційної матриці за період 2022–2024 показав розрив зв'язку економіки з експортом: його кореляція з усіма іншими показниками стала слабкою (коефіцієнт кореляції не перевищує 0,47 по модулю). Причини очевидні: блокада портів, руйнування логістики, зміна структури експорту. Усі показники (ціни, інвестиції, будівництво) тепер дуже сильно скорельовані з імпортом та капітальними інвестиціями, ІВП зокрема отримав сильний зв'язок з капітальними інвестиціями в будівництво ($r = 0,85$). Це може свідчити про те, що в умовах руйнувань та обмеженого внутрішнього виробництва економіка, і зокрема будівництво, стала ще більш залежною від імпортних товарів та зовнішнього фінансування (яке є джерелом інвестицій). Дефіцит бюджету став центральним фактором, що корелює з інфляцією ($r \approx -0.85$).

Підсумовуючи результати порівняння, після 2022 року економічні зв'язки розірвалися, економіка стала поляризованою: з одного боку – ізольований експортний сектор, що бореться за виживання, з іншого – внутрішня економіка, що критично залежить від імпорту та зовнішніх фінансових впливів для підтримки діяльності та відбудови. Вагома зміна взаємозв'язків є підтвердженням структурних

змін, які треба враховувати при моделюванні економіки України й будівельної галузі зокрема.

Логічним продовженням даної роботи стане факторний аналіз головних компонент. Подальше порівняння отриманих головних компонент (їх складу, навантажень, частки поясненої дисперсії) дозволить кількісно продемонструвати структурну трансформацію економічних драйверів будівельної галузі.

Список використаних джерел

1. Коба О. Економічна безпека будівельної галузі в умовах викликів і загроз воєнного стану / О. Коба // Економіка та суспільство. – 2022. – № 42. – С. 9. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-9>.
2. Державна служба статистики України. Економічна статистика / Економічна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.05.2025).
3. Gusarova L., Lepska L., Rubtsova O. Construction economics as an indicator of macroeconomic trends // Journal of Interdisciplinary Research. – 2023. – № 13. – P. 194–200. – DOI: <https://doi.org/10.33543/j.130134.194200>.
4. Лоза С. Інвестування в Україні: основні тенденції, проблеми та перспективи активізації / С. Лоза // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2022. – № 2(304). – С. 47–52. – DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-47-47](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-47-47).

СЕКЦІЯ 8. ІНОЗЕМНІ МОВИ

.....

SECTION 8. FOREIGN LANGUAGES

Ніколієць Д.,

УДК 811.111'276.6:371.3

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Науковий керівник:

Дмітренко Н. Є.,

д-р пед. наук, професор,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

СУТЬ ПОНЯТТЯ "АНГЛОМОВНЕ УСНЕ СПІЛКУВАННЯ"

Усне спілкування англійською мовою є ключовим компонентом міжкультурної комунікації в умовах глобалізованого світу. Воно передбачає не лише вміння граматично правильно висловлювати думки, але й здатність до активної комунікативної взаємодії в реальних або змодельованих ситуаціях. У контексті вивчення англійської мови в старших класах або на рівні вищої освіти поняття "англомовне усне спілкування" охоплює інтеграцію мовленнєвих умінь та навичок, культурної обізнаності та соціальної взаємодії.

Англомовне усне спілкування може бути визначено як процес обміну інформацією, думками, ідеями або почуттями через усне мовлення англійською мовою в різноманітних контекстах. Воно охоплює як продуктивні вміння (говоріння), так і рецептивні вміння (аудіювання). Це не лише здатність "говорити", а й вміння робити це грамотно, доречно, ефективно та з урахуванням співрозмовника й контексту.

Наукова література подає різні підходи до визначення цього поняття. Наприклад, на думку О. Романюк [4, с. 6], "усне англійське спілкування" визначає як "... неофіційну бесіду, в якій відсутні сторонні особи, виникають непередбачені теми розмови, які обговорюються за умови довірливих стосунків співрозмовників, які прагнуть повідомити інформацію, розповісти про подію, порадитись у певних діях чи переконати один одного у своїй точці зору...".

За визначенням Т. Лисак і І. Мартинюк, англомовне усне спілкування – це "інтерактивний процес обміну інформацією в усній формі з урахуванням мовних, соціокультурних і ситуативних чинників" [2].

Англомовне усне спілкування передбачає здатність ефективно взаємодіяти з носіями мови або іншими людьми, що використовують англійську як засіб комунікації". Д. Крістал [7] трактує "усного спілкування", як "... передача повідомлень за допомогою мовлення, в якому здійснюється прямий обмін інформацією між співрозмовниками через звук, що реалізується в процесі вербального взаємодії".

Дж. Річардс [8] зазначає, що англомовне усне спілкування включає в себе "комунікаційні стратегії, які допомагають мовцям досягти взаєморозуміння в процесі спілкування англійською мовою, звертаючи увагу на важливість розвитку комунікативних навичок у межах мовних обмежень та контексту. Він вважає, що успіх англомовного усного спілкування залежить від здатності ефективно застосовувати як граматичні, так і соціальні аспекти мови"

Згідно з дослідженнями Д. Брауна [6], ефективність англомовного усного спілкування залежить від наступних чинників:

- рівня володіння мовними навичками і мовленнєвими вміннями;
- рівня мотивації та впевненості мовця;
- мовного середовища та можливостей практики;
- культурних особливостей спілкування.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що уміння англомовного усного спілкування розуміються як здатність учнів старших класів здійснювати мовленнєві та немовленнєві дії у говорінні англійською мовою [3].

Компоненти англомовного усного спілкування умовно можна поділити на:

- мовленнєві (лексико-граматичні) уміння;
- фонетичні навички (вимова, інтонація);
- уміння слухати й розуміти усне мовлення співрозмовника;
- адаптація до ситуації спілкування (контекст, стиль, аудиторія) [1, с. 89].

В освітньому процесі усне мовлення включає аудіювання і говоріння, яке поділяється на монологічне (розповідь, опис, повідомлення) та діалогічне (запитання-відповідь, бесіда, дискусія). Кожен із типів має свої специфічні особливості. Монолог передбачає послідовне та логічно структуроване висловлення, тоді як діалог вимагає взаємодії та вміння швидко реагувати на репліки партнера.

У дослідженні Ю. Тимофєєва та Г. Лашкула [3] підкреслюється, що навчання усного англомовного спілкування є ефективним за умови створення імітаційного

(імерсійного) середовища, де студенти або учні виконують роль активних учасників комунікації. Це особливо важливо у вивченні англійської як іноземної мови, де природні мовні ситуації часто є недоступними поза межами аудиторії.

Поняття "англомовне усне спілкування" також пов'язане з інтерактивністю. Це не лише передача повідомлення, а й зворотний зв'язок, уточнення, уточнюючі запитання, підтримка діалогу. Уміння слухати та відповідати – невід'ємна частина ефективної усної комунікації.

Отже, суть англомовного усного спілкування полягає в здатності учнів використовувати англійську мову для ефективного, гнучкого та культурно адекватного обміну інформацією в усній формі. Його розвиток потребує комплексного підходу, що охоплює мовну, комунікативну, психологічну та культурну підготовку.

Список використаних джерел

1. Дмитренко Н.Є. Автономне навчання професійно орієнтованого англомовного спілкування майбутніх учителів математики: монографія. Вінниця: ТОВ "ТВОРИ", 2020. 504 с.
2. Лисак Т. С., Мартинюк І. В. Навчання студентів закладів вищої освіти усного англомовного монологічного мовлення. 2019. URL: [https://elar.khmnpu.edu.ua/...](https://elar.khmnpu.edu.ua/)
3. Матюха Г.В. *Методика формування у старших дошкільників умінь усного спілкування англійською мовою* : автореферат дис. канд. пед. наук : 13.00.02; Одеса, 2008. 22 с.
4. Романюк О.С. Навчання усного англійського мовлення студентів гуманітарних спеціальностей на основі аутентичних художніх творів: автореферат дис. канд. пед. наук : 13.00.02; Держ. закл. "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського"/ Одеса, 2014. 21 с.
5. Тимофєєв Ю. В., Лашкул Г. Г. Навчання англомовного спілкування дорослих слухачів мовних курсів за допомогою імерсійного методу. 2023. URL: [https://dglip test.nubip.edu.ua/...](https://dglip test.nubip.edu.ua/)
6. Brown, H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson Longman, 2007. 410 p.
7. Crystal D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed.). Oxford: Blackwell. 2008. URL: <http://dx.doi.org/10.1002/9781444302776>.
8. Richards J. *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 270 p.

Шундель Т. О.,
старший викладач
кафедри теоретичних дисциплін,
Донецький національний медичний
університет, м. Лиман

УДК 811.111

УПОРЯДКУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

Інтеграційні процеси, що відбуваються в сфері охорони здоров'я, значно впливають на формування лексичної бази в медичній сфері і стоматологічна галузь не є виключенням. Постійне поповнення термінологічної бази цієї галузі за рахунок появи нових понять, методів лікування та дослідження свідчить про її динамічний характер.

Важливим чинником поповнення тезаурусу будь-якої галузі є вживання термінологічної лексики. Саме термінологічні одиниці є невід'ємною частиною професійної сфери лікаря-стоматолога. Треба зазначити, що стоматологічна термінологія характеризується особливими структурно-семантичними та стилістичними особливостями, що в значній мірі відрізняють її від загальнонавчальної лексики. Слід додати, що стоматологічні терміни характеризуються належною інформативністю, мають певну змістову наповненість та відповідають усім нормам і стандартам фахового мовлення лікаря-стоматолога. Таким чином, розгляд стоматологічної термінології та дослідження її класифікаційних особливостей є важливим питанням в аспекті аналізу стоматологічних термінів в англійській мові.

Ю. С. Дев'ятко зауважує, що стоматологічна термінологія є "надбанням не лише вузького кола медичних фахівців, але й широко популяризується в науково-популярних виданнях, телепередачах, веб-сайтах, тощо" [1, с. 94]. Таким чином, стоматологічна термінологія відіграє важливу роль в мовній картині будь-якої людини.

Терміни стоматологічної галузі представлені як певні спеціалізовані термінологічні одиниці для передачі специфічних найменувань в цій професійній сфері. При дослідженні англійських стоматологічних одиниць ми відмічаємо той факт, що однозначність та точність є досить важливими факторами при характеристиці цих термінів. Це можна пояснити тим, що англійська стоматологічна термінологія презентована не лише простими термінами (*pocket, eruption, sealant, implant, forceps, liner, bleeding, filling, extraction, incisor, canine*), але й складними термінологічними одиницями чи термінологічними сполученнями (*dental abscess, periapical lesion, oral examination, oral thrush, barrier protection, gum boil, step-back technique*).

Н. М. Тхор зауважує, що стоматологічні термінологічні словосполучення представлені різними моделями, як от, поєднання загальноновживаного слова з терміном (*bad breath, balanced occlusion, intraoral camera, cracked tooth, profuse bleeding, inflammatory process*), двох термінів (*periodontal pocket, bone grafting, alveolar ridge, occlusal adjustment, trigeminal neuralgia, wedge-shaped defect*) або двох загальноновживаних слів (*dental check-up, deep cleaning, full whitening, pain on swallowing, bad pain*) [2, с. 261].

Потреба у створенні чіткої класифікації стоматологічних термінів, яка б відображала не лише загальноновживані слова цієї галузі, а й вузькоспеціальні стоматологічні терміни, на сьогодні постає досить гостро. Стандартизація та уніфікація загальноновживаних та вузькофахових стоматологічних термінів надає можливість відображати терміносистему стоматології більш детально. У зв'язку з цим, ми пропонуємо класифікувати стоматологічні терміни наступним чином:

- загальні стоматологічні терміни (*enamel, dentin, plaque, calculus, bite, occlusion, incision, cusp, teeth*);
- ортопедична стоматологія (*inlay, onlay, wax-up, bridge, veneer, porcelain, prosthesis*);
- ортодонтія (*retainer, overbite, crossbite, aligners, archwire, band, elastics*);
- пародонтологія (*scaling, root planning, curettage, gum recession, bone loss*);
- дитяча стоматологія (*eruption, space maintainer, teething, early childhood caries, milk teeth, malocclusion, pediatric dentist*);
- імпланталогія (*abutment, sinus lift, implant placement, crown, immediate load, osseointegration, dental bridge, implant-supported dentures, zygomatic implant*);
- діагностика та інструменти (*panoramic X-ray, mirror, suction, curing light, pulp testing, diagnostic casts, clinical examination*);
- інструменти та обладнання (*high/low-speed handpiece, excavator, dental unit, pliers, periodontal probe, ligature tying instruments, condenser, burishers*);
- матеріали (*composite resin, amalgam, etching gel, bonding agent, alginate, zinc oxide eugenol, liner, glass ionomer cement, ceramics, dental alloys*);
- діагностичні терміни та патології (*pulpitis, gingivitis, pulp necrosis, alveolar osteitis, dentin hypersensitivity, tooth decay, temporomandibular disorders, periodontal diseases, non-vital tooth, xerostomia, tooth mobility, attrition, bruxism*);
- медикаменти у стоматології (*articaine, lidocaine, antiseptic, fluoride gel, sedation, epinephrine, fluconazole, amoxicillin, ibuprofen*);
- класифікація кариєсу (*class I / pit and fissure, class II / proximal surfaces of molars/premolars, class III / anterior interproximal*);
- спеціалісти у стоматології (*oral surgeon, dental hygienist, orthodontist, periodontist, endodontist, oral pathologist, oral and maxillofacial radiologist*);

- документація та терміни (*patient chart, patient history, appointment, referral, insurance*);
- онкологічна термінологія (*biopsy, benign/malignant tumor, malignant lesion, histopathology, metastases, oral mucositis, ICD-O topography*);
- контроль інфекції та гігієна (*disinfection, universal precaution, sterilization, sharp disposal*);
- додаткові лабораторні та клінічні терміни (*facebow transfer, centric relation, vertical dimension, functional occlusion, anterior guidance, molding trimming, allograft, alveoplasty*);
- типи протезування і конструкції (*cast framework, complete/partial denture, hybrid prostheses, telescopic overdenture, implant-supported crowns, fixed dental bridge, ceramic crowns, installation of veneers and lumineers*) та ін.

Наведений класифікаційний принцип дозволяє не лише систематизувати стоматологічні одиниці, а й відбудувати їх чітку систему. Ці тематичні групи допомагають виокремити понятійний апарат стоматологічних термінів та репрезентувати знання певної ділянки стоматологічної галузі.

Проаналізувавши вищеподаний матеріал ми доходимо висновку, що упорядкування стоматологічних термінів, тобто приведення їх у відповідність до певних тематичних груп та нормалізація класифікації, значно полегшує її засвоєння.

Список використаних джерел

1. Дев'ятко Ю. С. Типологія стоматологічної термінології в українській і англійській мовах та її лексикографічне відтворення : дис. канд. філол. наук : 10.02.21. Київ, 2021. 389 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Deviatko_Yuliia/Typologhiia_stomatolohichnoi_terminolohii_v_ukrainskii_i_anhliiskii__movakh_ta_ii_leksykohrafichne_vi.pdf (дата звернення 16.09.2025).
2. Тхор Н. М. Англomовна стоматологічна термінологія: функціональний аспект. Записки з романо-германської філології. 2019. Вип. 2 (43). С. 261-266. URL: https://www.researchgate.net/publication/338141687_english_dental_terminology_functional_aspect (дата звернення 18.09.2025).

СЕКЦІЯ 9. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

SECTION 9. PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Дубіна А. А.,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Інститут медичної інженерії, Національний
університет "Одеська політехніка", м. Одеса

УДК 796.015.132:159.944

**ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ
ОСІБ З ЕМОЦІЙНИМ ТА ФІЗИЧНИМ ВИСНАЖЕННЯМ**

Війна в Україні створила умови хронічного стресу, які безпосередньо впливають на фізичне та емоційне виснаження населення. Постійні повітряні тривоги, вимушене переселення, втрата домівок і близьких людей формують ґрунт для розвитку тривожних розладів, депресії та емоційного вигорання, що тягне за собою фізичне виснаження та зниження якості життя. Особливо вразливими є військовослужбовці, ветерани, внутрішньо переміщені особи та діти, які переживають травматичні події.

На зниження працездатності та рівня благополуччя також впливає зростаючий темп життя, інформаційні перевантаження, тому проблема емоційного і фізичного виснаження є надзвичайно актуальною останні десятиліття. Симптомами цього стану стають нестача енергії, зниження концентрації уваги та пам'яті, розлади сну та емоційне вигорання.

Одним із найефективніших способів відновлення організму виступають фізкультурно-спортивні технології, що поєднують фізичну активність, психоемоційну регуляцію, інноваційні засоби контролю стану, а разом з раціональним харчуванням та відновлювальним лікуванням у санаторно-курортних умовах, здатні прискорити цей процес.

Поняття "фізкультурно-спортивна реабілітація" розглядається в літературі як спеціально організований процес використання фізичних вправ, спортивних і оздоровчих засобів, спрямованих на відновлення рухових функцій, нормалізацію фізіологічних систем, профілактику хронічної втоми та формування психологічної стійкості [1].

Основні напрями використання фізкультурно-спортивних технологій:

1. Аеробні вправи – біг підтюпцем, плавання, їзда на велосипеді, скандинавська ходьба. Сприяють виробленню ендорфінів, покращують роботу серцево-судинної системи, знижують рівень тривожності.

2. Дихальні практики та йога – ефективні для зниження психоемоційного напруження, стабілізації артеріального тиску, гармонізації стану організму.

3. Лікувальна фізична культура (ЛФК) – поступове відновлення м'язового тону, рухливості суглобів, сили та витривалості, особливо після травм чи захворювань.

4. Технології релаксації – аутогенне тренування, м'язова релаксація, поєднання вправ із музикотерапією. Допомагають зменшити стрес, відновити емоційний баланс.

5. Фітнес-терапія та рекреаційні види спорту – пілатес, ранкова гімнастика, танцювальні програми, групові заняття, що поєднують фізичне навантаження із соціальною взаємодією та позитивними емоціями [2].

Інноваційні технології у фізичному та емоційному відновленні вже зайняли своє місце:

- Фітнес-браслети та "розумні" годинники – допомагають контролю пульсу, тиску, насичення киснем; попереджають перевантаження; посилюють мотивацію через відстеження прогресу.

- Мобільні додатки – формують індивідуальні програми, нагадують про вправи, дозволяють вести "щоденник здоров'я".

- Біологічний зворотний зв'язок (Biofeedback) – дає змогу навчитися керувати власним психофізіологічним станом, що робить учасника не лише пасивним отримувачем допомоги, а й активним співучасником власного відновлення.

- Принцип поступового підвищення навантаження – сучасні гаджети допомагають вибудовувати програму відновлення поетапно, знижуючи ризик перевтоми й травм.

Раціональне харчування як складова відновлення – це врахування особливостей здоров'я, рівня фізичної активності та індивідуальних потреб:

- Баланс макроелементів – достатня кількість білків для відновлення м'язів, корисних жирів для нервової системи, складних вуглеводів для енергетичного балансу.

- Вітаміни та мінерали – магній, калій, вітаміни групи B і D, омега-3 жирні кислоти сприяють зниженню стресу, нормалізації сну, покращенню роботи мозку.

- Режим харчування – регулярне споживання їжі невеликими порціями допомагає уникати різких коливань рівня глюкози в крові та зменшує відчуття втоми.

- Гідратація – достатнє вживання води підтримує працездатність і концентрацію.

Санаторно-курортне лікування як комплексна технологія відновлення

- Поєднання природних факторів (чисте повітря, мінеральні води, лікувальні грязі) із програмами ЛФК, масажем та фізіотерапією.

- Організовані заняття – лікувальна гімнастика, теренкур, аквааеробіка.

- Психоемоційна реабілітація – спа-процедури, ароматерапія, музикотерапія.

- Індивідуальні програми відновлення – підбір спеціалістами залежно від рівня виснаження та стану здоров'я.

- Соціальний ефект – зміна оточення, нові знайомства, відпочинок у комфортних умовах, згуртованість та розширення можливостей.

Практичне значення фізкультурно-спортивних технологій

- Відновлення фізичної та розумової працездатності.
- Формування стресостійкості та емоційної рівноваги.
- Підвищення мотивації до занять завдяки сучасним інноваціям і програмам.
- Комплексне оздоровлення організму завдяки гармонійному поєднанню фізичної активності, харчування та відпочинку.

Висновки. Фізкультурно-спортивні технології у поєднанні з інноваційними засобами контролю, санаторно-курортним лікуванням і раціональним харчуванням створюють потужний комплекс для подолання емоційного й фізичного виснаження. Вони дозволяють не лише відновити сили, а й сформувати стійкі навички здорового способу життя, що є основою для профілактики повторного виснаження та підвищення якості життя.

Список використаних джерел

1. Булатова М. М., Усачов Ю. О. Сучасні фізкультурно-оздоровчі технології [Електронний ресурс]. – srrpc.com.ua, 2012. – Режим доступу: <https://srrpc.com.ua>.
2. Виноградова Олена Олексіївна (2023) Дисертація Стимуляція працездатності і відновлення кваліфікованих спортсменів у процесі змагальної діяльності в циклічних видах спорту: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46093/?utm_source=chatgpt.com.
3. Петухова І.О., Заушнікова М. Ю., Клевець Л.М., (2022). Способи зниження рівня тривоги населення в умовах війни. Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. Київ : НУОУ, Вип. 4 (68). С. 123-129. DOI: 10.33099/2617-6858-2022-68-4-123-129. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/download/262311/259004>.

Максименко Я. Р.,

УДК 796.1/.3+613.955

доктор філософії, викладач,

Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

Копильців А. І.,

Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

ВПЛИВ РУХЛИВИХ ІГОР НА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження. Фізичний розвиток дітей молодшого шкільного віку є надзвичайно важливим в даний період розвитку, оскільки він є періодом формування основ цінності власного здоров'я, фізичного та психологічного стану, закладення передумов навичок здорового способу життя.

Рухова активність у цьому віці сприяє зміцненню здоров'я, покращенню фізичної та розумової працездатності, а також допомагає уникнути негативних наслідків перевантажень, пов'язаних з навчанням. Раціонально організована рухова активність сприяє формуванню здорової, активної та всебічно розвиненої особистості.

Рухова активність як одна із головних умов формування здорового способу життя набуває найважливішого значення у процесі здоров'язбереження. Рухова активність є важливим чинником збереження високої працездатності людини. Вона здійснює вплив на біологічну природу людини: формує здатність до самокерування, зміцнює здоров'я, стимулює розвиток фізичних якостей, удосконалює психічну діяльність [2].

Мета дослідження: проаналізувати вплив рухової активності на формування загального фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку та навичок здорового способу життя.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, узагальнення, порівняння.

Результати дослідження. Позитивний вплив належної рухової активності на фізичний стан дітей молодшого шкільного віку підтверджують ряд науковців. Зокрема, Єременко Н. (2019) вказує що цей віковий період найбільш відповідальний у процесі формування фізичної культури дитини. Саме у цьому віці закладаються основи рухів, успішно засвоюються нові, раніш невідомі вправи і дії, фізкультурні знання, зміцнюється фундамент здоров'я та розвиваються фізичні якості, необхідні для ефективної участі у різних формах рухової активності [1].

Рибалко Л.М. (2021) стверджує, що найефективніше здійснювати фізичне виховання дітей молодшого шкільного віку за допомогою рухливих ігор. Вона зазначає, що рухливі ігри є засобом комплексного вдосконалення фізичних якостей, які в учнів проявляються через рухові навички та вміння, а вони, у свою чергу, обумовлені достатнім рівнем їх фізичного розвитку. Формування фізичних якостей в учнів закріплюється розвитком рухових вмінь. Систематичне застосування рухових ігор сприяє розширенню рухливих можливостей учнів, які перетворюються у необхідні життєві уміння та навички. Сформовані рухові навички і уміння дозволяють економити фізичні сили та безпомилково виконувати фізичні вправи, що позитивно впливає на розвиток м'язів, зв'язок, суглобів, кісткового апарату [4].

У наукових розробках Єременко Н. обґрунтовано важливість врахування вікових особливостей розвитку молодших школярів у навчально-виховному процесі початкової школи. Встановлено що цей віковий період найбільш відповідальний у процесі формування фізичної культури дитини. Саме у цьому віці закладаються основи рухів, успішно засвоюються нові, раніш невідомі вправи і дії, фізкультурні знання, зміцнюється фундамент здоров'я та розвиваються фізичні якості, необхідні для ефективної участі у різних формах рухової активності [1].

У ході проведеного дослідження експериментальним шляхом було встановлено позитивний вплив рухової активності, а саме рухливих ігор, на загальний фізичний стан дітей молодшого шкільного віку. Рандомним методом було сформовано контрольну та експериментальну групи. З дітьми, що входили до експериментальної групи додатково проводились рухливі ігри на перервах та в післяурочний час, що сприяло більш раціональному підвищенню фізичної підготовленості.

У експерименті використовувались методи соматометрії та виміри ЧСС та АТ. Результати дослідження виявили у учасників експериментальної групи вищі середні показники по всіх фізичних показниках.

Висновок. Отже, рухливі ігри мають значний позитивний вплив на фізичний розвиток дітей молодшого шкільного віку. Вони сприяють зміцненню м'язів, покращенню роботи серцево-судинної та дихальної систем, розвитку координації рухів, швидкості, спритності та витривалості. Крім того, рухливі ігри сприяють формуванню правильної постави, загартовують організм, підвищують працездатність та загальний рівень здоров'я.

Рухлива гра – свідома діяльність, в якій проявляється і розвивається вміння аналізувати, зіставляти, узагальнювати і робити правильні висновки. У рухливих іграх розвиваються здібності правильно оцінювати просторові та часові відношення,

здатність швидко і правильно реагувати на ситуацію, що склалася, у часто змінюваній ігровій обстановці [3].

Список використаних джерел

1. Єременко. Н. Характеристика рухової активності дітей молодшого шкільного віку / Н. Єременко, Н. Ковальова, С. Бобренко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : збірник наукових праць. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. – Вип. 8(27). – С. 49-55.
2. Жданова О.М., Тучак А.М., Поляковський І.В. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму: навч. посіб. Луцьк: Вежа, 2000. 245 с.
3. Носко М.О., Носко Ю.М., Лазаренко М.Г., Жула В.П., Могильний Ф.В., Філоненко О.А. Р 90 Руховий розвиток школярів різних вікових груп : наукове видання / за наук. ред. М.О. Носка. – Чернігів, 2020. – 408 с.
4. Рибалко Л. М. Методика розвитку фізичних якостей в учнів молодшого шкільного віку засобами рухливих ігор. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. № 2(340) квітень 2021. С. 240-251.
5. Чернега Г.П. Значення рухливих ігор у фізичному вихованні дітей. Педагогічний вісник, №1-2, 2022. С. 71-72.

Максименко Я. Р.,

УДК 613.955+37.091.33-027.22

доктор філософії, викладач,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

Саманюк І. А.,

Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

МОТИВАЦІЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ЗАНЯТЬ СПОРТОМ

Актуальність дослідження. Заняття єдиноборствами сприяють гармонійному розвитку основних м'язових груп, формують красиву правильну поставу Єдиноборства є ефективним засобом виховання багатьох цінних рис характеру: сміливості, рішучості, цілеспрямованості, наполегливості, самовладання, У моральному відношенні єдиноборства сприяють розвитку рис особистості: комунікабельність, товариськість,

самостійність, прагнення до творчості, співпереживання, співчуття, доброти, чесність. У вольовому аспекті - єдиноборства сприяють подоланню труднощів, об'єктивних і суб'єктивних, високу напруженість подоланні себе, формуванню наполегливості і дисципліни. Використання нетрадиційних форм, зокрема, введення вправ і комплексів єдиноборств в систему фізичного виховання може істотно підвищити рівень фізичної, психологічної та інтелектуальної підготовленості, а також морального вдосконалення [4].

Процес адаптації дітей молодшого шкільного віку до спортивної діяльності є дуже актуальним питанням, оскільки він стосується як фізичного, так і психологічного пристосування дитини до нових вимог та умов, що є критично важливим для досягнення успіху та збереження здоров'я. Ця актуальність зумовлена тим, що дітям доводиться долати певні фізичні навантаження, адаптуватися до тренувальних навантажень, соціальних стосунків у команді та високих психологічних вимог.

Психофізична мотивація – це складний процес, що поєднує психологічні та фізіологічні чинники, які спонукають людину до певної діяльності, спрямованої на задоволення неусвідомлених або усвідомлених потреб. Вона ініціює, спрямовує та підтримує поведінку, виступаючи як реакція на незадоволені потреби та як внутрішній чинник, що регулює людські дії.

Мета дослідження: визначити аспекти психофізичної мотивації дітей молодшого шкільного віку на основі секційних занять з єдиноборств

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової та методичної літератури, узагальнення, порівняння, спостереження, анкетування.

Результати дослідження. Сучасну базу наукових досліджень в області побудови теоретико-методологічних основ спортивної підготовки на основі єдиноборств становлять публікації таких вчених, як Н.В. Бойченко, С. С. Єрмаков, М. О. Карпов, Ч.К. Кім, Чжон Кі Лі, А.С. Мавлеткулова, А.В. Павленко, С.Л. Пакулін, І.М. Пашков, А.С. Ровний, В.В. Романенко та ін. Проте сучасна науково обґрунтована система спортивної підготовки єдиноборців представлена недостатньо [1].

У процесі спортивної діяльності формується психологічна готовність до змагальних умов. Психологічна готовність визначається, як активно позитивне ставлення до спорту і до себе, як до майбутнього професіонала [5].

Заняття єдиноборствами розвивають як фізичні якості - сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість, координація, так і психологічні, такі як витримка, самоконтроль, дисципліна, відповідальність, уважність, цілеспрямованість та стресостійкість. Вони також сприяють покращенню загального фізичного стану,

роботи серцево-судинної та дихальної систем, формують здатність досягати поставлених цілей та гідно приймати поразку.

У результаті проведеного педагогічного експерименту було виявлено, що школярі експериментальної групи, які систематично займалися ігровими техніками єдиноборств значно випереджали своїх однолітків по антропометричних вимірах та по рівню дисципліни. Також, школярі, які мали додаткове фізичне навантаження поза уроками фізичної культури показали вищі результати по нормативах, що визначають рівень фізичної підготовленості. Це стандартизовані показники, за якими оцінюється виконання фізичних вправ і визначається рівень розвитку сили, витривалості, швидкості, спритності, гнучкості та координації.

Учні експериментальної групи по закінченню дослідження показали нульовий рівень симптомокомплексів дезадаптації.

Висновок. Єдиноборства позитивно впливають на психологічний стан, що в свою чергу підвищує мотивацію до фізичної активності. Спортивні заняття сприяють розвитку внутрішньої мотивації та бажання досягати нових результатів. Це впливає на загальний стан здоров'я та психологічний комфорт, що мотивує до подальших тренувань і покращення рівня рухової активності [3].

Список використаних джерел

1. Арканія Р.А. "Особливості техніко -тактичної підготовки в тхэквондо" / Р. А. Арканія// Scientific horizons –015: materials of the XI International scientific and practical conference, September 30 – October 7, 2015. –Sheffield: Science and education LTD, 2015. –Volume 6. Pedagogical sciences. Physical culture and sport. –С.62–64.
2. Артюшенко А.О., Гречуха С.В. Формування особистісних якостей у юних спортсменів в процесі занять спортивними єдиноборствами. 26.03.2025. URL: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.03\(189\).03](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.03(189).03).
3. Гакман А., Бушуляк М. Роль єдиноборств у залученні до систематичних занять руховою активністю. Актуальні проблеми фізичного виховання та методики спортивного тренування. 2024 Jun 14(1):6-18.
4. Методичні рекомендації: "Вплив східних єдиноборств на розвиток рухових якостей студентів", - Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018.- 159с.URL:<https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kfv/0.0.pdf>.
5. Сисоєва Е.О., Борисенко А.О., Коц С.М. Психофізіологія розпізнання емоцій. Міжнародної практичної конференції студентів, магістрантів "Харківський природничий форум". 18-20 квітня, Харків. Вип. 1, 2018. 17-20.

Неухацька С.,

УДК 330:796.06

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний економічний
університет імені Вадима
Гетьмана, м. Київ

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.14>

**СОЦІАЛЬНИЙ БРЕНДИНГ ГЛОБАЛЬНИХ СПОРТИВНИХ
КОРПОРАЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ НАЦІОНАЛЬНОГО
СПОРТУ В УМОВАХ ВІЙНИ SOCIAL BRANDING OF GLOBAL
SPORTS CORPORATIONS AS A TOOL TO SUPPORT
NATIONAL SPORT DURING WAR**

Анотація. У тезах розглянуто соціальний брендинг глобальних спортивних корпорацій як інструмент підтримки українського спорту в умовах війни. Показано, як соціальна місія, корпоративна відповідальність і маркетингові кампанії трансформуються у конкретні ресурси: фонди солідарності (МОК – 7,5 млн дол.) [1], [2], гуманітарні програми (FIFA Foundation – 1 млн дол.) [3], пожертви та комунікаційні ініціативи ліг (Premier League – 1 млн фунтів і кампанія Football Stands Together) [4], краудфандингові акції (Game4Ukraine; UNITED24; участь клубів і зірок) [5], [11], а також бренд-співпраці для відбудови об'єктів (А.С. Milan – 150 тис. євро на стадіон в Ірпені) [7]. Публічні інсталяції на європейських турнірах (Мюнхен, Євро-2024) підсилили ефект "м'якої сили" і донесли факт руйнування 500+ спортивних об'єктів [9], [12]. Запропоновано індикатори оцінювання впливу соціального брендингу на відновлення спорту та локальні спільноти.

Ключові слова: соціальний брендинг; корпоративна відповідальність; спорт і війна; публічна дипломатія; UNITED24; Game4Ukraine.

Повномасштабна війна змінила механіку взаємодії спорту, бізнесу і суспільства. Глобальні спортивні організації, ліги, клуби та бренди активували соціальний брендинг – наративи місії, солідарності, інклюзії – і конвертували їх у фінансові, комунікаційні та матеріальні внески. Приклади включають Фонд солідарності МОК (7,5 млн дол.) [1], [2], гуманітарну допомогу FIFA Foundation (1 млн дол.) [3], пожертву й інформаційну кампанію англійської Прем'єр-ліги [4], а також краудфандингові ініціативи UNITED24/Game4Ukraine з участю європейських клубів і зірок [5], [6], [11]. Публічна інсталяція з уламків трибун у Мюнхені під час Євро-2024 стала сильним символом і медіаподією, що підсилила донорську активність [9], [12].

Соціальний брендинг поєднує ціннісні меседжі (мир, солідарність, підтримка дітей) із вимірюваними діями: пожертви фонди, партнерства з благодійними

платформами, випуск спеціального мерчу, організацію матчів-добродійників, інсталяції та сторітелінг. Для України ключовими стали: цільові фонди та гранти (МОК, FIFA Foundation) [1], [3]; кампанії ліг/клубів і донатні матчі (Premier League; Game4Ukraine на "Стемфорд Брідж") [4], [6], [11]; партнерства з національними платформами (UNITED24; проєкт стадіону в Ірпені) [5], [7]. У комплексі це складає портфель інструментів "м'якої сили", який одночасно підсилює репутацію брендів і приносить користь постраждалим спільнотам.

Таблиця 1

Приклади соціального брендингу у спорті для підтримки України (добірка)

Автор	Ініціатива	Формат підтримки	Орієнтовний масштаб	Джерело
МОК (IOC)	Solidarity Fund	Фонд/стипендії	USD 7,5 млн	[1], [2]
FIFA Foundation	Humanitarian Aid	Гуманітарна допомога	USD 1 млн	[3]
Premier League	Football Stands Together	Пожертва + кампанія	GBP 1 млн	[4]
UNITED24 + Chelsea FC	Game4Ukraine	Матч/краудфандинг	30 тис. відвідувачів	[6], [11]
UNITED24 + A.C. Milan	Irpin Stadium	Пожертва на відбудову	EUR 150 тис.	[7], [8]

Соціально-брендові дії масштабуються завдяки спортивним подіям і медіа. Наприклад, інсталяція з пошкодженими сидіннями стадіону "Сонячний" у центрі Мюнхена під час Євро-2024 потрапила в провідні агенції (AP, Reuters) і залучила широке охоплення [9], [12], [13]. Це підвищує видимість проблем (500+ знищених/пошкоджених спортоб'єктів) та конвертує увагу у пожертви. Паралельно українські клуби транслюють меседжі стійкості; водночас існує критика недостатності окремих інституційних кроків (наприклад, відсутність спецфонду ФІФА для відбудови футболу, на чому наголошує "Шахтар") [10].

Таблиця 2

Приклади індикаторів оцінювання впливу соціального брендингу

Ініціатива	KPI комунікації	KPI ресурсів/інфраструктури	Очікуваний суспільний ефект
Game4Ukraine	відвідуваність, ТВ/онлайн-охоплення, мерч	зібрані кошти на об'єкт	відновлення ліцею; участь громади [5], [6], [11]
IOC Solidarity Fund	доступ до баз, історії спортсменів	розмір фонду, кількість стипендій	безперервність підготовки збірних [1], [2]
Premier League	видимість кампанії "Football Stands Together"	сума пожертви	підтримка гуманітарних програм [4], [14]
FIFA Foundation	пресрелізи, партнерські акції	сума гуманітарної допомоги	швидка допомога спільнотам [3]

Соціальний брендинг у глобальному спорті довів ефективність як інструмент підтримки України під час війни. Поєднання місії та маркетингу забезпечує дві синергії, а саме, по-перше, мобілізує ресурси (фонди, пожертви, краудфандинг), по-друге, робить посилення "м'якої сили" через символічні акти та широке медіа-охоплення. Для максимізації ефекту слід системно робити наступні кроки:

- 1) інтегрувати спортивні кейси у національні платформи відбудови (на кшталт UNITED24) [5], [7];
- 2) розвивати стандарти звітності за KPI комунікації й інфраструктурного впливу (Табл. 2);
- 3) підтримувати сталі партнерства з лігами/клубами/брендами та амбасадорами;
- 4) адвокатувати створення цільових інфраструктурних фондів на рівні міжнародних федерацій [10].

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт МОК (IOC). IOC continues to provide widespread support for Ukrainian athletes. 28.02.2023. URL: <https://olympics.com/ioc/news/ioc-continues-to-provide-widespread-support-for-ukrainian-athletes> (дата звернення: 01.09.2025).
2. Офіційний сайт Президента України. Володимир Зеленський і Томас Бах обговорили підтримку українського спорту; фонд збільшено до 7,5 млн дол. 03.07.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-i-tomas-bah-obgovorili-pidtrimku-ukrayin-76245> (дата звернення: 01.09.2025).
3. FIFA Foundation. FIFA Foundation helps victims of war in Ukraine. 19.03.2022. URL: <https://inside.fifa.com/sb-fn/news/fifa-foundation-helps-victims-of-war-in-ukraine> (дата звернення: 01.09.2025).
4. Premier League. League and clubs donate £1m and suspend Russian broadcast partner. 08.03.2022. URL: <https://www.premierleague.com/en/news/2521718> (дата звернення: 01.09.2025).
5. UNITED24. Game4Ukraine – мета збору на відбудову ліцею в Чернігівській області. 05.08.2023. URL: <https://u24.gov.ua/game4ukraine> (дата звернення: 01.09.2025).
6. Chelsea FC. Legends, goals and a good cause celebrated at Game4Ukraine (30k attendance). 05.08.2023. URL: <https://www.chelseafc.com/en/news/article/legends-goals-and-a-good-cause-celebrated-at-game4ukraine> (дата звернення: 01.09.2025).
7. UNITED24. Andriy Shevchenko and UNITED24 have launched a project to rebuild Irpin stadium (AC Milan €150k). 2022. URL: https://u24.gov.ua/news/irpin_stadium (дата звернення: 01.09.2025).
8. Укрінформ. FC Milan to allocate €150,000 to restore stadium in Irpin. 04.11.2022. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-society/3608066-fc-milan-to-allocate-150000-to-restore-stadium-in-irpin.html> (дата звернення: 01.09.2025).

9. Associated Press. Ukraine displays destroyed stadium stand in Munich ahead of Euro 2024 opener. 17.06.2024. URL: <https://apnews.com/article/ukraine-romania-euro-2024-6b1f43df05a9d6c04065f929c02ec0e2> (дата звернення: 01.09.2025).

10. The Guardian / Ames N. Shakhtar Donetsk accuse FIFA of failing to support Ukrainian football during war. 21.02.2025. URL: <https://www.theguardian.com/football/2025/feb/21/shakhtar-donetsk-fifa-ukrainian-football-war-serhii-palkin> (дата звернення: 01.09.2025).

11. Ukraine.ua. Everything you should know about the charity match Game4Ukraine. 05.08.2023. URL: <https://ukraine.ua/game4ukraine-everything-you-should-know-charity-football-match> (дата звернення: 01.09.2025).

12. Reuters. Ukraine shows shell-blasted Kharkiv stadium seats to remind Euro 2024 of war. 17.06.2024. URL: <https://www.reuters.com/sports/soccer/ukraine-shows-shell-blasted-kharkiv-stadium-seats-remind-euro-2024-war-2024-06-17> (дата звернення: 01.09.2025).

13. The Guardian. Ukraine to display destroyed stand in Germany as reminder to Europe. 16.06.2024. URL: <https://www.theguardian.com/football/article/2024/jun/16/ukraine-campaign-reminder-destruction-inflicted-on-country-euro-2024> (дата звернення: 01.09.2025).

14. DEC (Disasters Emergency Committee). Ukraine Humanitarian Appeal – overview. 2022–2025. URL: <https://www.dec.org.uk/appeal/ukraine-humanitarian-appeal> (дата звернення: 01.09.2025).

Прохоров О. В.,

УДК 794.1

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Львівський державний університет
фізичної культури імені Івана
Боберського, м. Львів

ШАХИ ТА ІНОЗЕМНІ МОВИ ЯК ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В ШКОЛІ

Анотація. У цій статті розглядається спосіб навчання шахам у шкільному контексті. Ця пропозиція стосується першого року навчання шахам семирічних учнів. Описано організаційні принципи, що враховують вік дітей, психологічну схильність та дидактичні наслідки. По-перше, шахи представлені як фізичне виховання, що не є поширеним явищем. Весь проект присвячений сприянню навчанню шахів у дружньому контексті, навіть для дітей, які не обирають стати шахістами.

Ключові слова: шахи, педагогічний вплив, початкова освіта, інтегровані навички, іноземна мова.

Вступ. Мета цієї статті – запропонувати рішення проблеми навчання шахів у великих групах, які не мають шахової орієнтації. Пропозиція стосується семирічних дітей, оскільки на цьому рівні навчання проблема видається найсерйознішою.

Першим аспектом для обговорення має бути рухова фаза розвитку дитини. Другим буде інтегрований характер навчання на цьому шкільному рівні. Буде доведено, що навчання шахам через рух може вирішити обидві проблеми.

Два різні та поширені методи навчання шахам: по-перше, вдома, і по-друге, у клубі. Щойно вийшов на перший план новий спосіб – у школі, для всієї групи дітей. Педагогічний підхід у цьому випадку, що впливає з перших двох методів навчання, є недоречним [1, 2, 3].

Перша ситуація використовує орієнтований підхід, включаючи: персоналізоване пояснення, модифікацію гри відповідно до індивідуальних потреб гравця, щоб зменшити різницю між рівнями гравців (наприклад: людина, яка викладає, грає без ферзя або без пішаків тощо), часовий інтервал вибирається відповідним чином, коли "вчитель" та "учень" перебувають у гарному настрої, не обмежені часом та мають вільний час.

Друга ситуація характеризується ставленням учнів: вони готові до вивчення шахів – за їхньою готовністю до навчання та рівнем інтелектуального розвитку. Зазвичай групи учнів невеликі, наприклад, 10–12 осіб. Крім того, вони можуть бути різного рівня, щоб вчитель міг пояснити складні правила деяким учням, а початківці могли спостерігати за ними одночасно [1].

Шахи мають великий потенціал для навчання з урахуванням культур та історій, включаючи універсальні мотиви. Завдяки понад двом тисячам років історії та контактам з багатьма культурами, культурний контекст, записи про прецеденти або мови, пов'язані з шахами, можуть служити багатим джерелом легенд, історій, віршів та анекдотів [2].

Наприклад, існує дуже популярна легенда про короля, який не хотів навчатися грати в шахи. Натомість він любив воювати. Мудрець порадив йому краще вести безкровні війни за шахівницею. У цьому прикладі шахи відіграють роль порятунку життя, не завдаючи шкоди іншим. Ще одна мораль цієї історії полягає в тому, що якщо ми не готові до реального життя, нас можуть висміяти. Таку історію можна використовувати як текст для розуміння та як відправну точку для обговорення.

Висновки. Шахова гра розважає та пропонує чудові можливості для навчання. Гра вимагає стратегії, тактики, а також емоційної, інтелектуальної та фізичної підготовки. Вчитель може запропонувати це своїм учням у пропорціях, які він/вона вважає за доцільні. В одному випадку акцент може бути зроблений на фізичному вихованні, в іншому – на математичних поняттях. Основна ідея

полягає в тому, щоб ознайомити їх із шаховими проблемами та, з точки зору вчителя, спробувати визначити, хто готовий/мотивований вивчати шахи звичайним способом.

Тому варто перевірити ефективність навчання у випадку представлення шахового контенту іноземною мовою.

Переваги реалізації цього проекту можуть бути різними. Перш за все, мотивація учнів може зрости завдяки цьому особливому поєднанню двох різних вимірів: шахів та іноземної мови. Ще однією перевагою, яку просуває Європейський Союз, є можливість впровадження цього нового методу навчання, що поєднує вивчення шахів та іноземних мов, у кожній державі-члені. Цей проект може виявитися дієвим засобом заохочення молоді до захоплення шахами.

Список використаних джерел

1. Ashley M., 2024 The Live-Changing Magic of Chess, Lucky Cat Publishing.
2. Averbakh Y., Beilin M., 2014 Journey to the Chess Kingdom, Chess Evolution.
3. Szczepanik-Ninin M., 2020 Szachy w nauczaniu zintegrowanym–poradnik dla nauczycieli. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie.

СЕКЦІЯ 10. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

.....

SECTION 10. CULTURE AND ART

Барко Л. В.,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, м. Київ

Науковий керівник:

Сергеева Н.,

канд. мистецтвознавства,
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, м. Київ

УДК 763.071.1(477)"19"Фіщенко

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.15>

НАТЮРМОРТ У ТВОРЧОСТІ О. ФІЩЕНКА

Олексій Федорович Фіщенко (1920–2010) належить до покоління українських графіків, творчість яких сформувалася в добу "шістдесятництва". Його мистецький шлях тісно пов'язаний із розвитком кольорової ліногравюри. Художник працював у різних жанрах, проте саме пейзаж і натюрморт стали для нього особливими сферами, де проявилися його індивідуальний стиль, тонке відчуття кольору та прагнення до філософського осмислення буденних речей.

У творчій спадщині митця натюрморт посідає помітне місце. Хоча цей жанр не був провідним у його доробку, саме в ньому можна простежити здатність Фіщенка перетворювати предметний світ на символічний простір, наповнений індивідуальними асоціаціями та емоціями. Натюрморти художника представлені такими творами, як "Настільна лампа" (Іл. 1), "Радіоприймач Спідола" (Іл. 2), "Життя на столі" (Іл. 3) 1977 року, "Рак і креветка" 1979 року, "Світильник" 1979 року, а також пізнішими роботами "Три свічки", "Батьківська хата" 1990 року, "Чари батьківської оселі" 1997 року, "Спогади дитинства" 1998 року та "Політ у дитинство" 2000 року.

Твори відразу привертають увагу незвичністю обраних об'єктів. Серед натюрмортів Фіщенка немає традиційних зображень квітів, фруктів чи розкішних предметів побуту. Їх героями стають настільна лампа, радіоприймач "Спідола", письмове приладдя або акваріум із рибкою. З одного боку, це речі, надзвичайно близькі та знайомі митцеві, частина його щоденного життя. З іншого боку, для сучасного глядача вони сприймаються як знаки часу, що несуть відбиток доби 1970-х років.

Характерною рисою багатьох композицій є мотив "джерел світла", який має універсальну символіку. У роботі "Настільна лампа" гра світлових потоків у поєднанні з контрастною кольоровою гамою створює відчуття внутрішньої напруги, а сама тема світла набуває глибокого філософського звучання. Подібний акцент простежується і в "Світильнику" 1979 року, і у "Трьох свічках" 1990 року, де світло постає не лише як реалістичний ефект, а й як метафора духовної присутності.

Важливо, що Фіщенко свідомо уникає зображення красивих або романтизованих предметів, відмовляючись від речей, що асоціюються з комфортом чи розкішшю. Навіть звичайні об'єкти, такі як радіоприймач, настільна лампа чи письмове приладдя, у його натюрмортах перетворюються на елементи духовного та інтелектуального простору.

Окрему групу складають натюрморти з мотивами родинного дому та дитячих спогадів. Серед них особливе місце посідають роботи "Батьківська хата" 1990 року, "Чари батьківської оселі" 1997 року, "Спогади дитинства" 1998 року та "Політ у дитинство" 2000 року. Вони пов'язані з численними живописними та графічними інтерпретаціями теми "Батьківської хати", яка для митця була невичерпним джерелом натхнення. У цих композиціях натюрморт виходить за межі традиційного "тихого життя" і перетворюється на простір пам'яті, де інтер'єрні мотиви поєднуються з особистісним і камерним звучанням. Символіка дому тут стає рівнозначною символіці світла: це джерело внутрішньої сили, духовна опора і водночас ностальгійний образ, що зберігає індивідуальний досвід художника.

Отже, натюрморти Олексія Фіщенко постають не лише як зображення буденних речей, а як простір особистої пам'яті та духовного досвіду митця. Символіка світла і мотиви інтер'єра надають їм глибини та філософського змісту, а незвичний вибір предметів підкреслює індивідуальність художника. У підсумку ці твори можна розглядати як одну з найвиразніших сторінок української графіки другої половини XX століття..

Список використаних джерел

1. Фіщенко Олексій : графіка, живопис : кат. творів. Київ : Тріумф, 1997.
2. Фіщенко Олексій : графіка, живопис : кат. творів. Київ : Емірат, 2003.
3. Фіщенко О. Зерна моєї мрії. *Образотворче мистецтво*. 2005. № 2. С. 56–57.

Ілюстрації

Іл. 1. О. Фіщенко Настільна лампа 1977 Кольорова ліногравюра 42x43 Приватна колекція.

Іл. 2. О. Фіщенко Натюрморт "Радіоприймач Спідола" 1977 Кольорова ліногравюра. 45x43 Приватна колекція.

Іл. 3. О. Фіщенко Натюрморт "Життя на столі" 1977 Кольорова ліногравюра. 42x41 Фонд кафедри графічних мистецтв НАОМА.

Попович К. М.,

УДК 7.03(477)"364"

доктор філософії, викладач,

Національна академія образотворчого

мистецтва і архітектури, м. Київ

МИСТЕЦЬКІ РЕФЛЕКСІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Напад Росії на Україну призвів до активізації культуротворчих потенцій, які стали реакцією на події в країні. Українські митці через призму світосприйняття та усвідомленого особистого досвіду в творах мистецтва виражають своє ставлення до війни. Мистецькі візії художників стали пошуком духовних орієнтирів та переосмисленням буття людини в складних умовах та перетвореннях під час війни. В стресових умовах війни митці звертаються до тих стильових художніх засобів, що здатні адекватно передати всю силу емоційного напруження людини, емпатійного світобачення та гостроту сприйняття реальності. Тяжкий психічний стан від переживання злочинів проти людяності спонукав чутливих митців передавати свої враження у твори, щоб знайти зцілення душі, катарсис і очищення від того нескінченного потоку зла, що є випробовуванням для всієї нації.

Художник **Немировський Даніїл**, викладач Маріупольської філії Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури своєю творчістю виступає проти фашизму, геноциду українського народу, російської агресії та інформаційної пропаганди. В колажних графічних творах із серії "Маріупольські записи" 2022 року, які стали рефлексією на події в Україні, художник передав свої враження від окупації Маріуполя в перші дні війни. Фігуративні композиції об'єднали фрагменти сюжетів з мирними жителями в підвалах, бомбосховищах та військовими на вулицях зруйнованого міста. Немировський передав загальну атмосферу війни, підкреслюючи драматичність ситуацій та відчуття втрати орієнтирів у людей, які потрапили у вир форсмажорних подій. Окрім графіки, він працює з медіумами цифрової ілюстрації, інсталяції, колажу та відеоарту. Його твори періоди 2023-2024 років стали переосмисленням глобальної проблеми війни на прикладі нападу на Україну російських військ.

Народний художник, президент Національної академії мистецтв України **Віктор Сидоренко** продемонстрував новий проект "Чорна земля. Вимушена дезорієнтація" в національному музеї "Київська картинна галерея" у 2024 році, який був створений під час війни в Україні в 2022-2023 роках. Цей проект став роздумом над драмою людського життя, про тісний зв'язок людини із землею,

на якій вона зростає і діє. В своїх графічних творах автор передає атмосферу простору, а біг людини по нескінченним просторам несіяного поля переходить в таємничу порожнечу Всесвіту [1].

Головна тема творів 2022-2024 років заслуженого художника, голови Спілки художників України, громадського діяча, волонтера **Костянтина Чернявського** – героїчна боротьба українців за власну державу, ідентичність та незалежність. Він в своїх живописних творах "Кров мого Азова" (2022), "Украдене дитинство" (2023), "Мощун. Дитячі мрії" (2023), триптих "Поранений Дніпро" (2024) демонструє стійкість, опір незламних українців, лихоліття війни, зруйновані, але не скорені міста України.

За сприяння Спілки художників України було організовано мистецький проєкт про нескорені міста України, які зазнали руйнувань або окупації російськими військами, "Нескорений Маріуполь", "Кривий Ріг – нескорений", "Миколаїв – нескорений", "Херсонщина – це Україна", до якого долучились художники з усього світу, щоб підтримати моральних дух українців, вселити віру в Перемогу та відродження свого міста. Виставка "Маріуполь – нескорений" побувала в Литві, Латвії, Польщі та Німеччині, викликаючи співпереживання у європейської спільноти.

В кураторському проєкті Ірини Хоменко "Понівечене небо" троє молодих авторів, нещодавніх випускників київських вишів, засвідчили реалізацію індивідуальних пошуків у розкритті воєнної тематики використовуючи мову візуального мистецтва. Серед них випускники НАОМА **Костянтин Лапушен** – автор інсталяції "Викрадене дитинство", виявляє емпатію дітям війни, у яких силою забрали свято, яскравість, навіть буденність. Осмислюючи події російсько-української війни, **Дмитро Доценко** в полотні "Український ренесанс" способом художнього узагальнення передає глибоку філософську думку. У творі йдеться про одвічну боротьбу Добра і Зла, проте головною думкою о відродження України. Автор вводить мистецьке осмислення української історії в контекст європейського мистецтва.

Масштабний виставковий проєкт "Ти як?" відбувся влітку 2023 року у великому виставковому центрі Києва – Українському домі, який об'єднав художників різних поколінь та поглядів. Твори живопису, графіки, скульптури, панорамні композиції, інсталяції митців в глибинному просторі п'яти відкритих поверхів експозиційних залів створили ефект комунікації між творцями і глядачами, ілюзію занурення в атмосферу екстремального воєнного часу з його викликами. Ця виставка допомагає вирішити екзистенційні питання та психологічні проблеми, переосмислити реальність, надихає і надає сили продовжувати боротьбу проти фашизму на всіх фронтах. Зокрема, твори **Володимира Буднікова** "Без назви",

Михайла Алексєєнка "Пил", **Яни Кононової** панорама "Ізюмський ліс", проект **Віктора Покиданця** та **Руслана Тремби** "Потаємні світильники росліта" демонструють авторські концепції та бачення війни [2].

Водночас із перших днів війни українські художники долучилися до спільної боротьби з ворогом і допомоги Збройним Силам України через благодійні виставки, аукціони, збори коштів для потреб армії. Їхній вклад в спільну боротьбу – це збереження пам'яті про наших записників у художніх полотнах, тобто численні портрети українських воїнів, які боронять країну на фронті, а також тих, хто повернувся з війни "на щиті". З 2023 року студенти НАОМА стали учасниками мистецького проєкту "Галерея Героїв", створивши портрети захисників, таким чином висловили свою підтримку та шану пораненим воїнам. Зокрема, студентка **Ірина Ястремська** написала більше сорока портретів військових, надавши влучну психологічну характеристику кожному бійцю.

Народна художниця України **Наталія Ніколайчук** відома українська мисткиня, долучилась до проєкту "Митці для перемоги. Квітуча Україна", який є благодійним заходом для збору коштів для армії. Художниця створює арт-об'єкти із гільз, що залишаються після пострілів. Вона перетворює смертоносний предмет на символ краси та життя. Такий прояв її творчості – є символом переродження, віра у силу мистецтва, його здатність загоювати рани та об'єднувати людей. Наталія Ніколайчук обирає різноманітні сюжети – стилізовані репліки її живописних і графічних творів та абстрактні композиції. Гравюри на гільзах – це унікальні витвори мистецтва, потужний меседж про мир, любов та надію. Диптих "Сила духу" (оригінальна техніка, мідь, гравірування, 2024 р.), представлений на Всеукраїнському трієнале графіки в Будинку художника в Києві у 2024 році отримав гран-прі.

В Pinchuk Art Centre в Києві з жовтня 2024 року по січень 2025 року відбулась міжнародна виставка 21 номінанта 7-ї Премії Future Generation Art Prize, яка демонструє найактуальніші творчі тенденції сучасних молодих художників. Виставка об'єднує унікальні культурні перспективи та мистецькі практики, також загострює інтерес до нагальних проблем сьогодення. Локальні історії й драматичні сюжети розгортаються в контексті подолання психологічних травм і тривалих наслідків війн, а також у процесі звільнення від пригноблення, деморалізації, деструктивних станів. Характерною ознакою художніх практик номінантів є залучення всіх можливих засобів, матеріалів для матеріалізації задуманих ідей, використання нетривіальних рішень. Метою проєкту є розкриття внутрішніх зв'язків усередині родин та спільнот, колективні дії з солідаризації та вирішення гендерних питань. Українська художниця **Дана Кавеліна**, учасниця

численних виставок в багатьох країнах (США, Швеція, Австрія, Бельгія, Німеччина) в своєму арт проєкті використала анімацію та відео для розкриття теми екологічного лиха та катастрофи, спричинених війною. Художниця зосереджується на позиції жертви як політичного суб'єкта, зв'язком між історичною та індивідуальною пам'яттю та викривленням реальності. Візуальні проєкти та мистецькі практики у вимірі екзистенційного спротиву жорстокій реальності стали формою художньої репрезентації війни в Україні.

Відомі українські художники **Олександр Животков, Віктор Сидоренко, Ганна Криволап, Оlesia Джураєва, Матвій Вайсберг, Ігор Гречаник та Ольга Петрова** – представники "культурного фронту", стали учасниками 21 Міжнародного конкурсу "Art Beyond Boundaries" в Національному центрі мистецтв в Токіо в Японії, де представили свої живописні, графічні та скульптурні твори. Тема, яка об'єднала творчі інтенції митців, – війна та супротив варварству, жорстокості. Скульптурні твори Олександра Животкова (серії "Набат", "Апокаліпсис", 2022), Ігоря Гречаника ("Крик тіні", 2022-2023), які мають гуманістичну спрямованість, передають психологічний стан людей на межі життя та смерті: відчай, біль та страждання, спричинені війною. Особливо вразила журі композиція із серії "Black. Force disorientation" (2022) Віктора Сидоренка, яка отримала найвищу нагороду конкурсу. Полотно, на якому зображено солдата над чорною прірвою, переконливо передає енергетику сповіді, атмосфери та духу війни. Твори "Янгол ЗСУ" (2022), "Ніка Маріупольська" (2023), "Пам'яті Бучі" (2022) Матвія Вайсберга присвячені військовим та мешканцям, закатованими російськими фашистами в Бучі. Художник апелює до класичних творів, використовуючи біблійні та культурні ремінісценції. Гравюри та полотна Олесі Джураєвої були відзначені почесною відзнакою – "Золотою короною". Художниця, яка втратила майстерню під час війни, друкує монотипії землею та іншими підручними матеріалами, ламає стереотипи та професійні кліше. Її пейзажі ("Весна серед війни", "Дім, світло якого згасло", "Ми стоїмо на своїй землі"; 2022), які відрізняються високою графічною культурою, передають її внутрішній душевний стан неспокою, тривожності, безвиході, проте в той же час надії [1].

Проникливий перформанс **Дарії Кольцової** "Колискова" було продемонстровано в Українському павільйоні на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, а також на виставці "Peremoha" в Нью-Йорку. Ритуал "вшанування кожного маленького життя" розкриває ідею подолання агресії будь-якими виявами духовного спротиву, подовжуючи пам'ять про трагедії та фіксуючи їх, аби в такий спосіб протистояти війні. Також це можливість матеріалізувати кожну втрату, заспівати останню колискову та відпустити.

Перформанс показує нову мистецьку мову, що постає з неможливості традиційного промовляння в умовах війни, неможливості співати колискову за стану цілковитого розпачу, який переживає Мати внаслідок масованого вбивства своїх символічних дітей. Архетип матері зазнає фундаментальної трансформації за таких умов – на поверхні мовчазний біль, бо наразі немає форми для вираження її трагедії. Ротики "дітей" роззявлені у мовчазній агонії, яка є формою візуалізації мови жаху, болю, що виникла зі "співу" безсловесної колискової та постає символічною репрезентацією смерті й формою зіткнення материнського єства з реальністю [4].

Список використаних джерел

1. Петрова О. "Під одним небом" (українсько-японський мистецький проект) // Образотворче мистецтво. Вип.1-2. 2023. С. 106-109.
2. Рафальська О., Соловйов О. Ти як? Образотворче мистецтво. 2023. № 3-4. С. 18-21.
3. Склярєнко Г. Віктор Сидоренко: "Чорна земля". // Образотворче мистецтво. Вип.1-2. 2023. С. 40-43.
4. Смирна Л. Ландшафт війни в Україні у візуальних проєктах і мистецьких практиках 2022–2023 років (кейс-аналіз дискурсу). Мистецтво в обороні: Колективна монографія Нац. акад. мистец. України / НАМ України. Київ: Фенікс, 2024. С. 17-39.

**Research
Europe.org**